

Жаһандық диалог

10.2

Жылына 3 рет 17 тілде шығады

Ален Кайемен әлеуметтану
жайлы әңгіме

Сари Ханафи

Наразылық пен
қозғалыстар

Нгай Лиң Сум
Михалис Лианос
Хорхе Рохас Эрнандес
Гунхилд Хансен-Рохас
Рима Мажед

Медиа және цифрлық
капитализм

Марлен ван ден Екер
Марисол Сандовал
Себастиан Севинияни
Марк Андрейевич
Джек Линшуан Киу
Таннер Миррлис
Менди Трёгер

Теориялық
перспектива

Френсис Нямнджо

Филиппиндегі
әлеуметтану

Луи Бенедикт Р. Игнасио
Джон Эндрю Дж. Евангелиста
Филомин С. Гутеррес
Фиби Зои Мария У. Санчес

COVID-19: Пандемия
және дағдарыс

Джеффри Плейерс
Клаус Дёрре
Сари Ханафи

Ашық бағана

- > Бангладештегі гендерлік қала кеңістігі
- > Еңбектің интернационалдануы мен капиталдың еркін айналымы
- > Португалия әсіре оңшылдармен бетпе-бет

ЖУРНАЛ

International
Sociological
Association
isa

БАСЫЛЫМ 10 / ШЫҒАРЫЛЫМ 2 / ТАМЫЗ 2020
<http://globaldialogue.isa-sociology.org/>

GD

> Редакциядан

СОVID-19 пандемиясы мен дағдарыс әлемнің басым бөлігіндегі пікірталас пен жаңалықтарда үстем болып отыр. Қақтығыс нүктесі деп аталатын немесе жаһандық Солтүстік пен Оңтүстік елдері арасындағы алшақтық әлеуметтік теңсіздіктің қаншалықты маңызды екенін көрсетеді. Таяу жылдары тек денсаулық сақтау саласы ғана емес, сонымен қатар экономикалық, әлеуметтік және саяси ахуалдың қалай өрбитіні де - мазалайтын мәселе болары хақ. Кейбір елдерде экономикалық дағдарыс тереңдей түскен әлеуметтік дағдарысқа теңестіріледі және/немесе шектеу саясатына байланысты демократия «басы бәйгеге тігіледі». Осы шығарылымнан бастап *Жаһандық Диалог* пандемия мен оның қоғам және әлеуметтану үшін мәні туралы мақалалар топтамасын ұсынады, осыған байланысты әртүрлі елдер мен аймақтардағы авторларды өз ойларымен бөлісуге шақырады. Топтаманы бастау мақсатында үш автор COVID-19 бен оның салдары туралы өз пікірлерін ортаға салады.

«Әлеуметтану жайлы әңгіме» деген бөлімімізде Сари Ханафи конвивиалистік қозғалыс пен манифест құрылтайшысының бірі Ален Кайемен сұқбат жүргізеді. Кайе неолиберал көзқарасты сынайды, «Конвивиализмнің» түп-тамырын сипаттайды және оның «пост-неолиберал әлемді» құруға үміттенетін және талпынатын адамдарды біріктіретін «мәңсіз нышан» ретінде неге және қалай қызмет ететінін көрсетеді.

Соңғы жылдары антидемократиялық тенденцияларға, неолибералдық бағыттарға және нарық тудырған экономикалық және әлеуметтік теңсіздіктерге қарсы көптеген наразылықтардың куәсі болдық. Әлемнің біраз аймақтарында истеблишменттің саясатына қарсы наразылықтың жаңа қоғамдық қозғалыстары мен түрлері қалыптасты. Нгай Лиң Сум, Михалис Лианос, Хорхе Рохас Эрнандес, Гунхилд Хансен-Рохас және Рима Мажед қатысқан алғашқы топтамамыз – Гонконгтағы, Франциядағы, Чилидегі, Ливан мен Ирактағы ахуалды жария етеді.

Екінші топтама медиа мен коммуникацияның пайдаға талпына отырып, қоғамымызды қалай қалыптастырып отырғанын баяндайды. Марлен ван ден Екер мен Себастиан Севинияни жинақтаған мақалалар коммуникацияның цифрлануы мен маркетингизациясының саналуан қыры мен салдарын – ақы алмайтын қызметкерлер ретіндегі әлеуметтік желіні тұтынушылар мен капиталистік меншіктегі мәліметтер мен қорланудың орнынан бастап, Қытайдағы жаңа цифрлық жұмыскерлер мен Медиа – Жүйелердің қайта құрылымдануына дейін қамтиды және осы процестердің әлемнің түкпір-түкпірінде капитализмнің трансформациясымен қол ұстасып, қатар келе жатырғанын көрсетеді.

«Теориялық перспектива» бөлімі ақпараттық-коммуникациялар технологиялар тақырыбына арналған. Френсис Нямнджо онтологиядағы «адам болмысының толымсыздығы мен күрделілігіне» негізделген Батыс және Орталықафрикалық адам идеясы туралы ой толғайды және оның технологияны қолдануға ықпалын сипаттайды.

Нақты бір ел мен аймақтағы әлеуметтануға арналған бөлімде маңызды әлеуметтанулық мәселелер мен қорытындыларды таныстыруға филиппиндік әріптестерін шақыру жауапкершілігін Филомин Гутеррес мойнына алған еді. Нәтижесінде урбанистика, қоғамдық әлеуметтану және басқа салалардағы жұмыстардан тұратын тамаша топтама жасалды.

Ашық бағанаға орналастырылған мақалалар ашық кеңістіктегі гендерлік бөлініс, жұмыс күшінің интернационалдануы, қаржылық капитализм және оңшыл популизмге реакция сияқты маңызды әлеуметтанулық тақырыпқа арналған. ■

Бриджит Ауленбахер мен Клаус Дёрре,
Жаһандық Диалог редакторлары

> *Жаһандық Диалог* 17 тілде [ISA website](http://isa-website.org) орналастырылған.

> Мақалаларды globaldialogue.isa@gmail.com жіберуге болады.

ISA International
Sociological
Association

**GLOBAL
DIALOGUE**

> Редакциялық алқа

Редакторлар: Бриджитт Ауленбахер, Клаус Дёрре.

Редакторлардың көмекшісі: Йоханна Грубнер, Кристин Шикерт.

Редактордың орынбасары: Апарна Сундар.

Басқарушы редактор: Лола Бусуттил, Август Бага.

Кеңесші: Майкл Буравой.

Медиа кеңесшілер: Хуан Лейжарага.

Редакциялық кеңес:

Сари Ханафи, Джеффри Плейерс, Филомин Гуттиерес, Элоиза Мартин, Савако Ширахазе, Изабелла Барлинска, Тоба Бенски, Чи-Ю Я Чен, Ян Фриц, Коичи Хасегава, Хироши Ишида, Грейс Хуню, Элисон Локонто, Сюзан МакДаниель, Элина Ойнас, Лаура Осо Касас, Бандана Пуркаяшта, Рода Рэддок, Мунир Сайдани, Айсе Сактанбер, Сели Скалон, Назанин Шахрокни.

Аймақтық редакторлар

Араб әлемі: (Тунис) Мунир Сайдани, Фатима Радхуани, Хабиб Хадж Салем, (Алжир) Сурая Мулуджи Гарруджи, (Марокко) Абделхади Аль Халхоули, Сайда Зине, (Ливан) Сари Ханафи.

Аргентина: Магдалена Лемус, Пилар Пи Пуч, Мартин Уртасан.

Бангладеш: Хабибул Хак Хондкер, Хасан Махмуд, Джувел Рана, Юс Рокейя Ахтер, Тоуфика Султана, Асиф Бин Али, Харун Нахар, Кази Фадия Еша, Хелал Аддин, Мухамин Чоудари, Эмди. Юнус Али, Мостафизур Рахман, Игилик Саха, Мариа Сардар, Тахмид Ул Ислам.

Бразилия: Густаво Танигутти, Анжела Мартинс Джуниор, Андреса Галли, Дмитри Чербончини Фернандеш, Густаво Диас, Хосе Гурадо Нето, Джесика Мазини Мендес.

Франция/Испания: Лола Бусуттил.

Үндістан: Рашми Жаин, Ниди Бансал, Прага Шарма, Маниш Ядав.

Индонезия: Каманто Сунарто, Хари Нугрохо, Лусия Ратих Кусумадеви, Фина Итрия, Индера Ратна Иравати Паттинасарани, Бенедиктус Хари Джулиаван, Мохаммад Шохибуди, Домингус Элид Ли, Антониус Арио Сето Харджана, Диана Тереза Пакаси, Нурул Айна, Гегер Риянто, Адитья Прадана Сетиади.

Иран: Рейхане Жавади, Нияеш Долати, Аббас Шахраби, Саед Мухаммад Муталеби, Фаизех Хажехзаде.

Жапония: Сатоми Яомото.

Қазақстан: Айгүл Забиров, Баян Смағамбет, Әділ Родионов, Алмаш Тілеспаева, Куаныш Тел, Алмагүл Мусина, Ақнұр Иманқұл.

Польша: Жюстина Косинска, Магдалена Камела, Александра Любинска, Адам Мюллер, Джонатан Сковил, Александра Биернаска, Якуб Баршевски, Агнешка Шикюльска, Ига Лазинска, Александра Сенн, Сара Херзынска, Зофия Пенза-Габлер, Ивона Божаджиева, Вероника Пик.

Румыния: Ралука Попеску, Райса-Габриела Замфиреску, Диана Александра Думитреску, Юлиан Габор, Бианка Михайла, Александра Мосор, Милоара Парашив, Мария Стойческу.

Ресей: Елена Здравомыслова, Анастасия Даур, Валентина Исаева.

Тайвань: Ван-Ю Ли, Тао-Юн Лу, По-Шун Хонг, Ю-Мин Хуанг, Бун-Ки Лин, Ю-Чиа Чен.

Түркия: Гүл Шарбаджоғлы, Ирмак Эврен.

Соңғы жылдары көптеген елдерде қоғамдық қозғалыстар мен бұқаралық демонстрациялардың саны арта түскені байқалады. Негізінен көшеде орын алған осы **наразылық пен қозғалыстар** антидемократиялық тенденцияларға, неолиберал бағыттарға және нарықтың ықпалынан туған экономикалық және әлеуметтік теңсіздікке қатысты саналуан мәселелер мен талаптарды көтерді. Осы топтамаға енген төрт мақала Ливан, Ирак, Франция, Чили мен Гонконгтағы қоғамдық қозғалыстар мен наразылықтардың нақты түрлерін сипаттайды.

Бұл топтамада **Филиппиндері әлеуметтану** туралы мәліметтер берілген. Филиппин әлеуметтанушылар қоғамдастығының (PSS) мүшелері урбанизация, ЛГБТ-қозғалысы, есірткімен күрестегі зорлық-зомбылық, кедейлер арасында қоғамдық әлеуметтануды тарату, Минданао аймағындағы маргиналдану сияқты мәселелерге арналған әлеуметтанулық зерттеулерін талқыға салады.

Осы шығарылымнан бастап **Жаһандық Диалог** әртүрлі елдер мен аймақтар, жалпы қоғам мен әлеуметтану үшін пандемияның мәні мен салдарын талдау мақсатында **COVID-19** бойынша мақалалар топтамасын жариялауды қолға алмақ. Бұл бөлімде үш әлеуметтанушы бүгінгі әлеуметтанудың алдында тұрған мәселелер мен міндеттерге өз көзқарасын білдіреді.

Жаһандық диалог SAGE Publications ұсынған риясыз грант негізінде жүзеге асып отыр

> Осы шығарылымда

Редакциядан 2

> ӘЛЕУМЕТТАНУ ЖАЙЛЫ ӘҢГІМЕ

Конвивиалистік манифест: жаңа саяси идеология
Ален Кайемен сұқбат
Сари Ханафи, Ливан 5

> НАРАЗЫЛЫҚ ПЕН ҚОЗҒАЛЫСТАР

Жаһандық оқиғалар мен жергілікті қозғалыстар
Йоханна Грубнер, Аустрия 8
2019-20 жылдардағы Гонконг наразылығы:
нео-Фуколық көзқарас
Нгай-Лиң Сум, Ұлыбритания 9
Тәжірибелі саясат және Сары Кеудешелер
Михалис Лианос, Франция 12
Неолибералды теңсіздікке қарсы әлеуметтік жандану
Хорхе Рохас Эрнандес және
Гунхилд Хансен-Рохас, Чили 15
Ирак пен Ливандағы қазан көтерілістерін түсіну
Рима Мажед, Ливан 18

> ЦИФРЛЫҚ КАПИТАЛИЗМ

Цифрлық Капитализмдегі медиа және коммуникация:
сыни перспектива
Марлен ван ден Экер және
Себастиан Севинияни, Германия 20
Цифрлық қанау: коммуникация мен еңбектің
байланысы
Марисол Сандовал, Ұлыбритания және
Себастиан Севинияни, Германия 22
Капитализмді автоматтандыру
Марк Андрейевич, Аустралия 25
Темпоралдық және қытай цифрлық
жұмысшы табын құру
Джек Линшуан Киу, Гонконг 27
АҚШ-Қытай бәсекелестігі? Цифрлық технологиялар
және мәдениет индустриясы
Таннер Миррлис, Канада 30
Еркін нарық тәуелсіз постсоциалистік баспасөз үшін?
Менди Трөггер, Германия 33

> ТЕОРИЯЛЫҚ ПЕРСПЕКТИВА

АКТ – жузу: африкалық шабыт
Фрэнсис Нямнджо, Оңтүстік Африка 35

> ФИЛИППИНДЕГІ ӘЛЕУМЕТТАНУ

Филиппинде әлеуметтанудың қалыптасуы
Филомин С. Гутеррес, Филиппин 39
Филиппиндегі қалалық зерттеулер:
әлеуметтану – тірек
Луи Бенедикт Р. Игнасио, Филиппин 40
Шиеленістерді тосын көзқараспен барлау
Джон Эндрю Дж. Евангелиста, Филиппин 42
Филиппиндегі есірткімен күрес жайлы диссонанс әңгіме
Филомин Гутеррес, Филиппин 44
Филиппиндегі қоғамдық әлеуметтануды жандандыру
Фиби Зои Мария У. Санчес, Филиппин 46
Минданаоның Филиппин әлеуметтануына қосылуы
Марио Джойо Агуджа, Филиппин 48

> COVID-19: ПАНДЕМИЯ ЖӘНЕ DAҒДАРЫС

Пандемиядағы жаһандық әлеуметтану
Джеффри Плейерс, Бельгия 51
COVID-19: ағымдағы пандемияның алғашқы сабақтары
Клаус Дёрре, Германия 53
Пост-Корона әлеміндегі әлеуметтану
Сари Ханафи, Ливан 55

> АШЫҚ БАҒАНА

Бангладештегі гендерлік қалалық кеңістігі
Лутфун Нахар Лата, Аустралия 58
Еңбектің интернационалдануы мен капиталдың
еркін айналымы
Ракел Варела, Португалия 61
Португалия әсіре оңшылдармен бетпе-бет
Елисио Естанк, Португалия 64

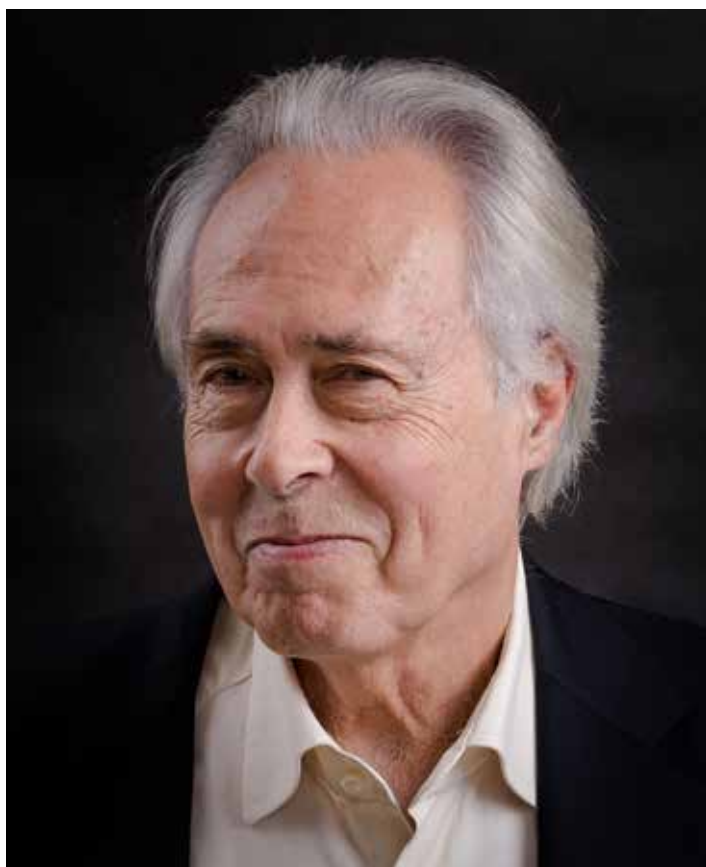
“Жастар арасында экологиялық қауіптің болатынын түйсіну дәрежесі артты, алайда олар осыны болдырмау үшін біз неолиберализм гегемониясына күмәнмен қарап және ол үшін демократиялық қиялымызға жаңа серпін бермей қарсы тұра алмайтынымызды көрмей отыр немесе нақты түсінбей отыр.”

Алан Кайе

> Конвивиалистік манифест:

жаңа саяси идеология

Ален Кайемен сұқбат

Ален Кайе – Ouest Nanterre La Défense Париж Университетінің Құрметті профессоры және *La Revue du MAUSS* (Әлеуметтік ғылымдардағы Анти-Утилитарлық қозғалыс) редакторы. Қоғамдық ғылымдардағы заманауи экономика мен утилитаризмді радикалды тұрғыдан сынаушы ретінде танымал. Ол – *Convivialist Manifesto* негізін қалаушы. Осы сұқбатты манифестің екінші нұсқасының жарық шығуына байланысты (*Internationale conviviale, Second Manifeste convivialiste. Pour un monde post-néolibéral*, 2020 жылдың ақпаны) Халықаралық әлеуметтанушылар қауымдастығының (ISA) президенті **Сари Ханафи** жүргізді.

Ален Кайе. Ұсынған: Ален Кайе

С.Х.: Оқырмандарымызға *Convivialist Manifesto*-ны таныстыра аласыз ба?

А.К.: Екінші Конвивиалистік Манифестің мазмұнын сөз етпес бұрын әлемнің 33 елінен 300 жуық интеллектуалдар (экономистер, философтар, әлеуметтанушылар, қауымдастық белсенділері) мен өнер қайраткерлері оған қол қойғанын атап айтқан жөн. Олар *Convivialist International*-дың (Манифестің ұжымдық авторлығын көрсету үшін таңдалған атау) діңгегін құрайды. Нағыз бейресми, кеңсесі де жоқ, ұйымы (тек базбір ізгілік) да, қаржысы да жоқ Интернационал, бірақ манифестке қол қоюшы бастапқы 300 адамның кеңістігін кеңейтіп, басқа интеллектуалдарға, белсенділерге және өнер адамдарына жылдам таратты, бәрінен бұрын, әлемдік қоғамдық пікірді шешуші қадамдар жасауға итермеледі.

Рантье мен саудагер капитализмнің ережелеріне толығымен бағынатын мына әлемнен басқа әлемді көз алдымызға елестетуге кедергі жасайтын бірдеңенің ықпалында бірнеше ондаған жылдар бойы, өмір сүріп келеміз, Грамши оны неолиберал идеологияның гегемониясы деп айтар еді. Өзінің табиғатына сәйкес бұл күн сайын демократиялық мұраттарды өзегінен айыратын адам сенгісіз теңсіздік тудырады. Өз диктаторларынан құтылуға тырысып отырған елдерді санамағанда, осы мұраттарға «сенетіндер», әсіресе жастар арасында, азая түсуде. Бұл, әрине – апат. Қазіргі кезде демократия, 1930-жылдардағы Еуропадағыдай, бүкіл әлемде дерлік өте қауіпті жағдайда. Әлеуметтанудан бастап сыни ойлаудың бөлігі болып табылатынынның бәрі онымен бірге жоғалып кетудің аз-ақ алдында тұр.

>>

С.Х.: Неолиберал идеология неге осыншама мықты?

А.К.: Әрине, оны қомақты материалдық, экономикалық, қаржылық, әскери, полицейлік, бұқаралық ақпарат құралдары, кейде тіпті қылмыстық ресурстар да қолдайды. Дегенмен, конвивиализмнің мәні болып табылатын, назарға іліге қоймайтын, бірақ өзекті басқа фактор бар: бүгінгі күні балама идеология жоқ, яғни тек ғана қаржылық және саудагерлік логикамен басқарылатын әлемнен өзгеге талпынатындарды біріктіретін көзқарастардың, концепциялардың, теориялар мен құндылықтардың ақылға қонымды жиынтығы жоқ. Ал әлем болса, білетініміздей, қайта қалпына келмес климаттық және экологиялық апаттың тап алдында тұр. Бай елдердегі жастар арасында осы экологиялық қауіптің болатынын түйсінуге дәрежесі артты, алайда олар осыны болдырмау үшін біз неолиберализм гегемониясына күмәнмен қарап және ол үшін демократиялық қиялымызға жаңа серпін бермей қарсы тұра алмайтынымызды көрмей отыр немесе нақты түсінбей отыр.

Мінсіз-типтік тұрғыда неолиберал идеология мынадай алты қағида айналасына топтастырылған дейік: 1) ешқандай қоғам жоқ, тек индивидтер ғана бар. 2) сарандық – жақсы қасиет. 3) қоғам неғұрлым бай болса, солғұрлым жақсы, себебі бірдеңенің «тамшылап тұруынан» бәрі ұтады. 4) адамдар арасындағы қатынастарды үйлестірудің жалғыз оң әдісі – еркін нарық, соның ішінде өзін-өзі реттейтін қаржылық және саудагерлік нарық 5) ешқандай шектеу жоқ. Неғұрлым көп болса, солғұрлым жақсырақ. 6) балама жоқ. Бір таңқаларлығы – осы қағидалардың ешқайсысында нақты теориялық және эмпириялық сабақтастықтың болмауы. Соған қарамастан біз оларға нені қарсы қоятынымызды білмейміз.

С.Х.: Сіз мұны қалай түсіндіресіз?

А.К.: Егер неолиберализмнің алдында әлсіз болып қала беретін болсақ, өзіміз мұрагері болып отырған либерализм, социализм, коммунизм, анархизм (және оларды өз қалауымызбен біріктіріп отырғанымыз да) сияқты заманауи ұлы саяси идеологиялардың біз бүгінгі күні душар болып отырған мәселелерді шешуге қауқарсыздығынан. 1) Осы идеологиялардың барлығы, әсіресе, олардың негізгі нұсқалары «адамдар – негізінен мұқтаждықтағы тіршілік иесі, және олардың арасындағы шиеленістер материалдық жетіспеушіліктен пайда болады, нәтижесінде алғашқы императив – неғұрлым көп өндіру қажет» деген қағидаға негізделген. 2) Табиғат таусылмайтындай және оны шексіз тонай беруге болатындай болып көрінген кезде аталмыш «шешімнің» (көптеген экономистер болжап отырғандай, ғасырлық тоқырау қаупіне [нарықтық экономикадағы өсімнің тым төмен екені байқалған жағдайда] ұшырамаған кезде) бір мәні бар болуы мүмкін еді. Қазір мұның бұлай емес екенін білеміз. 3) Бізді мұқтаж тіршілік иесі ретінде қабылдай отырып, аталмыш идеологиялар

шиеленістердің материалдық мүддеден басқа тағы бір қайнар көзі немесе сол сияқты маңызды нәрсені, яғни мойындалу тілегін жоққа шығарады. Нәтижесінде олар ерлер мен әйелдер арасындағы қарым-қатынастарды былай қойғанда, әртүрлі мәдениеттер мен діндердің еларалық, сондай-ақ елішілік қатар өмір сүруінің мүмкін жолдары туралы да айта алмай отыр.

Сондықтан «конвивиализм» терминін ең кем дегенде, постлиберал Әлемді құруға тырысушылар өздерін түйсіне алатындай, өздерінің мақсаттары мен мүдделерін осы термин аясына жұмылдыратын жаңа саяси идеологияға үміттің нышанын көрсететін «мәнсіз нышан» (Леви-Строссша, «мананың» баламасы) ретінде қарастыруға болады.

С.Х.: Алайда, «конвивиализм» ұғымы жаңа идеологияны айқындайтын үздіктерминологиялық таңдау деп ойлайсыз ба?

А.К.: Бұл дұрыс сөз бе? Және мәселе шынында, тек неолиберализмде ме? Ағылшын және француз тілдерінде *conviviality* – достармен бірге тамақтанып, уақытты көңілді өткізу дегенді білдіреді. Сондықтан «*conviviality*» сөзінің осы «жағымды» реңкі бізге бүйрегі бұратын жақтастарымызды алшақтады. Дегенмен, адамдар «жау бола отырып, бір-бірін өлтірмей» (Марсель Мосс айтқандай) қалай ынтымақтаса алады және ынтымақтасуы тиіс деген сұрақты қоюға көмектесетін ынтымақтастықта (*conviviality*-де) өмір сүру философиясы үшін басқа үздік термин ойлап таба алмаған болар едік. Бұл дұрыс мәселе ме? Кейбір біз байланыста болған ғалымдар мәселе неолиберализмнің гегемониясында емес, популизмнің өсуінде деп мәлімдеп, қол қоядан бас тартты. Соңғысы – шынында да неолиберал гегемонияның нәтижесі, кейбір мағынада оның екінші жағы десе де болады. Оған көз жеткізу үшін Карл Поланьидің «Ұлы трансформациясын» оқып шығу жеткілікті.

С.Х.: Конвивиализмнің іргелі принциптері қандай?

А.К.: «Конвивиализм» – тек бос мағына ғана емес, үміттің белгісі. Өз тарапымынан мен бір-біріне мүлдем ұқсамайтын интеллектуал тұлғалар – саналуан діни дәстүрлерді былай қойғанда, біреулер үшін тым либерал немесе социалист, енді біреулер коммунист немесе анархист болып саналатын – осы жерде мен толық сипаттап бере алмайтын тұғырлы бес құндылық немесе принциптерге байланысты ымыраға келгеніне қуанамын: жалпы табиғи, жалпы адамгершілік, жалпы әлеуметтік, құқықтық дербестік, шығармашылық оппозиция («бірін-бірі өлтірмей қарсыласа отырып, ынтымақтасу»). Мүмкін заңды саяси таңдау алаңын шектейтін жалпы аксиологиялық кеңістікті осы бес принцип суреттейді. Олар бір-бірін шыңдайды. Дегенмен, түбегейлі мүлтіксіз деуге тұрарлық императивке бағынады: ол – астамшылық пен өркөкіректіктің қажетті үстемдігі императиві. Өз өмірін

>>>

бақылауға үйрену үшін адамзаттың қолындағы уақыты тым азайып қалды.

С.Х.: Сіздің әлеуметтануыңыз әлеуметтануды моральдық философиямен біріктіруге үндеу ме?

А.К.: Басқасын айтпағанда, иә. Мен әлеуметтанудың Маркс, Токвиль, Вебер, Дюркгейм және басқа ұлы классиктерін моральдық және саяси философтар деп санамай оқи алмаймын, әрине олардың өзіндік ұстанымы бар. Гоббс немесе Руссодан (олар: «фактілердің бәрін алып тастайық» деді) айырмашылығы - фактілер мен олардың тарихилығына «байланып қалған» философтар. Сондай-ақ, олар антропологиямен де байланысты. Өткен әлеуметтік формалардан не қалғанын көрмей, бүгінгімізді қалай түсінеміз? Феноменологиялық дәстүр құрбандық деп атайтынға қосқан үлесі мен оған қатысуына саймаса өз мүшелеріне құрметті бөлу үшін көне қоғамдар өздерін қалай ұйымдастырғанын көрсеткен Марсель Моссқа қызығуым осыдан келіп шықты. Алаң, неғұрлым белгілі атауы – Мана. Моральдық философияның осы өлшемінсіз классиктер бізбен сөйлеспес еді және бізді тіпті қызықтырмас та еді. Әлеуметтану тек фактілерді анықтаумен шектелер еді – ақыры белгісіз міндет (қандай фактілер? қалайша? неге?) таусылады және өзін құрдымға кетіріп тынады.

С.Х.: Моральдық кәсіпкерлер арасында діни беделділер бар. Олармен пікір алмасу/ынтымақтасу жоспарыңызда бар ма?

А.К.: Бізге қауіп төндіріп тұрған экологиялық, экономикалық, қаржылық, әлеуметтік, саяси және моральдық апаттарды болдырмаудың жалғыз жолы – алдымызда тұрған мәселелердің ауқымы мен кезек күттірмейтінін жаһандық деңгейде түйсінуіміз екеніне мен бек сенімдімін. Бүгінгі күні үстемдік құрып отырған қаржылық және саудагер капитализмнің (мен жалпы капитализм туралы ештеңе айтпағанымды байқап отырған болуыңыз керек) зардабына қарсы мүмкіндігі болғанынша елдердің басым бөлігінде қоғамдық пікірді қалыптастыруда табысқа жетуіміз қажет. Мен мұны оңай болады немесе бізді табысқа жетелейтін мүмкіндіктер көп деп отырғаным жоқ, бірақ діни қайраткерлердің қолдауынсыз ісіміз бекер әурешілік екені хақ. Міне, сондықтан Екінші Манифесте 2019 жылы 4 ақпанда христиандар атынан Рим Папасы Франциск пен мұсылмандар атынан әл-Әзхардың (Мысыр) Ұлы имамы Ахмад әл-Тайеб қол қойған *Human Fraternity for World Peace and Living Together* [Әлемдегі бейбітшілік пен қатар өмір сүру үшін адамзаттық бауырластық] декларациясынан тым ұзақ үзінділер келтірілген. Протестанттар, буддистер, жаһудалар және т.б. моральдық беделі барлар оларға қосылмай отырғанын түсінбеймін. Мүмкін әлемдік азаматтық қоғамның, философияның, «дәл» ғылымдар деп аталатын саланың, гуманитарлық және әлеуметтік ғылымдардың, сонымен қатар конвивиализм принциптерін өз бойында мойындайтын этикалық, рухани және діни ағымдардың

өкілдерінен тұратын Жалпы Адамзаттың Әлемдік Ассамблеясы сияқты ұйымды тез арада құруға талпынып көруіміз керек шығар. Осы арада ХӘҚ (Халықаралық әлеуметтанушылар қауымдастығы) мықты рөл атқара алар еді деп ойлаймын.

С.Х.: Осы манифестің жаһандық Оңтүстік үшін пайдалылығы/негіздемесі хақындағы ойлар тексерілді ме? Аталмыш елдерде қандай да болмасын зерттеулер жүргізілді ме?

А.К.: Иә деп те, жоқ деп те жауап берер едім. Иә, себебі қол қойғандардың басым бөлігі, Сіз жаһандық Оңтүстік деп отырған жақтан және оңтүстіктегі достарымыздың кейбіреуі бастапқы *Manifesto* (2013) кезінен бері конвивиализм бастамасымен байланыста болғандар. Және жоқ, себебі, екіншке орай, жазу және оны редакциялау жұмыстарының басым бөлігі Солтүстікте жүзеге асты. Қазіргі кездегі маңызды қадам - конвивиалистік рефлексияны оңтүстік елдерінің қабылдауы мен оны байыта түсуі. Португал һәм испан тіліне (ағылшын, неміс, итальян және жапон тілдеріне қосымша) аударыла бастады және достарымыз Аргентинаға, Бразилияға, Мексикаға, сонымен қатар Үндістанға, Африкаға және т.б. таратады деген сенімдемін. Араб тіліне аударма да көптеген себептерге байланысты аса маңызды. Дегенмен, іске көшейік. Екінші Манифест өзекті экологиялық, экономикалық және саяси мәселелер бойынша постнеолиберал ымыраның іргесін қалауға мүмкіндік береді дер едім. Мұның өзі – жақсы. Алайда, постколониялық, гендерлік, субалтерндік, мәдени бағыттар бойынша барлық пікірталастарды интеграциялау үшін қыруар жұмыс жасауымыз қажет. Ол Үшінші Конвивиалистік Манифест (ол да жаңартуды талап етеді) немесе оны, ең құрығанда, Конвивиалистік Манифестерге Қосымша деп атар едік. Тап осы жерде Оңтүстіктің үлесі өте қажет.

С.Х.: Сіз конвивиализмнің таралуына оптимизммен қарайсыз ба?

А.К.: Менің ойымша, біз аса мұқтаж болып отырған саяси философияның іргетасын Екінші Манифест қалайды. Бірақ, саяси философия саясатты жасамайды. Әрі қарай жылжуымыз үшін бізге қазір «саяси кәсіпкерлердің» конвивиализмді игергені және әрбір елде нақты ұғымдар арқылы оның бәріне (қарапайым қызметкерлерге, прекариатқа, ұсақ саудагерлер немесе кәсіпкерлерге, сегрегацияланған халыққа және т.б.) жеңіс алып келетінін көрсетуі тиіс. Егер барлық әлеуметтік топтарда адамдардың анағұрлым көп бөлігі өзі туралы «Мен – конвивиалистпін» деп ойласа және бір-біріне айтса, бізді күтіп тұрған апаттардан құтылуға мүмкіндік туады.

С.Х.: Рақмет, Ален, Конвивиалистік Манифесіңіз үшін Сізге игілік тілеймін. ■

Хаттарды Ален Кайере <alaincaille90@gmail.com> және Сари Ханафиге <sh41@aub.edu.lb> жолдауға болады.

> Жаһандық оқиғалар

мен жергілікті қозғалыстар

Йоханна Грубнер, Иоганн Кеплер университеті, Аустрия, Жаһандық Диалог журналы редакторының көмекшісі

Сovid-19 басталмас бұрын және қозғалыс пен жиналыс құқығына қатысты шектеулер енгізілгенге дейін әлемнің көптеген елдерінде әлеуметтік наразылықтардың артуы шерулер мен демонстрациялардан байқалды. Ең алдымен, көшелерде орын алған осы наразылықтар әртүрлі мәселелер мен талаптарды қойды. Бұл топтама Ливан, Ирак, Франция, Чили және Гонконгта орын алған әлеуметтік/қоғамдық қозғалыстар мен наразылықтардың нақты түрлерін баяндайтын бес мақаладан тұрады.

Топтама Нгай-Лиң Сумның 2019 жылы маусымда Гонконг көшелеріндегі наразылықтарды зерделеген мақаласынан басталады. Сум наразылықты нео-Фуколық көзқарас тұрғысынан түсіндіріп, либералдық емес авторитарлық жағдайда оның қоғамдық қозғалысқа қалай өрбігенін, полицияның басым күшті қолдана отырып, мемлекеттің бақылауды күшейтуінің қалай жүзеге асқанын және майдандағы көтерілісшілердің бекем биосаясаты өмірді өлімнен (дерлік) қорғауда қалай аяқталғанын көрсетеді.

2018 жылдың қараша айында Сары Кеудешелердің наразылықтары әлеуметтік қозғалыстың жаңа құрылымы мен тәжірибесін бастап, бүкіл Францияда етек алды. Михалис Лианос өз мақаласында ұйым, архитектура

және ұжымдық саяси белсенділіктің табысы мен рефлексия туралы әлеуметтанулық түсінігімізге сыни тұрғыда, қозғалыстың еркін және партиясыз формасы туралы түсінік береді.

Чилидегі 40 жылдық неолибералдық саясат пен үздіксіз наразылықтардан соң, 2019 қазан айында чилиліктер арасында жаппай және жасампаз наразылықтарды тудырған жаңа эмансипаторлық сана қалыптасты. Хорхе Рохас Эрнандес пен Гунхилд Хансен-Рохас неолиберализмнен бастау алатын елдің әлеуметтік дағдарысын, Чили бетпе-бет келіп отырған бірегей тарихи мүмкіндік пен жаңа конституцияны құру туралы референдум шақыруға мұрындық болған әлеуметтік наразылықтарды сипаттайды.

Топтаманы Рима Мажедтің 2019 жылдың қазан айында Ирак пен Ливандағы көтерілістерді зерттеуімен аяқтаймыз. Мажед көтерілістерді консоциал демократия ретінде белгілі саяси жүйеде пайда болған революциялық процесс тұрғысынан талдайды. Жоғалған «біз»-ін іздеуде әлеуметтік акторлар биліктің сектанттық жүйесін жоққа шығара отырып, әлеуметтік-экономикалық әділеттілік үшін талаптарына өз әлеуметтік-саяси бағдары тұрғысынан қарауға мәжбүр. ■

> 2019-20 жылдардағы Гонконг наразылығы: нео-Фуколық көзқарас

Нгай-Лиң Сум, Ланкастер университеті, Ұлыбритания

Гонконгта демонстранттар полиция қолданған жас ағызатын газдан қолшатырмен қорғануда, 2019 жыл, Суретті түсірген Джо Ли.

2019 жылдың маусымында Экстрадициялау туралы заң жобасына қатысты Гонконг наразылығы туындады, заң қабылданған жағдайда, Гонконг азаматтарын/келушілерді материктік Қытайға, оның құқықтық ережелеріне (заңның үстемдігіне емес) сәйкес қылмыстық қудалау үшін репатриациялайды. Бұл жергілікті тұрғындардың бойында Бір Ел-Екі Жүйе аясында Гонконг өзінің «жоғары дәрежелі автономиясынан» айырылады деген үрей тудырды. Гонконг 1997 жылы материктік Қытайға Арнайы Әкімшілік Аудан (АӘА) ретінде қайтарылған кезде 1984 жылғы Біріккен Қытай-Британдық декларациясы және Қытайдың 1990 жылғы негізгі Заңы автономияға кепілдік берген. Осыған байланысты Гонконгқа атқарушы және заң шығарушы билік, тәуелсіз сот билігі, сондай-ақ жергілікті деңгейде өткізілетін сайлау немесе кеңес беру негізінде орталық үкімет тағайындаған Атқарушы билік Басшысы құқығы берілген еді.

2003 жылдан бастап материктік Қытайда соғыс Бір-Ел жүйесі бағытындағы қадамдардың арта түсуімен автономиядан айырылу қорқынышы күшейді. Мысал ретінде 2003 жылы Билікке қарсы зиянды әрекеттермен күресу туралы Заң жобасының 23-бабынан бастап 2019 жылы [Қытайлық] Ұлттық Әнұран туралы Заң жобасына дейінгі проқытайлық заңдардың қабылдануын келтіруге болады. Шаралар 2015 жылы Атқарушы Билік басшысын тікелей сайлаудан бас тарту және 2017 жылы демократияны жақтайтын алты заң шығарушыны қызметінен шеттету сияқты Гонконгтың демократиялық элементтерінен айырылумен қатар жүрді. Бір Ел жүйесіне мұндай қол сұғушылық 2019 жылғы Экстрадициялау туралы Заң жобасын жедел қадағалау арқылы одан әрі күшейе түсті. Қытайдың Орталық үкіметінің қолдауымен АӘА Үкіметі, тіпті комитет сатысында әдеттегі заңнамалық тексеруді елемей, заң жобасын тікелей проқытайлық заң шығару органына бекітуге жіберді. Мұндай жеделдету әрекетіне қарсы алғашында

бір, кейін екі миллион адам, 9 және 16 маусымда бейбіт шерулерге қатысты. Ресми жауаптың кешіктірілуі мен полицияның қатыгездігі нәтижесінде наразылықтар тұрақты түрде жалғасуда. Назарылық білдірушілердің бес талабы болды: Экстрадициялау туралы Заңды қайтару; демонстрантарды «бүлікшілер» деп атауды тоқтату; барлық тұтқындалғандарға амнистия жариялау; полицияның қатыгездігіне тәуелсіз тергеу жүргізу; және Гонконгтың Атқарушы билігінің басшысын және Заң шығарушы Кеңеске сайлауда жаппай сайлау құқын беру. Заң жобасы ақыры 2019 жылдың 4 қыркүйегінде талқылаудан түбегейлі алынып тасталды. Алайда, полицияның тоқтаусыз қатыгездігі мен наразылық білдірушілердің басқа да төрт талабын қанағаттандырудан (1-кестені қараңыз) Атқарушы билік басшысының бас тартуы нәтижесінде наразылықтар қоғамдық қозғалысқа айналып кетті.

Осы наразылықты әлеуметтік қозғалыс ретінде талдай отырып, мақала өмір/өлімнің соңы биосаясатына негізделген нео-Фуколық көзқарасты қолданады. Фуко бойынша, соңы дегеніміз өз басының қауіпсіздігін қамтамасыз ету мақсатында территорияны басқару құқығына ие болу және өмір/өлім биосаясатына араласуды білдіреді. Қазіргі қоғамдардағы соңы дәрежесі әртүрлі және ол демократиялықтан гөрі либералды емес авторитарлық тұрғыдан анығырақ байқалады. Гонконгта Бір Ел жүйесіндегі өмірдің басталуымен АӨА Үкіметі Гонконгтың тұрақтылығын/қауіпсіздігін қамтамасыз етуде материктік Қытайдың бір партиялы режимімен бірлескен соңы басқаруға қатысуда. Гонконгта наразылық білдірушілер осы бірлескен авторитарлық басқарудың аясында өмір сүре отырып, шарасыздық күйін кешіп отыр. Осылайша, олардың қарсыласу биосаясаты бастарын өлімге (дерлік) тіккен белсенді көтерілісшілерден; және көтерілісшілердің өмірін өлімнен (дерлік) қорғайтын артқы шептегі жақтастардан тұрады.

> Назарылық биосаясаты: өмірдің өлімге (дерлік) дейінгі қарулануы

Материктік Қытайдың Соңы Бір-Ел жүйесінің күшеюі мен оның 2019 жылғы наразылықты тудыруына қарамастан полиция (және заң) биосаясатта шексіз билеуші рөл атқарады: а) көше жағдайындағы наразылықты әлсірету; б) тұтқындау, қудалау және сот арқылы үрей туғызу; және с) үстем күшті қолдану арқылы дене жарақатын салу. Қытайдың орталық үкіметінің наразылық білдірушілерді «террористерге жақын» деп айыптауы, ал Гонконгтың

Кесте 1 Гонконгта наразылыққа шыққандардың бес талабы, 2019

Экстрадиция туралы Заңды қайтару
Демонстрантарды «бүлікшілер» деп атауды тоқтату
Барлық тұтқындалғандарға амнистия жариялау
Полицияның қатыгездігіне тәуелсіз тергеу жүргізу
Гонконгтың атқарушы билігінің басшысын және Заң шығарушы Кеңеске сайлауда жаппай сайлау құқын беру

Кесте 2 Назарылықтың бейбіт және бейбіт емес түрлері

Назарылық шарасының сипаты	Мысалдар
Бейбіт тәсілдер	Шерулер, қол ұстасып тізбек құру, ән салу/қоғамдық орындағы митингілер, хабарламалар/ұрандар дайындау, Леннон дуалы/тоннельдер, халықаралық насихат және т.б.
Күштеу тәсілдері	шашыратқыш баллондар, лазер алау, көшедегі төбелес, бензин жарылғыштар, баррикадалар, жеке/қоғамдық тәртіп бұзу, кірпіш лақтыру, проқытай сауда нүктелерін өртеу, университеттерді басып алу және т.б.

Атқарушы билігі басшысының олардың бес талабына жауап бермеуі (1-кестені қараңыз), наразылықты бейбіт сипатынан айырып, оны неғұрлым күшті/жойқын құралға айналдырды (2-кестені қараңыз). Атқарушы билік басшысының қолдауымен арнайы мақсаттағы полиция тобы жас ағызатын газ, еріксіз/күшпен қамау, аяусыз соққыға жығу, химиялық су атқыштар, тіпті оқ ату арқылы аса қатыгездікпен әрекет етті. Олар наразылық алаңына жансыздар жіберіп, наразылыққа қатысушыларды қауіпсіздікті сақтау мақсатында жоқ қылатын «тарақандар» деп атады. Бұл «зорлық одан да зор зорлық тудырады» сценарийіне айналды, нәтижесінде наразылық білдірушілердің бойын жеке және қоғамдық үрей/үмітсіздік билеп алды.

Алғы шепте наразылық білдірушілер өз бастарын бәйгеге тігіп, полицияның жойқын күші мен өзінің және Гонконгтың болашағы үшін үрейге төтеп береді. Олардың қонысаударудан бас тартуы гонконгтық идентификациясын күшейте түседі. Кейбір көтерілісшілер «Екі жүйеде» бекітілген Гонконгтың автономды өмірін қорғау мақсатында өз өмірін құрбан етуге дайын. Полициямен қақтығыстар кезінде кейбіреулер тіпті дорбаларына өсиетхаттарын (суицидтік емес жазбаларын да) салып қойып отырды. Жазбалар «Гонконг қоғамы үшін құрбан бол», «Гонконгты менің қаныммен қорға» және «Бостандыққа өлімді айырбастадым» деген сияқты жеке шешімді білдіреді. Гонконгтың наразылық биосаясатындағы өмірді қаруға айналдырудың осы тәсілдері шынымен де үміт/қорқыныш, үрей, ашу-ыза, көз жасы, қан және өлім (дерлік) ұғымдарымен ұштасады. Қарсылық көрсету психологиялық зақым, өзін құрбан ету, дене жарақатынан қорқу, тұтқындау, қармау, сотпен қудалау, түрмеге қамау, жоғалып кету және өзін-өзі өлтіру биосаясатын қамтиды.

> Аффирмативті биосаясат: өмірді өлімнен (дерлік) қорғау

Демонстранттардың наразы биосаясаты өмірді қорғауда позитивті әрекетке үндейді. 2014 жылы болған Қолшатыр Қозғалысының жақтаушылары көшбасшылар жауапкершілікке тартылып, түрмеге қамалуы мүмкін екенін білді. Бұл тәжірибе қазіргі қозғалыстың ресми көшбасшысыз жүзеге асуына ықпал етті. Ол көшбасшысыз стратегияны қабылдап, «судай бол» және өзара көмек көрсету диффузиялық тактикасын қолданады. Ақпарат алмасу мен

2019 жылы Гонконгтағы жаппай демонстрация. Суретті түсірген Вирджиния Пак.

өзара іс-қимылды/шешімдерді үйлестіру үшін оған Telegram және Airdrop сияқты интернет қосымшаларын пайдалану көмектеседі.

Қозғалыс бұлттық қорлар арқылы қаржыландырылып, кәсіби, ұрпақ, гендерлік және нәсілдік айырмашылықтарды біріктіретін өзара-көмек топтарымен нығайып отырады. Жақтастар бүлікшілердің өмірін өлімнен (дерлік) қорғау үшін ынтымақтасады. Алдыңғы шептегі жас жігіттерді мұқият бақылап, қорғау үшін құрылған «күміс шаш» (егде кісілер) тобы бастаған Балаларды Қорғау науқаны осыған мысал бола алады. Олардың кейбірі арнайы жасак пен майдан жастарының ортасын бөліп тұруды тандаса, басқалары «Балаларымызға оқ атпаңыз» деген жазбаны ұстап тұрды. Өмірді сақтауды мақсат еткен осы әрекеттер қайырымдылық, ас-су, бетперде (адамды/қауіпсіздікті қорғау үшін), қолшатырлар, деректерді қорғау, тегін көлік, дәрігерлік көмек, әлеуметтік көмек, заң кеңесі мен алғы шептегілерді қабылдайтын ашық үйлер сияқты қолдау оларды жеткізу жолдары биосаясатымен нығая түсті.

Басқа да аффирмативті биосаяси іс-әрекеттер мыналарды қамтиды: а) бостандыққа ұмтылудың нышаны ретінде Гонконг айлағының екі жағынан адамдардың отыз милдік сап түзеуі; б) көпшіліктің жан жарасын жазу әрі міндеттемелерді жаңғырту үшін марқұмдарды қоғамдық аза тұтуды ұйымдастыру; с) моральдық рухты көтеріп, қозғалысты біріктіру үшін бес күн ішінде Гонконг Даңқы сияқты жаңа әндерді аяқтау және таспалау; және d) көше наразылықтарының қуатын жұмылдыру мақсатында h жаңа кәсіподактар мен сайлау комиссияларын құру. Осындай аса маңызды тәжірибелерді

(транс-)жергілікті және (транс-)ұлттық деңгейлерден көруіміз мүмкін. Гонконгты жақтаушылар күресте «Гонконгпен бірге болу» үшін жергілікті қауымдастықтарға, ұлттық заңнамалық органдарға, жаһандық бұқаралық ақпарат құралдарына және халықаралық ұйымдарға бағытталған халықаралық адвокация мен халықтан-халыққа дипломатиясын жүргізу үшін диаспорамен/жақтастарымен бірігеді.

> Қорытынды ескертулер

Мақалада 2019-2020 жылдардағы Гонконг наразылығын түсіндіруде нео-Фуколық көзқарас қолданылады. Гонконг АӨА Үкіметі мен материктік Қытайдың бір партиялы режимі арасындағы бірлескен соверен басқарудың либералды емес авторитарлық жағдайында орын алатынын ескере отырып, осы наразылықты түсіну үшін тәуелсіз биосаяси болашақ маңызды. Бір Елде өмір сүрудің Гонконгта толық қолдау таппауын Екі Жүйенің кейбір азаматтарының «жоғары автономиядан» бас тартуымен қатар жүргенін 2019 жылғы конъюнктура көрсетеді. Бір-Ел-Екі-Жүйе арасындағы осы текетірес полицейлік зорлық-зомбылықты пайдалана отырып, совереннің өз бақылауын нығайтқанын хабардар етеді. Бұл Гонконгтың орын ауыстыру саясатына қарсы күресте жақтастардың аффирмативті биосаяси әрекетімен қатар жүрген, наразылық білдірушілердің өмір/өлім көтеріліс биосаясатымен сәйкес келді. ■

Хаттарды Нгай Лиң Сумға <n.sum@lancaster.ac.uk> жолдауға болады.

Алғыс

Мен Бриджитт Ауленбахер, Боб Джексон, Вирджиния Пак, Джо Ли және Lancaster Stands бен Hong Kong Group тобына осы мақаланы дайындауға және суреттер мен кестелерді ұсынуда қолдау көрсеткені үшін алғыс айтым келеді.

> Тәжірибелі саясат және Сары Кеудешелер¹

Михалис Лианос, Руан университеті, Франция

2019 жылы Париж демонстрациясындағы полиция. Суретті түсірген Михалис Лианос.

Сары Кеудешелер жоқ жерден пайда болды. Француз қоғамы мұндай қозғалыстың әлеуеті туралы терең хабардар емес еді. Қалыптасқан саяси институттар мен бұқаралық ақпарат құралдары қозғалысты сынға алғаны белгілі. Бұл – таңқаларлық жәйт те емес, себебі ақ нәсілді төменгі таптар сегрегацияға ұшыраған нәсілдік азшылықтар мен орта таптың әртүрлі топтары арасындағы жігерсіз, сауатсыз қалқан ретінде қарастырылды. Таңқаларлығы – осы стихиялық, партиясыз қозғалыстың пайда болып, постиндустриялық қоғамдағы саяси стратификацияның қалыптасқан архитектурасын тас-талқан етуі. Әрине, бұл Франциядағы президенттік және парламенттік сайлауда жеңіске жеткен жаңа саяси партияның («la Ré-

publique En Marche») әлсіз конъюнктурасына және бұрын ешқашан бірде-бір лауазымға сайланбаған Президентпен байланысты. Бәрі жақсы болады деген үміт те, оның артынан орын алған реніш те аз болған жоқ.

Қозғалыс 2018 жылдың 17 қарашасында ұлттық қоғамдық кеңістікте көрінді. Екі аптадан кейін ол әлемдік хэдлинерге айналды. Осы уақыт аралығында әжептәуір өзгеріске ұшырады. Сары Кеудешелер жанармай салығына байланысты тұтанған алғашқы ұшқынды тез арада заманауи қоғамдардың тұтас саяси архитектурасын сынға алуға дейін жеткізді. Енді олар басқарудың барлық салаларындағы маңызды шешімдерге «халықтың» толық бақылауын қамтамасыз ететін құрал

>>

Демонстранттың ұстанымын жария етуі. Париж, 2019 жыл. Суретті түсірген Михалис Лианос.

ретінде азаматтар бастамасымен референдум өткізуді талап етуде, сонымен қатар олар өздерінің «халық» екенін, француз қоғамы жүрегінің символы болғанына қарамастан, «элиталардың» көзіне түспей, абыройы аяққа тапталып, кедейлікте тыныш өмір сүруі керек екенін мәлімдеді. Әлеуметтік легитимдіктің сезімі, әсіресе өзін «бейсаяси» және «пацифистік» деп көрсету арқылы күшейтілді, өйткені олардың басымы бөлігі бұрын ешқашан демонстрацияға қатыспаған және саяси партияларға немқұрайлы немесе қарсы болғандар еді. Тиісінше, олар полицияның қатыгез қысымына таңқалып, намыстанды, өйткені олар өздерін наразылық құқығын алғаш рет пайдаланып отырған, заңға мойынұсынушы азаматтар деп санаған еді.

Сары Кеудешелер наразылық қозғалысы ретінде маңызды ғана емес, сонымен бірге әлеуметтік қозғалыстар құрылымы мен тәжірибесіндегі жаңа кезеңді бастады. Олардың көптеген өзіндік аспектілері ұжымдық саяси іс-әрекеттердің табиғаты, ұйымдастырылуы мен табысы

туралы бірқатар болжамдарды жоққа шығарды. Мен осы инновацияларға әлеуметтік қызығушылықты көрсету үшін бес деңгейдегі мәселелерге қысқаша тоқталып өтемін:

1. Саяси партиялар мен ұйымдасқан қозғалыстардың кез келгенімен байланыстан бас тарту

Құбылыстың ең әсерлі тұсы – өздігінен қалыптасуы. Сары Кеудешелер белгілі бір саяси көзқарас немесе теория негізінде біріккен жоқ. Тіпті ортақ еркін саяси перспективасы да болмады. Дегенмен, саяси «форматталған» құрылымдарының барлығына да сенуге болмайтынын инстинктивті түрде түйсінді. Олардың пайымдауынша, биліктегі немесе оған ұмтылған кез келген адам жемқор, сатқын немесе, кем дегенде, «халықтың» мүдделерін емес, өз мүдделерін ғана алға жылжытуды көздейді. Бұл олардың «популизмге» қарай жылжуы деген сөз емес. Керісінше, тек авторитаризмді ғана емес, тіпті қозғалыс ішіндегі иерархияны да жоққа шығарды. Бірден дерлік адамдардың ұйымшыл қауымдастығына, өздері жиі атағандай «отбасына», өзара келіскен немесе келіспеген кезде әрбір мәселені жеке-жеке шешу құқығын қорғайтын адамдарға айналды. Кез-келген әлеуметтік-саяси алаңды немесе платформаны аяқастынан тастап кетіп отырды.

2. Идеологиялық плюрализм

Әлеуметтік қозғалыстар идеологиялық біртектілікке бейімділігімен жақсы белгілі. Сонымен қатар, шиеленіс пен антагонизм қозғалыста үнемі дамиды, бұл тартыс идеология мен тиесілі әрекет құрылымдарын біріктіретін бақылау аясында айналатыны заңдылық деп есептеледі. Сары Кеудешелер – осы біртектілік Заңындағы тағы бір ережеге жатпайтын айқын ерекшелік. Олар нақты саяси идеология туралы ортақ көзқарасқа келе алмағанымен, өз талаптары үшін плюралистік негіз құра алды. Бұл партиялық саясатты өз қозғалысынан түбегейлі алшақ ұстағандықтан ғана емес, сонымен қатар өз арасында нақты мәселе бойынша жиі орын алған үлкен келіспеушілікке қарамастан бір-бірімен қатар өмір сүруді сөзсіз түрде қабылдауының арқасында жүзеге асты. Олардың түсіндірмесі тәжірибеге негізделген. Барлығының батқаны «бір былық» және осы объективті ұқсастық пен ахуалды өзгерту ниеті маңызды еді. Әрқайсысы қалыптасқан ахуалды әртүрлі түсіндіруі мүмкін, бірақ олардың бәрі билік басындағылар «адамдарды» құрметтемейтіні соншалық, оларға лайықты өмірді қамтамасыз ете алмайтын жүйемен үнемі байланыста болды.

3. Нейрондық архитектура және автономия

Қозғалыс онлайн немесе кеңістікте пайда болған ішінара аралас топтар айналасында өзін-өзі құрды. Әрбір қатысушы бір немесе бірнеше онлайн топтардағы не бір

>>>

немесе бірнеше орталардағы пікірталастарға, дебаттарға, жиналыстарға және наразылық акцияларына қатысты. Францияны толығымен қамтыған (алыс отарлық аумақтарын қоса алғанда) нейрондық құрылымның дамуы Сары Кеудешелердің өмірлік маңызды ерекшелігіне айналды. Олардың интернет қамтамасыз еткен жеке автономияны сезінуі қауымдастықтардың жақындасу нүктесі ретінде шеңберді таңдауда көрінісін тапты. Екі жағдайдағы да концептуалды алғышарт тек қана осындай желінің билікке ие болуына кепілдік беретін автономды қиылысу нүктелері. Жоғарыда басшы да, төменде орындаушы да жоқ.

4. Тікелей демократия

Әрине, бұл сипаттамалар тұрақты және тең дәрежеде қатысу утопиялық мақсатқа қарағанда, алдын ала шарт ретінде қарастырылатын мемлекетке бағытталған символдық негізді қалыптастырды. Алғаш рет наразылық білдіру акцияларына қатысушы, білім деңгейі төменгі таптың қозғалысы қатысу мен шешім қабылдаудың репрезентативті жүйелері ескірген және қауіпті екенін бірден мәлімдегені таңқаларлық. Осы ниеттерін білдірудің екі мықты әдісін пайдаланды. Біріншіден, кез келген деңгейде кімнің болсын қозғалыстың атынан өкілдік етуіне тыйым салды. Тұрақты өкілдерді сайлауды талап еткен барша саяси институттардың зор қысымына қарамастан, олар әрбір нақты жағдайда ғана базбір «өкілдерін» таңдады. Сары Кеудешелердің атынан сөйлесе алатын ешкім ешқашан болмады және мұны жасамақ болған кез-келген әрекет қозғалысқа сатқындықпен тең болды. Екіншіден, олар қазіргі

қоғамның бүкіл саяси құрылымы өзгеруі тиіс деп шешті. Барлық салаларда азаматтық референдумдарды енгізуді талап етті. Олар шешім қабылдайды, ал «элиталар» сол шешімдерді орындайды.

5. Белгісіздікке төзімділік

Бүгін (23 ақпан 2020 жыл) Сары Кеудешелер қозғалысының 67-ші аптасындамыз. Бұл, әрине, қазіргі заманғы тарихтағы жаппай саяси наразылықтың ең ұзаққа созылған қозғалысы. Сары Кеудешелердің көздеген нақты утопиясы және нақты саяси жоспары ешқашан болған жоқ. Керісінше, олар өздерінің плюралистік басымдықтары мен идеяларына қатысты өзара ашық болып қала алды. Бұл оларға ұжымдық рефлексиялықтың теңдессіз деңгейіне қол жеткізуге мүмкіндік берді. Қалыптасқан жүйедегі билік үлесін басып алуға емес, жалпы саяси өзгерістерге ұмтылды. Бұл жолда нәтиженің белгісіздігіне қарсы емес еді. Әдетте, мен олардан сұқбат алған кезде: «Жалғастыруымыз керек. Көреміз, осыдан не шығатынын», - дейді.

Көп болмаса да, бүкіл Франция бойынша түрлі жерлерде Сары Кеудешелердің кейбір жиындары, шерулері мен наразылықтары жалғасып отыр. Көпшілікті мазалайтын ой – осы қозғалыстың ұзақ мерзімді салдары қандай болатынында. Қалай болғанда да, сенімді түрде бір қорытынды жасалуы мүмкін. Сары Кеудешелер ұжымдық саяси рефлексияның жаңа деңгейінің мүмкін екенін дәлелдеді. Олар ірі масштабты тікелей демократия жобасы ретінде жеке тәжірибе, қоғам және мемлекет арасында жаңа байланыс орнатты. ■

1. Осы бөлім Сары Кеудешелер қозғалысы басталғаннан бері жүргізілген ауқымды эмпириялық зерттеулерге негізделген. Әрі қарай талдау үшін [мынаны](#), [мынаны](#), немесе [мынаны](#) қараңыз.

Хаттарды Михалис Лианосқа michalis.lianos@univ-rouen.fr жолдауға болады.

> Неолибералды теңсіздікке қарсы әлеуметтік жандану

Хорхе Рохас Эрнандес, Ауыл шаруашылығы мен тау-кен өнеркәсібінің су қорын зерттеу орталығы (CRHIAM), Чили, және **Гунхилд Хансен-Рохас**, Консепсьон университеті, Чили

Назар аударту үшін қазан мен табаны даңғырлату Чилидегі наразылықтарда орын алып отыр. Суретті түсірген: Diego Correa/flickr.com. Кейбір құқықтар сақталған.

Чилидегі қазіргі әлеуметтік наразылықтар (estallido social) граффити, мурал, музыка, поэзия, ән, жиналыстар және ұжымдық пікірталастармен креативті түрде қатар жүріп отыр. Осылайша, чилиліктердің тарихи қалыптасқан наразылығы эстетиканың жаңа түрінен көрініс тапты. Ондаған жылдарға созылған мүдделердің қанағаттандырылмауы, әлеуметтік озбырлық, кемсіту мен әлеуметтік әділетсіздік «Чили оянды!», «... ізгілік күнделікті әдетке айналғанша!», «Чили неолиберализмді жерлейді!» – «Қорқынышымды

>>

жоғалттым!», «Озбырлыққа жол жоқ!», «Жеке зейнетақы қорлары кетсін!», «Нарық әлеуметтік құқықтарды қорғамайды!», «Соғыспаймыз!», «Жаңа Конституция!» – «Бізсіз – әйелдерсіз, ешқандай саяси келісім болмайды!», «Жаңа демократия қажет!», «Барлығына тегін білім беру!», «Суға тегін және қоғамдық құқық!», «Мен үшін ең үлкен қорқыныш – ештеңенің өзгермеуі!», «Қалыпты болу – дұрыс емес!», «Бейбіт өмір сүру құқығы үшін!» ұрандармен айыпталды.

> Жаңа батар жандану

2019 жылдың 18 қазанында Чили өзгерді. Тұншыққан ашу-ыза бір мезетте жаппай және креативті сипат алды. Енді, төрт ай үздіксіз наразылықтан кейін, тапжылмас жаңа республикалық рух сезіле бастады. 40 жылдан соң чилиліктер үстемдік етуші тойымсыз әрі берекетсіз неолибералды үлгінің – әлеуметтік теңсіздік, негізгі қызметтерді, зейнетақыны, білім беруді, денсаулық сақтау мен табиғи ресурстарды жекешелендіру сияқты – жағымсыз нәтижесін түсіне бастады. Үкімет полицияның күшімен жауап берді. 400-ден астам адамның оқтан көздері зақымданды, әйелдер зорланды. Азаптау мен негізсіз мыңдаған адамды қамау орын алды. Біріккен Ұлттар Ұйымының Адам құқықтары жөніндегі Жоғарғы комиссары және басқа да халықаралық ұйымдар адам құқықтарының жаппай бұзылғанын растап, Чили үкіметінен дереу белсенді шараларды талап етті.

Чили қоғамының мұндай оянуы күтпеген оқиға емес еді, ол негативті тәжірибе мен әлеуметтік қанағаттанбауға негіз болған күрделі процестің нәтижесі болатын. Елдің қайтадан ес жинауына мүмкіндік бермейтін жазылмайтын жараның бетін ашып, 40 жылдан соң неолибералды жүйе өзі де әбден титықтады, елді де дағдарысқа алып келді. Назылық пен жаңа ақпарат ағыны чилиліктердің арасында азаттыққа ұмтылған жаңа сананы дамытты.

> Әлеуметтік-экологиялық теңсіздік және әлеуметтік қозғалыстар

Чилидегі әлеуметтік және құрылымдық теңсіздік нарықтың уәдесіне қарағанда, тез өсті: төмен жалақы, мардымсыз зейнетақы, денсаулық сақтау және білім беру жүйесін жекешелендіру, сәйкесінше бағаның өсуі, тұрақсыз жұмыс, негізгі қызметтердің қымбаттауы және жекешелендіру, өмір сүрудің ақылға сыйымсыз жоғары құны және байлықтың шамадан тыс шоғырлануы. Сонымен қатар еңбек нарығында жастар жұмысқа орналасу қиын, әйелдерге қатысты кемсітушілік те бар, ал байырғы халықтардың құқықтары әлі де мойындалмайды. Қоғамның белсенділік деңгейінің төмендігі, экологиялық мәселелер және климаттың өзгеруіне осалдық, сондай-ақ су және ресурстардың жетіспеушілігі басты қызметтер көрсетумен байланысты қосымша түйткілдерді тудырды.

Мұндай жекешелендіру мен индивидуалдандыру саясаты сөзсіз болашаққа қатысты үміттің өшуі мен

сенімсіздікке әкеледі. Назылықтар мен жаңа қоғамдық қозғалыстардың нәтижесі мынадай: «пингвиндер наразылығы» – 2006 жылы мемлекеттік білім беру жүйесін жақсартуды талап еткен жоғары сынып оқушыларының қозғалысы пайда болды. 2011 жылы тегін университеттік білім беруді талап еткен беделді және бұқаралық сипаттағы студенттік қозғалыс қалыптасты. Екі қозғалыс та жұртшылық арасында кең қолдау тапты. 2018 жылы жекешелендірілген зейнетақы жүйесіне қарсы «No+APF» қозғалысы пайда болды. Этникалық қозғалыстар, әсіресе, мапуче қауымдастығының өкілдері өздерін конституцияда мойындауды, жерді қайтаруды және этникалық азшылық ретінде белгілі бір автономияны талап етті. Сондай-ақ экожүйелер мен тіршілік ету ортасын бұзатын мегажобалар құрылысына қарсы жаңа экологиялық және наразылық қозғалыстары да бар. Патагониядағы The Hydro-Aysen мегажобасы осы қозғалыстың маңызды символына айналды. Бұдан басқа, экологиялық саясатқа қарсы азаматтық наразылықтар өнеркәсіптің жоғары тығыздығынан шамадан тыс ластанған және ауру деңгейі жоғары Кентеро, Пучункави және Коронель муниципалитеттеріндегі қараусыз қалған аудандарда (zonas de sacrificio) байқалады. 2019 жыл жыныстық зорлыққа қарсы және гендерлік теңдік үшін әйелдер қозғалысының жылы болды. Бұл мысалдар Чили қоғамы танымал үлгінің теріс жақтарын түсініп, бірте-бірте жанданып, төменнен белсенді түрде ұйымдаса бастағанын көрсетеді.

> Әлеуметтік реформалар және әлеуметтік келісімшарт / пакт

Дәл осы жағдайда Чили кемшіліктердің өтеуі болатын және наразылық білдірушілердің талаптарын қанағаттандыратын жалпыға ортақ игілікті мемлекетті құруға бағытталған терең әлеуметтік реформаларды қажет етеді. Mesa de Unidad Social деген түрлі қоғамдық ұйымдар қауымдастығы «әлеуметтік әділеттілік болмай бейбітшілік орнамайды» деген ұранмен азаматтық қоғамның белсенділігі арқылы әлеуметтік пактіні талап етті. 2019 жылдың 22 желтоқсанында Чили муниципалитеттерінің басым бөлігі халықтың өзекті мәселелерін анықтайтын бұқаралық сауалнаманы сәтті ұйымдастырды, оған 2,5 млннан астам чилилік қатысып, мынадай нәтижелер алынды: 91,3% – жаңа конституцияны қалайды; 89,9% – 2020 жылдың сәуір айында референдумға қатысуға дайын; басым көпшілігі демократиялық жолмен сайланған құрылтай жиналысын қолдайды. Референдум сондай-ақ үш маңызды басымдықты көрсетті: зейнетақы мен денсаулық сақтау жүйесін жақсарту, мемлекеттік білім берудің жақсартылған жүйесіне кепілді қол жеткізу. Осылайша, әлеуметтік пакт қазіргі неолибералды үлгінің дағдарысын шешуге елеулі үлес болар еді.

Бұл әлеуметтік талаптар XX ғасыр демократиясының бөлігі болатын, алайда жаһандық неолибералдық стратегия оларды ішінара жойып жіберді. Заманауи жаһандық оқиғалар мен пікірталастар көрсетіп отырғандай, жалпыға

ортақ игілікті мемлекеттің осы тарихи жетістіктері ХХІ ғасырда қайта қолданылуы және адамдардың өмір сүру сапасына кепілдік беру, құқықтық популизмге қарсы тұру және елдердің дамуын қамтамасыз ету үшін ағымдағы саясатқа қайта интеграциялануы тиіс.

> Мемлекет пен саяси партиялар легитимділігінің дағдарысы

Әлеуметтік дағдарыс неолиберализм құрған мемлекеттің әлсіз жақтарын ашып берді. Неолиберализм мемлекеттің араласуын үнемі азайтуды, қоғамды жекешелендіру мен индивидуализацияны талап етеді. Аталмыш доктринаның жойқын салдары енді сезіліп отыр. Чилидің консерваторлық үкіметі кең демократиялық бейбіт азаматтық наразылықтар мен оқшауланған шағын топтардың тонауы, өртеуі, қиратушы озбырлығы арасындағы нақты айырмашылықтың аражігін ашпай, тек күшпен, төтенше жағдай жариялаумен, озбырлықпен ғана айналысып, әрекет етіп отыр.

Осы тұрғыда Centro de Estudios públicos 2019 жылдың желтоқсан айында чилиліктердің билікке сенімі туралы сауалнаманың мынадай нәтижелерін жариялады: тек 5% – үкіметке, 3% – парламентке, 2% – саяси партияларға және 8% – сот жүйесіне сенеді. Адамдардың басым бөлігі зорлықты наразылықтың түрі ретінде қабылдамайды, сондай-ақ полиция тарапынан да зорлыққа қарсы. Жаңа конституцияны 67% қажет етеді, 56% осы жаңа конституция ағымдағы мәселелерді шешудің маңызды құралы болады деп санайды. 87% қоғамдық және саяси диалог пен ымыраға жәрдемдесетін көшбасшыларды қолдайды. Респонденттердің пікірінше, үкімет шұғыл

түрде үш мәселені шешуі қажет: 64% – зейнетақы, 46% – денсаулық сақтау және 38% – білім. Сауалнама саяси жүйе ретінде демократияның заңдылығын көрсетеді.

> Жаңа конституция мен жаңартылған демократия жолында

2019 жылдың 15 қарашасында күшті және тұрақты әлеуметтік толқулар үкімет пен оппозицияны 2020 жылдың 25 қазанында жаңа конституцияны дайындау бойынша референдум өткізу туралы келісімге алып әкелді. 2021 жылдың 11 сәуірінде жаңа конституцияны дайындайтын өкілдер сайланатын болады және олар үш маңызды өлшемге сай келуі тиіс: ерлер мен әйелдердің теңгерімі, саяси партияларға қосылмау және аз санды тұрғылықты халықтардың өкілеттілігі.

Осы плебисцит және онымен байланысты болашаққа арналған стратегиялардың арқасында Чилидің қазіргі саяси және әлеуметтік мәселелерді бейбіт әрі демократиялық жолмен, барлық әлеуметтік субъектілердің қатысуымен шешуге бірегей тарихи мүмкіндігі бар. Дегенмен, консерваторлық сектордың жаңа конституцияны, зейнетақы, денсаулық сақтау мен білім беру институттары мен жүйелерін модернизациялауды болдырмау үшін осы процесті қолдаудан бас тартып, сәйкесінше қазіргі билік және нарықтық құрылымдарды сақтауы әлеуетті кедергілердің бірі болып отыр. Азаматтық қозғалыстардың талаптары, сайып келгенде, бейбіт және демократиялық процесте, сонымен қатар барлық жақтардың кең қатысуымен болатын сәтті плебисцитте көрінісін табады деп үміттенгеніміз абзал. ■

Хаттарды Хорхе Рохас Эрнандес <irojas@udec.cl> пен Гунхилд Хансен-Рохасқа <hansen-rojas@udec.cl> жолдауға болады.

> Ирак пен Ливандағы

қазан көтерілістерін түсіну

Рима Мажед, Бейрут Америкалық университеті, Ливан, ХӘҚ Қарулы күштер және шиеленістерді реттеу (ЗК01), Нәсілшілдік, ұлтшылдық, тұрғылықты халық және этникалық ерекшелік (ЗК05), Саяси әлеуметтану (ЗК18), Әйелдер, гендер және қоғам (ЗК32), Әлеуметтік таптар мен әлеуметтік қозғалыстар (ЗК47), Әлеуметтік қозғалыстар, Ұжымдық әрекет пен әлеуметтік өзгерістер (ЗК48) зерттеу комитеттерінің мүшесі

2019 жылы қазан көтерілісі кезінде Бейрутте өткен демонстрация Дерек: Wikimedia Creative Commons.

2019 жылдың қазан айында Иракта да, Ливанда да бұрын-соңды болмаған бұқаралық мобилизация орын алды. Өрт сынды лап ете қалған наразылықтар екі елді де тез шарпып, бірнеше күн ішінде миллиондаған болмаса да, жүздеген мың адамды жұмылдырды. Басты талаптар жұмыссыздық, әділетсіз салық, жаппай етек алған сыбайлас жемқорлық, сумен және электр қуатымен жабдықтау сияқты негізгі қызметтердің жоқтығы, сондай-ақ нашар басқару мәселелері болды. Мұндай талаптардың көшеде қойылғаны алғаш рет болмаса да, 2019 жылғы қазандағы наразылық кез келген бұрынғы қозғалыстан қарқыны мен ауқымы жағынан ерекшеленді. Ливанда да, Иракта да осы көтерілістер бірден «революциялар» деп аталып, 2011 және 2015 жылдардағы наразылықтар сияқты бұрынғы мобилизация толқындарынан күрт алшақтығын көрсетті.

Жалпы алғанда көтерілістер билікті құлата алмағандықтан, әлеуметтік қозғалыстар туралы әдебиеттегі «революцияның» дәстүрлі анықтамасына сәйкес келмесе де, олар туралы революциялардан гөрі, сәтті немесе сәтсіз аяқталған оқиғалар ретінде, революциялық процесс тұрғысынан ойлану маңызды. Шын мәнінде, Ирак пен Ливандағы қазан көтерілістері екі елде де он жылдан астам циклдік мобилизация аясында орын алды, мұнда 2015 жыл ерекшеленген идентификация саясатқа қарағанда, әлеуметтік-экономикалық талаптарға негізделген режимге қарсы мобилизациялармен бірге

елеулі бетбұрысты қалыптастырды. Сонымен қатар, революциялық «әлеуметтік жарылыстар» 2018 жылдың соңында Судан мен Алжирде басталып, екі диктаторды да тақтан түсірген «араб көтерілісінің екінші толқыны» аясында бұрк ете түсті.

Алайда, Ирак және Ливан кейстерін өзара салыстыруға келетін, сонымен қатар 2011 жылдан бергі араб елдеріндегі басқалардан өзгеше ететін нәрсе – екі елде наразылық білдірушілер құлатуға тырысқан саяси жүйе. Араб әлеміндегі барлық революциялар авторитарлық режимдер немесе монархиялық елдерде орын алса да, Ливан мен Ирактағы көтерілістер консоциациялық демократия ретінде белгілі саяси жүйеде орын алды – ол идентификацияға негізделген (сектанттық және этникалық) билікті бөлісу жүйесі, мұндай режимде құлатылуы тиіс «басшы» айқын емес. Бұл – неолиберализм, сектанттық клиентелизм (muhasasa ретінде белгілі), сондай-ақ, азаматтық соғыстар мен озбырлық салдарымен бірге – осындай көтерілістердің бағдарын түсінуді қиындатады.

> Сектарианизм ұлтшылдыққа қарсы: өзегі қайда?

2019 жылдың қазан айынан бастап ұлттық туды көтеріп, ұлттық әнұранды шырқаған наразылар Ливан мен Ирактың негізгі аудандары көшелерін толтырды, осы елдердегі қозғалыста наразылық білдірушілер сектанттық

және этникалық бөлініске қарсылығын білдіріп, әртектілікке қарамастан «қатар өмір сүру» мен «ұлттық бірлікті» жақтады. Алайда, ұлтшылдық сектарианизмге қарсы болуы қажеттілік пе?

Ондаған жылдар бойы сектанттық пен ұлтшылдық туралы әдебиетте ұлтшылдық көбіне сектанттық реңкте болатындықтан, олардың қарама-қайшылығы болуы міндетті емес екені көрсетіліп келді. Мысалы, араб ұлтшылдығында сунниттік реңк басым болса, ливан ұлтшылдығы тарихи тұрғыда христиан мәтінімен байланысты. Алайда, социеталды деңгейде ұлтшылдықты сектанттықты қабылдамау белгісі деп қолдану кең таралған. Иракта да, Ливанда да наразылық құтқару құралы ретінде «қиялдағы ұлтқа» сектанттықпен күресу арқылы ұмтылды.

Иракта қозғалыс қазан айының басында Nazeel Akhond Haqqi (Өз құқығым үшін күресемін) деп аталатын топты құрудан басталды. Ирактың алаңдарындағы «халық режимді құлатуды қалайды» және «біз отанды талап етеміз» деген басты ұрандар 2011 жылғы белгілі даудамаймен үндес болды. «Отан», «ел» немесе «ұлтты» талап ете отырып, наразылық білдірушілер өз азаматтарына қызмет ете алатын, сектанттық және этникалық жікке бөлінбейтін мемлекетке ұмтылысын меңзейді.

Ливанда «ұлтты» қайта құру процесіне ұқсас нәрсе байқалды. Көтеріліс, WhatsApp қоңырауына салық сынды, жаңа салықтарды енгізу туралы үкімет шешімінен соң басталды, алаңдар бірден ұлттық туға толды, Ливан әнұраны бірнеше рет шырқалды. «Халық режимді құлатуды қалайды» деген негізгі ұранмен бірге, сектанттық билеу жүйесіне қарсы және сектанттық ерекшелігіне қарамастан барлық көшбасшыларды айыптай отырып, «Барлығы дегеніміз барлығы» сынды арнайы ұрандар қосылды. Ирактағы сияқты, сектарианизмге қарсылық барлық сектант көшбасшылардан құтылып, өз азаматтарын қорғайтын, бірдей және әділ қарайтын «ел», «мемлекет» және «ұлт» құруға ниет білдіруден көрініс тапты.

Көбі екі елдегі сыбайлас жемқорлық пен теңсіздіктің деңгейі сектанттық жүйенің нәтижесі деп есептесе де, аталмыш ұстаным осындай көтеріліске алып келген дағдарыстың себебі экономикалық жүйенің (неолиберализмнің) маңызды рөлін ескермейді. Бүгінгі Ирактағы және Ливандағы қозғалыстар үшін басты қиыншылық – бір мезетте сектанттық-неолибералдық режимдермен күресу: әлеуметтік-экономикалық әділеттілік пен жалпыға бірдей игілікті мемлекеттің талаптарына баса назар аударумен бірге, сектанттық билеу жүйесіне қарсылық көрсету.

> Неолиберализм және наразылық: жоғалған «біз»-ді іздеуде

Неолиберализм соғыстан кейінгі Ливанда (1990 жылдан кейін) және басып алынған Иракта (2003 жылдан кейін)

гүлдене түсті. Мемлекеттің араласуының азаюы және сектанттық клиентелизм қатынастардың өсуі, ең алдымен, индивидуализмге бағдар тұтқан неолибералдық саяси мәдениетпен қатар келді. Бұл саяси мәдениет мемлекет пен қоғамды жалпы қалыптастырып қана қоймай, жаңа белсенділік пен келіспеушіліктің сипатына да әсер етті.

Белсенділердің басым бөлігі соңғы онжылдықтарда әлеуметтік қозғалыстар мен науқандарға білек сыбанып қатысқанына қарамастан, ең ірі және тиімді бастаманың кейбірі негізінен жеке тұлғалар айналасында қалып отыр. Мысалы, 2015 жылы мобилизациядан шыққан басты сайлау науқандарының бірі – Ливандағы Beirut Madinati [Бейрут, Менің қалам]. Қаланы барлығы үшін ортақ кеңістік ретінде қайта түсінетін және неолиберализмнің жеке логикасына қарсылық көрсететін ұжымдық «біз»-ді ерекшелеу орнына, бұл атау қаламен жеке қатынасты көрсетеді. Сол сияқты 2019 жылы қаржылық құлдыраудан кейін Ливан көтерілісінің белсенділері «ақшамызды қайтарындар» деудің орнына «ақшамды қайтарындар» деген сөздермен банктердің терезелерінде граффити салды. Банктерге қарсы ұжымдық ашу-ыза құпия болмағанмен, белсенділікті қалыптастыратын саяси мәдениет әлі де күрескелі отырған жүйенің өнімі еді.

Ливанның да, Ирактың да шынайы болмысына жат құқықтық және құқықтық қорғау ұстанымы біршама науқандарда байқалады. Екі елде де құқықтық және сот жүйесі өте әлсіз және жемқор, ал адамдардың оларға деген сенімі төмен. Сондықтан «құқықтар» мен «міндеттер» тілі осы елдердегі адамдардың саяси қиялында басты орынға ие емес. Соған қарамастан, кейбір атақты саяси қозғалыстар мен науқандар дара «құқықтарды» өз белсенділігінің ошағы ретінде біріктірді. Жоғарыда аталған Ирактағы «Өз құқығым үшін күресемін» деген науқан; немесе «Li Haqqi» (Құқығым үшін) деп аталатын Ливан көтерілісіндегі өте белсенді саяси топ мысал бола алады. Жеке адам құқығына осылай ден қою, мемлекеттік институттар сыбайлас жемқорлық пен сектанттық клиентелизмсіз жеке адам құқықтарын тең дәрежеде сақтай алатын, қиялдағы заманауи ұлттық мемлекетке деген ұмтылысты білдіреді.

Иракта да, Ливанда да сектанттық-неолибералдық жүйенің тағы бір салдары – көтерілістің жаңа саяси жүйеге өтуде платформа ретінде саяси балама болатын саяси ұйымдар немесе одақтар атымен жоқ. Жақында екі елде де COVID-19 таралуымен жоғалған «біз»-дің пайда болуы мен оны ұйымдастыру қоғамды экономикалық апаттардан да, денсаулық сақтау саласындағы пандемиялардан да қорғай алмайтын жүйені жою үшін басымдыққа айналып отыр. ■

Хаттарды Рима Мажедке <rm138@aub.edu.lb> жолдауға болады.

> Цифрлық Капитализмдегі медиа және коммуникация: СЫНИ перспектива

Марлен ван ден Экер, Йендегі Фридрих Шиллер Университеті, Германия және Себастиан Севинияни, Йендегі Фридрих Шиллер Университеті және Падерборн Университеті, Германия

Қолданушылар цифрлық капитализмде ақысыз жұмыскер қызметін жиі атқарады.
Суретті түсірген: Алексей Котлярский/unsplash.com.

Заманауи медиа технологиялар дамуда және «цифрлық капитализм» деп аталатын әлеуметтік жағдайларда қарым-қатынас жасау үшін пайдаланылады. «Постиндустриялық», «ақпараттық» немесе тіпті «білімнің жаһандық қоғамы», «цифрлық капитализм» анықтамаларынан айырмашылығы әлеуметтік өзгерістер экономикалық қанаудың, мәдени оқшаланудың және саяси үстемдіктің негізгі әлеуметтік қатынастарға қатысты маңызды сабақтастығын тұтастықта көрсететінін білдіреді.

Цифрлық капитализм әлем бойынша әртүрлі ойнайды: әлемнің мына жағында цифрлық капитализм шығармашылық мен білім таптарының қалыптасуына ықпал етіп, тұтынуды ынталандырса, екінші жағынан, миллиондаған адамдар қажетті шикізатты өндіру немесе қолайсыз жағдайда бөлшектерді жинаумен өмір сүреді. Алайда, әртүрлілікте біртұтастық барын ескеру қажет: тұтынушылар әлеуметтік желілер платформалары немесе сандық медиа өндірушілер үшін каналатын жаңа таптың қызметін атқарады. Бақылау технологиялары азаматтардың жеке құқықтарына қауіп

төндіреді. Капиталмен басқарылатын мүдделер тәуелсіз БАҚ-тың бұқаралық демократиялық және өзгерте алу мүмкіндіктеріне кедергі келтіреді.

Цифрлық медиа технологиялары өзектілігінің өсуіне байланысты сыни тұрғыда маңызды медиа және коммуникация әлеуметтануы бізге жалпы әлеуметтік өзгерістерді түсінуге мүмкіндік береді, тіпті пәнімізде жаңашыл рөл атқарады. Ол рационалдандырудың жаңа толқындарын, біліксіздік пен еңбек қызметін және құнның қалыптасуы процесін қайта ұйымдастыруды түсіндіре отырып, еңбек және өнеркәсіптік әлеуметтануға ықпал етеді. Жаңа нарық ретінде үлкен деректер, алгоритмдер, мақсатты жарнама және цифрлық платформалардың шешуші рөлін зерттеген кезде экономикалық және тұтыну әлеуметтануымен өзара байланыста болады. Цифрлық мәдениет индустриясы және қоғамдық салалардың ағымдағы өзгерісін ескере отырып, мәдени және саяси әлеуметтанумен ынтымақтасады. Бұл өз кезегінде «болжам» сияқты цифрлық құбылыстарда коммуникация пен еңбек арасындағы қатынастардың айқын емес екенін көрсеткен тұста әлеуметтік теорияға түрткі болады.

Осы топтама мақалаларында ұсынылған сыни идеялар аталмыш мәселелерді бүге-шігесіне дейін бақылауға жаңа бастамаларға мүмкіндік береді деп үміттенеміз.

Қолданыстағы сыни әлеуметтік зерттеулердің бұқаралық ақпарат құралдары мен коммуникацияға қатысты айтары аз, ал екінші жағынан, коммуникация саласындағы зерттеулер цифрлық еңбек көмегімен қанау мәселелерін көбіне ескермейді, Марисол Сандовал және Себастиан Севинияни «цифрлық қанау» арқылы қарым-қатынас пен жұмысты байланыстырады. Заманауи жаһандық медиамәдениетті өндірудегі қарым-қатынас пен ынтымақтастық Big Tech бақылауы және басқаруына сүйенетінін де жиі естен шығарамыз. Әлеуметтік желіні тұтынушылар ретінде осы компаниялардың ақысыз цифрлық қызметкеріміз, себебі олардың қолында адамдар туралы мәліметтер бар.

Сондай-ақ аустралиялық ғалым Марк Андрейевич деректерді басқаратын бизнес-үлгілердің логикасын қолданады. Оның мақаласы автоматты түрде генерацияланатын деректердің өсу үрдісін және олардың капиталистік меншігі және қорлануының рөлін баяндайды. Автоматтандырылған жүйелерді пайдалану керек пе деп сұраудың орнына, Андрейевич осы күнге дейін олардың қалай жасалғанын қарастырады.

Гонконгтан мақала жолдаған Джек Линшуан Киу жаңа цифрлық жұмысшы табын қалыптастыру мүмкіндігін талқылайды. Қытайдың мысалында үкіметтік қадағалау технологияларды кеңістіктік тұрғысынан әлеуметтік бақылауды жүзеге асыру үшін шынында тиімді екенін көрсетеді. Дегенмен, Киу түрлі уақыт үлгілеріне назар аудара отырып, цифрлық жұмыс табы жұмысты тоқтату, саботаж немесе ереуілдер сияқты ұжымдық бұзақылық іс-қимылдарына қатысқан кезде, өзінің зиянкестік әлеуетін көрсетеді. Цифрлық жұмысшылардың таптық күресі уақытша тәуелсіздікті алудың жаңа жолдарын іздестіруде.

Қалыптасқан жағдайға қарамастан, канадалық әріптесіміз Таннер Миррлис та Қытай АҚШ-тың маңызды бәсекелесі екеніне күмәнданады. Оның айтуынша, АҚШ ең мықты экономикалық және әскери қуаты бар: қазіргі кезде олардың цифрлық технологиялары мен мәдениет индустриясы қытайлық бәсекелестерінен көлемі, қамтуы және пайдасы жағынан әлдеқайда асып түседі.

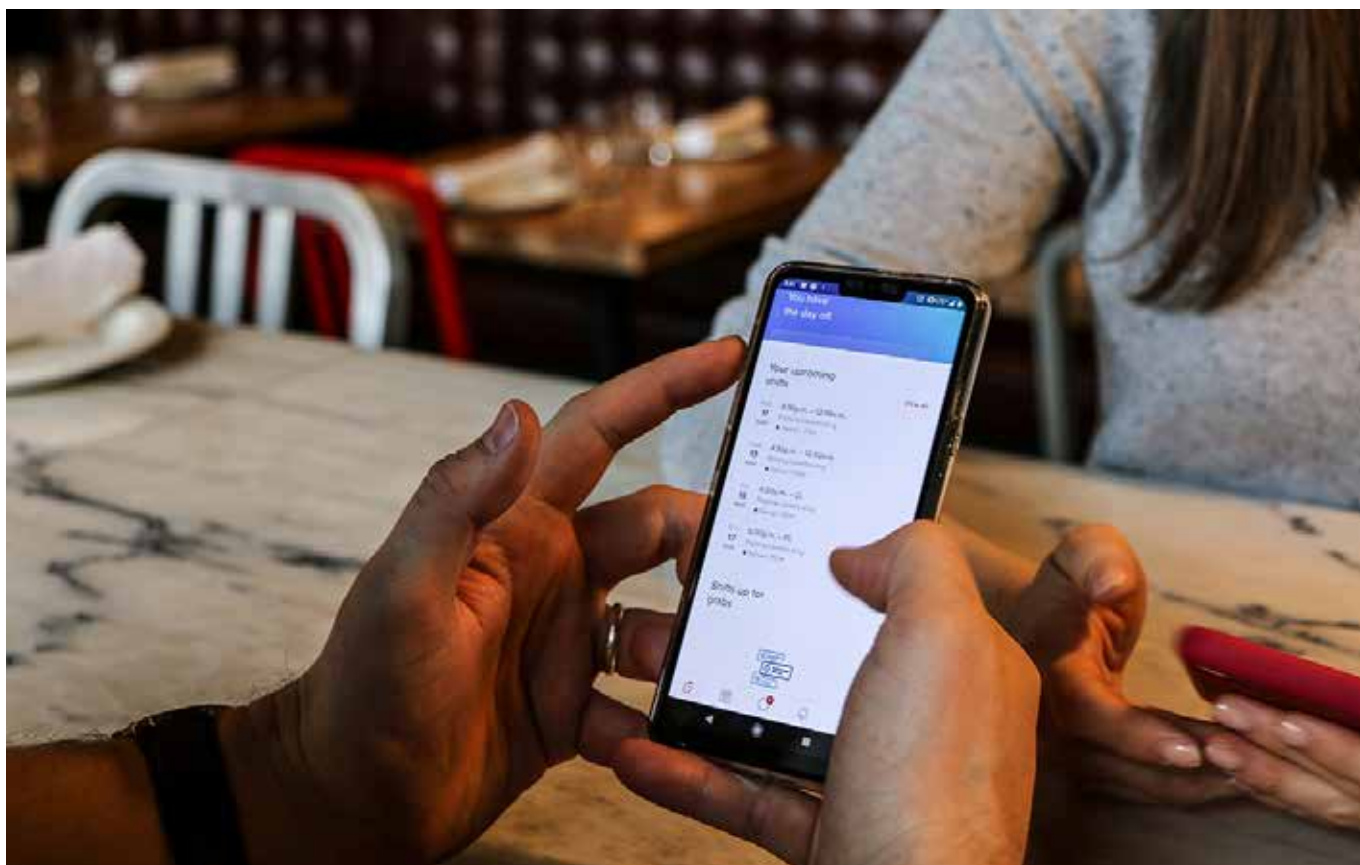
Біздің құрметті әріптесіміз Мэнди Трегер ұсынған соңғы мақала Германияның қосылуынан кейін медиа-жүйенің постсоциалистік өзгерістері туралы тарих сабағын береді. 1990 жылдың көктемінде өз мүдделеріне сай нарықтық құрылымдарды құрған батысгермандық саяси және экономикалық шағын топ еркін және демократиялық шығысгермандық баспасөзін құру ниетіндегі ГДР-дағы сансыз бастамаларды әп сәтте басып алды. Бұл – демократиялық әлеуеті бар медиа-инфрақұрылымның бүкіл тарихында жеке экономикалық мүдделердің үнемі нұқсан келтіріп отыратынына жарқын мысал. ■

Хаттарды Марлен ван ден Экерге <marlen.van.den.ecker@uni-jena.de> және Себастиан Севинияниге <sebastian.sevignani@uni-jena.de> жолдауға болады.

> Цифрлық қанау:

коммуникация мен еңбектің байланысы

Марисол Сандовал, Сити, Лондон Университеті, Ұлыбритания және **Себастиан Севинияни**, Падерборн Университеті және Йен Университеті, Германия

Бұқаралық ақпарат құралдары мен коммуникацияны талдау кезінде еңбектің рөлі көбіне ескерілмей қалады. Суретті түсірген: 7shifts/unsplash.com. Creative Commons.

Сыни медиа және коммуникациялық әлеуметтану теориялық және практикалық дилеммаға тіреліп отыр: маркстік және маркстік ойлаумен шабыттанған сыни әлеуметтік теория үшін өнімді қызмет әлеуметтік өзгерістердің ырғағын түсіну құралы, ал коммуникация мен медиа әдетте аса маңызды емес мәселе болып қала береді. Бір қарағанда, коммуникацияны сыни тұрғыда зерттеу идеология мен медиа эффектілерге баға береді, бірақ көп жағдайда еңбекті назарға

>>

ілмейді. Әлеуметтік өмірдің екі жеке саласы ретінде құралдық және коммуникативтік қызмет арасындағы Юрген Хабермастың ықпалды айырмашылығы медиа-әлеуметтану мен коммуникациялық зерттеулердің негізгі бағыттарын ғана емес, сыни дәстүрді де шектейтін сияқты. Мұның бұқаралық ақпарат құралдары мен цифрландыру дәуіріндегі қарым-қатынасты түсінуге біршама кедергісі бар. Сондықтан біз сыни гуманистік зерттеу дәстүріне негізделген интеграциялық тәсілді жақтаймыз. Қарым-қатынас пен еңбекті іс жүзінде және теориялық өзара байланыста ұстап отырған үш әдісті ұсынамыз.

> Медиадағы еңбек шарттары

Коммуникация мен еңбекті біріктірудің алғашқы және ең айқын тәсілі – жаһандық ауқымдағы заманауи медиа мәдениеттің негізінде жатқан еңбек жағдайларына байыппен қарау. Еңбекті медиа және коммуникациялық зерттеулердің «соқыр дағы» деп сыншылар әділетті сипаттағаннан кейінгі соңғы онжылдықта жүргізілген көптеген зерттеулер журналистиканы, дизайнды, сәнді, медиа мен өнерді қоса алғанда, медиа мен мәдениеттің түрлі салаларындағы еңбек жағдайларын зерттеді. Бұл зерттеулер осы саланы баурап алған меритократия, жастық шақ, ашықтық, шығармашылық, автономия және өзін-өзі дамыту этикасының артында нәсілдің, тап пен жыныстың құрылымдық теңсіздігі, тұрақсыз келісім-шарттар, ақы төленбейтін еңбек және ұзақ жұмыс мәдениеті, жұмыс уақыты, күйзеліс, мазасыздық, кінәлі сезіну, бәсекеге қабілеттілік және индивидуализм жатырғанын көрсетті.

Әрі қарай әлемдік мәдени өндірісті жеткізу тізбегі медиа-мәдениеттің табиғи өндіріспен құрылымдық байланыста екенін екінші, неғұрлым терең деңгейді көрсетеді. Бүкіл әлем бойынша зауыттарда компьютерлер мен электрониканы жинайтын мыңдаған өнеркәсіптік жұмысшылардың еңбегінсіз заманауи медиа мәдениетті елестету мүмкін емес. Электрониканы өндіру саласындағы зерттеулер заманауи цифрлық мәдениетке өнеркәсіптік капитализмнің алғашқы жылдарын еске түсіретін еңбек жағдайын қолдайтын индустрия құрылымдық қолдау жасайтынын айқын көрсетеді.

2010 жылы Foxconn жеткізушісі Apple қызметкерлері арасындағы өзін-өзі өлтіру сияқты жанжалдар, осы қызметкерлердің күнделікті өмірін айтпағанда, көп жағдайда жеңіл әрі жаңалыққа толы өмірді сипаттайтын заманауи гаджеттер мен жарнамалық науқанның жалтыраған бетімен көлегейленіп тұр. Мысалы, журналистерді, дизайнерлер мен суретшілерді жұмысшы ретінде қарастырсақ, сонымен қатар электроника өндірісін өнеркәсіптік және коммуникациялық еңбек ретінде қарастырсақ, бұқаралық ақпарат құралдары, өнер және коммуникация ешқашан құрылымнан тыс феномен болған емес, олар капиталистік экономикалар және қанау құрылымдарымен біте қайнасканы анық.

> Өндіріс қарым-қатынасы

Екіншіден, өндіру үшін қарым-қатынас және ынтымақтастық қажет деп айтуға болады. Әрбір өндіріс коммуникациялық және жанама өндірістік қатынастар аясында жүзеге асады. Бұл жерде БАҚ және коммуникация әлеуметтануы еңбек әлеуметтануымен және еңбекті ұйымдастыру және бақылау зерттеулерімен өзара байланыста. Электрондық пошта, смартфондар және цифрлық платформалар сияқты (жаңа) мультимедиялық және коммуникациялық технологиялар үнемі онлайн жұмыс істейтін мәдениетті қалыптастырады, жұмыс сағатының жалпы саны артуына ықпал етеді және құнды жасау тізбегінде жаңа, көбінде төленбейтін еңбек түрлерін біріктіреді. Олар сондай-ақ жұмыс орнында және корпорациялар арасында оны бөлу мен қайта ұйымдастыруды динамикалық капитал мүдделері үшін тиімдірек және икемді ететіндей еңбекті интенсификациялайды. Slack сияқты белгілі бір жұмыс күші үшін медиа-қосымшалар дәстүрлі басқару міндеттерін жоба мен ақыл-ой еңбегі қызметкеріне жүктейтін диалог пен зерттеу түрлеріне бағытталған автономды еңбек түрлеріне көшуді қолдайды. Содан кейін алгоритмдік кері байланысы бар қосымшалардың әртүрлі формалары мен мұндай «автономды» коммуникациялық және бірлескен жұмыс әлі де коммуникациялық өндіріс құралдарын иеленетіндер тарапынан бақылануы және бағытталуы мүмкін екеніне кепілдік беру үшін бағалау құралдары қолданылады.

> Коммуникация – өнім

Коммуникация мен еңбек арақатынасының үшінші нұсқасы біршама қисынсыз: қарым-қатынастың өзі еңбек пен өндіріс ретінде қарастырылуы мүмкін. Егер қарым-қатынас еңбек сияқты құрылымға ие болса, және егер біз екеуін де объективті қызмет ретінде ортақ құрылымға біріктірсек, бұл шындыққа айналады. Адамдар заттарды өндіру үшін құралдар мен (шикізат) материалдарды бірлесіп пайдаланады және осылайша материалдық әлемнің тұрақты тәуелсіздігіне қарсы тұрады – өздерінің субъективтілігін дамытады және жетілдіреді. Бұл – маркстік антропологияның адамдарды белсенді, объектіленетін, иемденетін және пайымдайтын әлеуметтік мақұлық деп санайтын негізгі өзегі. Материалдық объектілерге өзінің қабілетін объективтендірудің орнына қарым-қатынас коммуникация құралдарын (Раймонд Уильямс), яғни ақпарат алу үшін басқа белгілерді, нышандарды және бұқаралық ақпарат құралдарын пайдалана отырып, белгілер мен нышандарды пайдалануды қамтиды. Қалыптастыру немесе ақпараттандыру немесе әсер ету және біреуді хабардар ету дегенді білдіретін латын тілінен шыққан «in-formare» сөзі осыны тамаша жеткізеді. Объективті белгілер немесе кодталған мәндер (Стюарт Холл мен Британдық мәдени зерттеулерден) берілуі немесе ашылуы тиіс және оның салдары бар: материалдық әлемді құрылымдаудың орнына коммуникация

>>

коммуникатордың және басқа да субъектілердің жеке психикалық реттелуін құрылымдайды. Адамдар тек белгілермен жұмыс істей отырып, араласа алады және әрбір өзара іс-қимыл, ол тіпті тікелей болса да, іс жүзінде символдық-материалдық әлеммен тікелей байланысты.

Мысалы, Facebook, Instagram, Weibo, Snapchat, TikTok және т.б. сияқты монополияландырылған әлеуметтік желілердің қоршалған бағына тұтынушыларды қалай түсіргенін ойлаңызшы. Ұсынылған жаңа құрылым аясында олар белсенді қарым-қатынас жасайды, бірақ ол сондай-ақ желіге кіргендерді қанайды. Олардың коммуникациялық әрекеттері бақылауға негізделген бизнес-үлгілер аясында әлеуметтік желілердің капиталымен бағаланатын деректердің үзінгі үнемі қалдырады. Интернет пайдаланушыларының коммуникативтік белсенділігі мен олардың объективтілігін қанамай жарнамалық индустрия сататын тауарлар және коммерциялық әлеуметтік желілер үшін пайда болмас еді. Осы тең емес және қанаушы әлеуметтік қатынастар аясында еңбек/коммуникация мен капитал арасындағы байланыста соңғысы бізді цифрлық медианы неғұрлым қарқынды және тиімді пайдалануға мәжбүр етуге тырысады; ол біздің коммуникациялық қызметімізді жарнама мен тұтынуға бағдарлайды және бағыттайды. Осылайша, пайдаланушының белсенділігі капиталға жатады; (әлеуметтік медиа) капитал – басқаларды одан әрі қанау үшін бай әлеуметтік таптармен бақыланатын «өлі» коммуникациялық қызмет.

Дегенмен, әлеуметтік желілерді капиталдың пайдасы қызықтырады, олар коммуникацияны ғана қанап қоймайды, сонымен қатар әлеуметтік қатынастардың теңсіздігін өз пайдасына ұдайы өндіріп отырады; бұл да цифрлық оқшауландудың анағұрлым жалпы формасына тән. Біздің коммуникациялық әрекетімізді үйренетін үлкен деректер мен алгоритмдер дәуірінде цифрлық капитализмнің негізгі саяси экономикасына қауіп төндірмей, ізгілікті ақпараттық тәуелсіз форманы ұстап тұруды айтпағанда, тіпті елестету де қиын. Коммуникациялық объективацияларды экспроприациялау және коммуникациялық қызметті оқшауландыру бізді цифрлық дәуірдің субъектілері емес, объектілеріне айналдыра бастады.

Медиа-мәдениеттің медиа-контент пен эффектілерден тыс талдауын кеңейте отырып, біз ұсынып отырған гуманистік интеграциялық тәсіл коммуникациялық капитализмнің күрделілігін жақсы түсінуге және жаһандық мәдени еңбектің біркелкі бөлінбеуін сынауға мүмкіндік береді. Бұл сондай-ақ жаһандық медиа-капиталдың қанауы және оқшаулануының жалпы тәжірибесінен туындайтын ынтымақтастықтың ықтимал сәттеріне назар аударуға мұрындық болады. Коммуникацияның және еңбектің жаһандық капитализм қайшылықтарының ықпалымен қалай қалыптасатынын және оның қайта құрылуына қалай ықпал ететінін зерделеу медиа және коммуникацияның сыни әлеуметтануы үшін тұрақты міндет болып қала береді. ■

Хаттарды Марисол Сандовалға <marisol.sandoval.1@city.ac.uk> және Себастиан Севинияниге <sebastian.sevignani@uni-jena.de> жолдауға болады.

> Капитализмді автоматтандыру

Марк Андрейевич, Монаш Университеті, Аустралия

25

Автоматтандыру: адамдарға қызмет ететін материалдық әлемді жасау?
Суретті түсірген: Franck V./unsplash. com. Creative Commons

“Автоматтандыру» ұғымы әлеуметтік қатынастарға қатысы жоқ, абстрактілі мағынада адамдарға қызмет етуге арналған материалдық әлем туралы қиялды ұсынады: қажеттіліктерімізді алдын-ала қанағаттандыратын үйлер, бізге жұмыс істейтін фабрикалар, өздігінен ашылатын есіктер, музыка ойнататын, тіпті құлап бара жатқанда демейтін автоматты күштер кеңістіктігі. Дегенмен, заманауи әлеуметтік қатынастарда автоматтандырудың нақты формалары оқшауланумен шектесе отырып, әлдеқайда көмескі көрінеді. Біз ақпараттық ортамызды автоматтандырылған жүйелер арқылы сүзгіден өткен әрекетіміз қалыптастыратынын білеміз – платформаларда біз тыңдайтын музыка, желілерде таратылатын жаңалықтар, іздеу парақтарымыздағы

нәтижелер – алайда, біз олардың қалай сұрыпталатынын білмейміз. Сонымен қатар автоматтандырылған жүйелер көп жағдайда жұмыс орнындағы өнімділігімізді, несиеге қабілеттілігімізді және өмірлік мүмкіндіктерімізді бағалайтынын да білеміз.

Автоматтандыру әлеуметтік салаларда өзіміз үшін жасаған интерактив инфрақұрылым арқасында аса маңызды рөл атқара бастайды. Олар автоматты түрде көп деректерді ұсынады, бұл деректерді пайдаланудың жалғыз жолы – оларды автоматты түрде өңдеу. Сандық ақпарат болашақта әлемді қайта құрғаннан кейін, автоматтандыру міндетті түрде оның ажырамас бөлігіне айналады.

>>

Осылайша, БАҚ-ты зерттеушілер тап болатын негізгі қиындық – автоматтандырудың капиталдың басымдықтарына бейімделіп, қабылдайтын формасы. Тап осы мәселе жақында ғана автоматтандыру демократия мен ресурсқа қабілеттіліктің жаппай артуына міндетті түрде жағдай жасайды деп абстрактілі түрде жарияланған кезде интерактивті автоматтандыруға қатысты талқылануы тиіс еді.

Бұл шынымен осылай ма? Біз енді автоматтандырудың демократиялық процесс екенін зерттеуіміз керек. Осымен байланысты интерактивтілік құндылығына не болғанын зерттеу де маңызды. Мыңжылдықтар тоғысында жиі қолданылған, бірақ содан бері ұмытылған «интерактивтілік» ұғымын қолданыстан ығысуы кездейсоқтық емес. Мәселе тың емес, бұл – капиталистік құрылыстың тұрақты ұдайы өндірісін зерттейтін саяси экономия сынының жаны сірі тақырыбы. Егер Cambridge Analytica-дағы «бақылаушы капитализмге» қатысты соңғы сынның қандай да болмасын бір сындарлы ықпалы болса, онда биліктің саяси-экономикалық негізіне, соның ішінде ақпараттық ортамызды қалыптастыратын медиа автоматтандыруды өндіруге де мұқият назар аударған жөн. Әңгіме автоматтандыру қажет пе дегенде емес, қандайы қажет дегенде болып отыр. Бұл сұраққа жауап капиталистік меншік пен қорлану жағдайында автоматтандыру логикасын түсінуді талап етеді.

Технологияның даму жылдамдығын ескере отырып, автоматтандырудың билікті шоғырландыру және бақылауды күшейту үшін қолданатын тәсілдерінің көптігі логикасын анықтау әлеуеті жоғары өнімді ұстанымдардың бірі. Бұл ұстанымның артықшылығы – әртүрлі технологиялық жаңалықтарды, даму үрдістері мен трендтер арасындағы байланыстарды қадағалайды және анықтайды. Мақсат, әрине, дер кезінде жауап беру емес, алдын алуда: Цукерберг пен Безосестің келесі ұрпағына бақылауды беру емес, жалпы басымдықтарға сәйкес технологияларды қалыптастыру мүмкіндігін ұсыну.

Біз қазіргі әлемдегі автоматтандырудың өзара байланысты үш бағытын анықтаудан және олардың салдарын қарастырудан бастай аламыз: алдын-алу, жаппай шексіз қамту және операционализм. Алдын-алу – болжанған автоматтандырылған деректерді жинау мен үлкен мәліметтерді өңдеуге негізделген тәуекелдер мен мүмкіндіктерді басқару.

Осы алдын-алу логикасы кеңінен таралып отыр: мысалы, Amazon тауарды сатып алуға деген ниетімізді өзіміз түсінгенімізше-ақ (ниетіміздің алдын алады) оны бізге жіберу мүмкіндігін ойластырып қояды. Алдын-алу саясаты қылмыс болу мүмкіндігі туған сәтте қылмысты болдырмаудың алдын алу мүмкіндігін ұсынады. Жаңа автоматтандыру жүйелері қолданушылардың қауіпсіздігіне «уәде» береді, қауіптің алдын алып, оны болдырмай, жойып жібереді. Осы екі сәттің арасындағы миллисекунд автоматты түрде алдын-алуды көрсетеді: жүйенің қауіпті анықтауы және оны жоюы. Барлық осы контекстердегі ескерту логикасы сенсорлыққа және

автоматты түрде деректерді жинауға сүйенеді. Тұтынушының қалауы мен қылмыскердің ойын олардың өздері түйсінгенге дейін алдын алу білу дегеніміз – олар туралы кіріктірілген сенсорлар және жан-жақты мәліметтерді жинау арқылы көбірек білу. Осылайша, алдын алу біртұтас жаппай мониторинг жасаумен тығыз байланысты: мәліметтердің барлық түрін жинау және оларды мәңгі бақи сақтау.

Жаппай шексіз қамту әлемді цифрлай отырып, оны екі еселеу әрекетін (яғни ештеңе жіберіп алмау, шенберден тыс ештеңе болмауы керек) және деректерді үнемі қайта өңдеп отыруды сипаттайды. Біз тап осы браузерді қолдану арқылы жұмыс іздеген кезде еңбектің болашақтағы сапасының үздік предикторы деп саналатынын білгенде деректердің релеванттылығы туралы өзі пікірімізге нұқсан келгенін көреміз, сондай-ақ жазбамыз немесе анамызға шалған қоңырау саны несиеге қабілеттілігімізге ықпал ететінін білгенде, мәліметтерді олай қолдану дұрыс емес сияқты көрінеді. Мұндай контекстердегі нарративті түсініктемелер қосалқы мәнге ие, себебі олар нақты айналымы неге релевантты болуы мүмкін екенін сипаттай отырып, фреймді қайта анықтауға тырысады. Бірақ осындай нарративті түсіндірмелер интерпретациялардан толық құтыламын деп қиялдайтын корреляциялық есеп машинасынан тыс дамиды. Крис Андерсон өзінің «түсіндірмеге қазанамасында» былай деді: «Лингвистикадан әлеуметтануға дейін адам мінез-құлқының барлық теориясы құру керек. Типологияны, онтологияны және психологияны ұмыттыңыз. Адамдар неге осылай немесе басқаша жасайтынын кім біледі? Әңгіме олардың әрекет ететінінде және біздің оны зор сенімділікпен бақылай алатынымызда. Егер қолымызда жеткілікті мәлімет болса, сандар өздері-ақ айтып береді».

Әрекеттегі, сондықтан да түсіндіруді қажет етпейтін ақпаратты біз Харун Фарокидің «оператив» бейнелерге арналған жұмысынан кейін «операционализм» ретінде сипаттай аламыз. Нәтижені интерпретациялаудың қажеті жоқ: кімде кім дұрыс браузерді қолданса немесе формулярды дұрыс толтырса, жұмыс немесе несие алады. Кім де кім тағайындалған қалыпқа сәйкес келсе, камалады, қызмет бабында жоғарылайды немесе қудаланады.

Осы үш логика – алдын-алу, жаппай шексіз қамту және операционализм – автоматтандырудың барлық процестерінде, мақсатты жарнамадан бастап, ерекше белгілеріне дронмен сокқы жасауға дейін, сатудан өлтіруге дейін қолданылады. Биліктің осы деректер мен оларды өңдеуге қол жеткізе алатындардың қолында екенін аталмыш логикалар көрсетіп береді. Автоматты деректерді жинау автоматты өңдеуді және автоматты түрде шешім қабылдау талабын қояды. Сонымен қатар, мұндай логикалар наразылық кеңістігіне де тарайды: ол – тіршілігіміздің игерілмейтін шексізсіздігінен туған үндеу. Биліктің мақсаты – жаппай шексіз қамту логикасының мықтылығын және оның ақыры жоқ екенін жасыру, яғни біз алдын-алуда оза алмаймыз және түсіндіруден бас тарта алмаймыз. ■

Хаттарды Марк Андрейевичке <Mark.Andrejevic@monash.edu> жолдауға болады.

> Темпоралдық

және қытай цифрлық жұмысшы табын құру

Джек Линшуан Киу, Гонконг Қытай Университеті

Цифрлық технологиялар барлық жерді жаулап алды. Оларды бақылау үшін де, бүлік үшін де қолдануға болады. Суретті түсірген: Owen Winkel/unsplash.com. Creative Commons.

Кытай үкіметі цифрлық мультимедиялық платформалар, орналасқан жерді анықтау қызметі мен жасанды интеллект (ЖИ), көмегімен адамдардың кеңістікте орын ауыстыруын және қалалар мен ауылдық жерлер географиясының өзгеруін қоғамдық бақылауды едәуір күшейтті. Дегенмен, осы мақалада Қытайдың цифрлық жұмыс табын (ЦЖТ) қалыптастыру мен жою кезінде назарымызды кеңістіктен уақытқа аударсақ, Бейжің бақылауды жоғалтқанын көреміз. «Тап» маркстік те, веберлік те мағынада түсіндіріледі, бұл, тиісінше, «революция уақытына» және «тұтыну уақытына» сәйкес келеді.

Революция мен тұтыну – темпоралдықтың қарама-қарсы екі үлгісі: алғашқысы – деструкциялық, ұжымдық, капиталистікке қарсы, болашаққа деген ұмтылыс, қаһармандық және гипертарихи – Ричард Флориданың «The World is Spiky» [Үшкір әлем]еңбегіне сүйене отырып, оны «үшкір уақыт» деп атаймын; соңғысы – үздіксіз, индивидуалистік, неолибералдық, презентабелді, профанды және антитарихи – яғни Томас Фридманның «The World is Flat» [Жазық әлем] тезисіне жүгінсек, «жазықтағы уақыт» деп аталады.

Қытай жұмыс табына назар аударғым келеді, себебі басқа әлеуметтік топтармен салыстырғанда, әдетте, олардың өміріне темпоралдықтың көптігі тән. Олар ішкі қақтығыстар мен қатар өмір сүрудің темпоралдығының толық кешенін ұсынады, бұл «үшкір уақыт» пен «жазықтағы уақыт» арасындағы өзара іс-қимылды динамикада зерттеуге мүмкіндік береді.

«Үшкір уақыт» пен «жазықтағы уақыт» әртүрлі темпоралдықты сіңірген магнит өрісінің екі полюсін құрайды, олар Рэймонд Уильямша, үш әлемнің біріне, яғни байырғы дәстүрлерге, доминантқа немесе эмердженттілікке тиесілі. Егер «жазықтағы уақыт» жұмысшылардың тым цифрланған күнделікті өмірінде орнығып, жұмысшылардың басым бөлігінің арасында доминант болса, «үшкір уақыт» фрагменттеліп, байырғы дәстүрлер арасында немесе жазық немесе «уақыттан тыс» уақыттың (Мануэль Кастельс айтқандай) жұмсақ беткейін тесетін өзгерістер күші ретінде көрініс табады. «Үшкір уақыт» ұжымдық күрес пен ЦЖТ өзіне бағытталған таптан өзі үшін тапқа айналуына көмектеседі, ал жазықтағы уақыт тапқа айналуы процесіне кедергі келтіреді; оның жағдайында жұмысшылар бірікпейді, олардың түсіне басқа адамдардың арманы кіреді және

олардың ұқсастықтары ерекше нәрсеге – жұмысшы табының ынтымақтастығына алып келуі мүмкін екенін ұмыттырады.

Темпоралдықтың үшкір және жазықтағы түрлерінің ұқсастығы да бар. Қытайда екеуі де конфуцийлік (регресті қалайтын), буддалық (қайталанатын реинкарнацияны жақтайтын) немесе модерндік (болжанатын прогресшіл) сияқты бұрынғы темпоралдық сызықтық режимдерге қарсы. Егер «жазықтағы уақытты» прогресшіл немесе қайтып оралатын деп атауға болмайтын болса, «үшкір уақыт» прогресс пен регрестің шиеленістерінің нәтижесі және Стюарт Холл жазғандай, «кепілдік бермейтін саясат» жасайтын өзінің өткірлігімен анықталады.

Үшкір уақыт та және жазықтағы уақыт та ықпал үйлесімділігіне байланысты қуатты күшке ие. 2018 жылы Қытайда, батыс қалаларындағы Uber-ге қарсы күреске ұқсас, Yunmanman-ға (алыс қашықтыққа жүк таситындардың қытайлық платформасы) қарсы алысқа жүк таситын көлік жүргізушілерінің жалпыұлттық ереуілі болды; екінші мысал, жыл сайын 11 қарашада өткізілетін «Бойдақтар күні» электрондық коммерция ойын-сауығы кезінде әртүрлі әлеуметтік топтарға жататын қытайлық тұтынушылар керемет әсерлі онлайн шоппинг мерекесіне қатыса алады. Бұл жұмысшылардың жылына 360 күн бойы жазықтағы уақытта өмір сүруі мүмкін екенін, бірақ қалған бес күнде қозғаушы күштерді тудыратын құрылымдық себептерге байланысты үшкір уақытта өткізетінінен хабардар етеді.

Жоғарыда аталған уақыт мәндерін айырып көрсететін негізгі өлшем – үшкір немесе жазықтағы, конфуцийлік, буддистік немесе модерндік – Джули Вайцман пайымдағандай, «темпоралдық егемендік», яғни уақытты анықтаудың абсолютті билігіне кімнің ие екендігі. Негізгі уақыт бірлігі деп нені санаймыз? Бірліктер бір-бірімен қандай қатынаста? Маңызды темпоралдық біртұтастық не нәрсе?

Конфуцийлік сияқты уақыт сезінудің дәстүрлі түріне трансцендентті соверен тән, ал модерндік темпоралдықты статизм, мемлекеттік-социалистік немесе мемлекеттік-капиталистік сипаттайды. Қытай Коммунистік Партиясы (ҚКП) – модерндік темпоралдық совереннің ең айқын үлгісі. Дегенмен, үшкір уақыт та, жазықтағы уақыт та мемлекет басқарып отырған темпоралдыққа қарсы шығып, мемлекеттік емес субъектілер жазықтағы уақыт жағдайында жұмыс жасайтын корпорациялар мен үшкір уақытта әрекет ететін белсенділермен толтыруы тиіс бос кеңістікті қалыптастырады. Әрине, темпоралдық, әсіресе, секулярлану, индивидуалдану және еселене түскен мобилдікпен сипатталатын қазіргі Қытайда ешқашан тұрақты бола алмайды. Смартфондар мен интернет-кафелер өмірге белгілі бір жаңалықты алып келгенімен, шынтуайтына келгенде, қытайлық жұмысшы табының жиырмасыншы ғасырдың басынан бастап ұжымдық

тәжірибесін ескерсек, алшақтықтан гөрі тарихи сабақтастық басым.

Әдетте, жұмысшылар кәсіпорындардың өндірістік жұмыс уақытын белгілейтін басшылар көрсеткен уақытты ұстанады; цифрлық индустрияның жалдамалы жұмыскерлері әлеуметтік желі операторларының жазықтағы уақытымен өмір сүреді. Дегенмен, кейде жұмыс орнында ақау пайда болған жағдайда, басшылықтың асыра сілтеуіне қатысты, ұжымдық шағым туындаған уақытта, коронавирустың өршуі экономиканы тежегенде, экзистенциялық қауіптер орын алған кезде ЦЖТ өкілдерінің бойында уақыттың балама сезімі пайда болады және оған жұмысшылардың ешқайсысы жеке иелік ете алмайды.

Жұмыстың баяулауы. Өндірісті тоқтату. Саботаж. Заңсыз ереуілдер. Цифрлық дәуірдегі таптық күрес жұмысшының өз қалауымен өткізгісі келетін уақыттың балама режимдеріне қатысты өршіп отыр. Бұл – үшкір уақыт.

Жазықтағы уақыттың таралуы – жаһандық құбылыс. Жасанды интеллект негізіндегі контент фермалары Адам Гринфилд «постадамдық күнделікті өмір» деп атайтын жағдайды, яғни жалған жаңалықтарды, вирустық нарық туралы ұлтшыл мемдерді өндіреді. Жазықтағы уақыттың екі қыры бар: оны тұтынушылар мәліметтер туралы ғылым мен Уолл-стрит заңдары еріксіз қабылдатқызатын «табиғи» деген пікірде. IT компаниялар жазықтағы уақытты өздері басқаратын және оны капиталистік қорланудың шикізаты ретінде монетизациялайтын жеке меншік деп қабылдайды.

Бірақ Қытайда жазықтағы уақыттың жаһандық үрдісі орныққан кезде, ерекше құбылыс орын алды: күтпеген жерден мемлекет кейін шегінді. Қытай – тек мектептер мен бұқаралық ақпарат құралдарының көмегімен ғана емес, сондай-ақ Мао дәуірі кезінде және одан кейін тұрақты саяси мобилизация арқылы уақытты ұлттандыру бойынша әлемдегі ең қуатты мемлекеттік механизмдердің бірі. Дэн Сяопиннің 1992 жылы нарық реформасынан кейін ҚКП Еуразияны, Африканы және Американы қамти бастаған мегақұрылымдар арқылы кеңістікті жоспарлаудың орталығы болып қалуда. Алайда, Си Цзиньпин кезінде биліктің темпоралдықты бақылауды қолында ұстап қала алмауы – таңқаларлық жәйт.

Партиялық мемлекет шынымен-ақ тырысты. Дегенмен, мемлекеттің күш-жігеріне карамастан, темпоралдықты басқарудың түпкілікті билігі мемлекеттік органдардан жеке корпорацияларға өтті. Жұмысшыларға келетін болсақ, үкімет өткізетін бірде-бір науқан «Бойдақтар күні» сауда фестиваліндей танымал бола алмады. Мемлекеттік статикалық уақыт дәстүр күйінде сақталды. Күн сайын прайм-таймда Қытай телеарналары Си Цзиньпиннің құдайға ұқсайтын ритуалды бейнесін

>>

көрсетуі сюрреалистік қарадүрсін дүниеге айналды – Сига қол шапалақтайтын тобырдың жалғыз кадры бірнеше минутқа созылуы мүмкін – бұл модерндік мемлекеттік уақыттың дәуірі өткенін және оның жазықтағы уақытпен алмаса бастағанының куәсі.

Қытай жұмысшылары үшін 2004 жыл Интернет дәуіріндегі революциялық уақыттың оралуымен ерекшеленді. Шэньси, Сычуань және Гуандун провинцияларындағы үш қақтығыс онлайн-форумдар мен блогтар арқылы жергілікті билік бекіткен ақпараттық бақылау желісін бұзды. Содан бері цифрлық өндіріс жұмысшыларының өз басшылары мен авторитарлық цензорларға қарсылығы жартылай немесе толық табысқа жетіп отырды, мысалы, 2010 жылы Honda Locks жұмыскерлерінің ереуілі, 2014 жылы Yue Yuan аяқ киім фабрикасындағы ереуіл және 2018 жылы Jasic-тегі наразылықтар.

Осы мақаланы Джорджио Агамбэн көрсеткен «хронологиялық уақыт» пен «мессиалық уақыттың» айырмасына сілтеме берумен аяқтауыма рұқсат етіңіздер. Темпоралдықтың осы екі түрі біздің жазықтағы және үшкір уақыттарды салыстыруымызға ұқсайды. Ол былай деп жазды: «мессиалық уақыт хронологиялық уақытқа қатысты бөтен емес: ол – қайшылықты өзгеріске ұшырайтын және хронологиялық уақытты толығымен өзгертетін бөлігі (*una porzione*)».

Қытайлық ЦЖТ үшін мессиалық уақыт жақындап келеді. Цифрлық медианың кең таралуымен және жазықтағы уақыттың басымдығымен революциялық уақыттың белгілері көзге түспейді. Соған қарамастан, үшкір уақыт жазықтағы уақыт ішіне жасырынған. Ұмытыла бастаған кезде революция аяқ астынан бұрқ ете қалуы мүмкін. ■

Хаттарды Марк Андрейевичке <jacklqiu@gmail.com> жолдауға болады.

> АҚШ-Қытай бәсекелестігі?

Цифрлық технологиялар және мәдениет индустриясы

Таннер Миррлис, Онтарио техникалық университеті, Канада

Құрама Штаттардың экономикалық және мәдени үстемдігінің ақыры туды ма?
Дерек: Wikimedia Creative Commons.

“Кырғи-қабақ соғыс» аяқталған соң және АҚШ бастаған терроризмге қарсы жаһандық соғыс Ұлы Рецессияның қабырғасына барып тірелгенге дейін, АҚШ әлемдегі ең ірі империя еді және оның бәсекелесі болған жоқ. Алайда, қазіргі уақытта АҚШ президенті Дональд Трамп, АҚШ сыртқы саясат бойынша стратегтер және тіпті Рев зерттеу орталығы жүргізген сауалнамаға қатысқан қоғам мүшелері де Қытайды әлемдік жүйедегі АҚШ ықпалына қауіп ретінде қарастырады. «U.S. Versus China: A New Era of Great Power Competition, but Without Boundaries» [Қытай АҚШ-қа қарсы: Ұлы державалар бәсекелестігінің жаңа дәуірі, бірақ шекарасыз] (*New York Times*) және «As US-China rivalry heats up, the days of not choosing sides may soon be over for Southeast Asia» [АҚШ пен Қытай бәсекесінің артуынан Оңтүстік-Шығыс Азияның тарапты таңдамау уақыты жақын арада аяқталуы мүмкін] (*South China Morning Post*) жаңалықтар тақырыптары АҚШ пен Қытайды «қарсыластар» деп қарастырады. Бірақ олар қарсыластар ма? АҚШ империясы ұзақ уақыт бері құрылымдық күштің үш дінгегіне сүйенеді: жаһандық экономикалық қуат, әскери үстемдік пен технологиялық және мәдени танымалдық. Қытай экономикасы мен

қарулы күштері қарқынды дамып, ал қытайлық «жұмсақ күш» алаңы кеңейе түскеніне қарамастан, Қытай әлі шынайы бәсекелес емес. 2019 жылы АҚШ империясы Қытайды экономика және әскер жағынан, әсіресе цифрлық технологиялары мен мәдениет индустриясы тұрғысынан басып озды.

Forbes Global 2000 ірі әлемдік компаниялардың тізіміне сәйкес, олардың 575 штаб-пәтері – АҚШ-та, ал Қытайда 309 орналасқан. Әлемдік 20 ірі компанияның оны – америкалық, ал бесеуі – Қытайдікі. Доллар юань емес, сонымен қатар әлемдік резервтік және ең көп пайдаланылатын валюта, ал АҚШ номиналды ЖІӨ шамамен 19,39 триллион долларды құрайды, бұл Қытайдың 12,24 триллион долларына қарағанда, әлдеқайда көп. АҚШ қорғаныс бюджеті 684,6 млрд. долларды құрайды және бұл Қытайдікінен 185 млрд. долларға көп, ал осы әскери сандықтың байлығы ірі әлемдік қару өндірушілер мен экспорттаушылары Boeing, Lockheed Martin және General Dynamics қазынасына құйылады. Оңтүстік Кореядағы Тэгу авиабазасынан Германиядағы Шпангдалем авиабазасына дейін АҚШ-тың жүздеген әскери базасы көп елдерде орналасқан;

>>>

жақында олар Үнді-Тынық мұхиты аймағында, Қытайды табиғи қоршап, ұстау үшін, кеңейді. Салыстыру үшін, Қытайдың жаһандық әскери ізі мардымсыз, себебі Джибутиде, АҚШ-тан алыс қашықтықта, тек бір шетелдік базасы ғана бар.

АҚШ-тың жаһандық экономикалық және әскери күшін цифрлық технологиялар мен мәдениет индустриясы толықтырады, олардың мөлшері, қамтылуы, табысы мен қуаты Қытайдан әлдеқайда ауқымды. Мыналарды қарастырайық: әлемдегі 154 ірі әлемдік технологиялық компанияның 65 – америкалық, ал 20 – қытайлық. Алғашқы ондықтың сегізі – америкалық (Apple, Microsoft, Alphabet-Google, Intel, IBM, Facebook, Cisco Systems және Oracle), тек біреуі – Қытайдыкі (Tencent Holdings). Әлемдегі ең ірі екі телекоммуникациялық компания да – AT&T және Verizon – америкалық. Үшінші орында China Mobile. «Силикон алқабы» – ең көп қаралатын 20 веб-сайттың 14-тен астамының, яғни іздеу жүйесінің монополиясы – Google, әлеуметтік желілер супердержавасы Facebook-ті, YouTube бейне алмасу платформасын, сондай-ақ цифрлық микроблогты (Twitter), энциклопедияны (Wikipedia), ойын-сауық арналары (Netflix), электрондық поштаны (Outlook және Yahoo), фотосуреттермен алмасуды (Instagram), пікірталас форумын (Reddit) және әдепсіз сайттарды (Pornhub және Xvideos) қоса алғанда, отаны. Қытайлық интернет-фирмалар өсуде, бірақ оларға әлемдегі ең көп кіретін екі сайт (Baidu және qq.com) қана тиесілі.

Голливудтің «Үлкен бестік» студиялары – Walt Disney Studios және 20th Century Studios (Walt Disney Company тиесілі), Warner Bros. (AT&T-WarnerMedia тиесілі), Universal Pictures (Comcast-NBCUniversal тиесілі) және Paramount Pictures (ViacomCBS тиесілі) қытайлық емес, бұлар жаһандық кассаларды басқарады. 2019 жылы Голливудтың жалпы кассасы 42,5 миллиард доллармен жабылды, бұл – рекордтық көрсеткіш: Солтүстік Америка кассасы 11,4 миллиард доллар, ал халықаралық касса – 31,1 миллиард долларды құрады. Қытай үкіметі елдегі өркендеп жатқан ойын-сауық индустриясының дамуын қорғайды және жағдай жасайды, сондықтан Қытайдағы ең үздік фильмдер мен телевизия шоулары «Қытайда жасалған». Қытай АҚШ-тың мәдени империализмінің құрбаны емес, алайда Қытай мен АҚШ арасындағы мәдени-сауда қатынастары тең емес және соңғысының пайдасына. Голливуд фильмдері жыл сайын Қытай кассасынан көп ақша жинайды, ал Қытай фильмдері АҚШ кинотеатрларында сирек көрсетіледі және салыстырмалы түрде пайда көзі емес. 2019 жылғы үздік «Avengers: Endgame [Кек алушылар: Ақыры]» фильмі Қытайда 30 астам кассалық рекорд орнатты, ал Қытайдың The Wandering Earth [Кезбе Жер] бас блокбастері АҚШ-та бірде-бір рекорд орната алмады. Басқаша айтқанда, Қытайдың жаһандық ойын-сауығын Голливудтың трансшекаралық табысымен және мәдени тартымдылығымен салыстыруға келмейді.

Жыл сайын «Силикон алқабы» мен Голливуд АҚШ ЖІӨ-не миллиардтар қосады. Сонымен қатар, цифрлық медиа платформалар тұтынушыларды қалыптастырудағы капитализм қажеттіліктеріне жауап береді және оларды тауарды сатып ала беруді тоқтатпауға иландырады. Google – әлемдегі цифрлық жарнаманың ең ірі сатушысы, оның үлесіне жарнамаға әлемдік шығындардың 31,1% немесе 103,73 млрд доллар тиесілі. Одан кейін Facebook жарнамадан 67,37 миллиард доллар таза табыс алады, әрі қарай Қытайда орналасқан Alibaba (29,20 миллиард доллар), содан кейін шамамен 14,1 миллиард доллармен Amazon орын тебеді. Голливудтық фильмдер мен телехабарлар да капитализмнің жарнамалық қажеттілігіне қызмет етеді. Бұл, ең алдымен, дистрибьюторларға сатуға арналған студиялар шығарған және көрме нарықтарында көрсету мен трансляцияның барлық түрлерінде экспоненттерге сату үшін бөлінген тәжірибелік және мәдени тауарлар. Голливуд өз жұмысының әрқайсысын сату үшін шамамен 20-дан 150 миллион долларға дейін шығын шығарады. Соған қарамастан, жаһандық жарнама берушілер де Голливудқа өз оқиға желілерінде фирмалық тауарларды орналастырғаны үшін төлейді. 288 миллион долларлық жарнамалық салымдарымен Spider-Man: Far From Home [Өрмекші-адам: Үйден жырақта] брендтік ойын-сауықтың рекордын орнатты: Өрмекші-адам мен Мистерио шайқасын көріңіз және Audi, Pepsi және United Airlines-тен ләззат алыңыз! Stranger Things [Бейтаныс заттар] үшінші маусымында 15 миллион долларға жуық жарнама, сондай-ақ Coca-Cola, Burger King және KFC құттықтаулары орналастырылды.

АҚШ цифрлық технологиялары мен мәдениет индустриясы капиталистік логикаға сүйенеді, бірақ олардың қызметі АҚШ-тың геосаяси амбицияларымен де байланысты. АҚШ Мемлекеттік департаменті «Силикон алқабы» мен Голливудтың әр елде пайда табу үшін қолдау көрсету мақсатымен мәдени және цифрлық еркін сауда мен зияткерлік меншіктің қатаң саясатын алға тартады. АҚШ Ұлттық қауіпсіздік агенттігі (NSA) жаһандық халықты деректер бейіні негізінде бақылау және олардың Америкаға төндіретін қатерін болжау үшін Big Tech «қадағалау капитализмі» үлгісін қолданады. АҚШ «жұмсақ күшін» қолдау үшін АҚШ Қоғамдық дипломатия және бұқарамен байланыс басқармасы барлық бұқаралық ақпарат құралдарында, ескі және жаңаларда проамерикалық науқан өткізеді. АҚШ Қорғаныс министрлігі Интернет пен әлеуметтік желіні «киберсоғыстар» үшін «қару» және «соғыс кеңістігі» ретінде пайдаланады және Amazon, Google және Microsoft сияқты компаниялармен Интернеттегі заттар мен жасанды интеллект (ЖИ) әскери зерттеулері мен әзірлемелерді жүргізуге келісім-шарттар жасайды. АҚШ-тың барлық мемлекеттік қауіпсіздік тармақтары мәдениет индустриясына кіріктірілген және олар, әдетте Голливудқа қауіпсіздік тақырыбы аясында телевизиялық шоу және фильмдер түсіруге көмектеседі.

ОББ «қырғиқабақ соғыс» кезеңі туралы *The Americans* [Америкалықтар] телевизиялық драмасын түсіруге көмектесті; бұрынғы агент Джо Вейсберг оны жасаушыларының бірі болды. Қорғаныс министрлігі Голливудпен бірге *Top Gun: Maverick* [Топ Ган: Маверик], *Captain Marvel* [Капитан Марвел] және *Transformers* [Трансформерлер] сияқты көп «әскери өнімдер» шығарды.

XX және XXI бірінші ғасырлардағы АҚШ цифрлық технологиялары мен мәдениет индустриясының капиталистік логикасы және АҚШ қауіпсіздігі хақындағы мемлекеттің геосаяси қимылдары арасындағы конвергенция менің *Hearts and Mines: The US Empire's Culture Industry* [Жүрек және сана: АҚШ империясының

мәдениет индустриясы] (2016) кітабымда және *Media Imperialism: Continuity and Change* [Медиа империализм: сабақтастық және өзгеріс] (2019) редакцияланған томында тереңірек қарастырылған. Қысқаша айтқанда, АҚШ-тың мемлекеттік агенттері және цифрлық технологиялары мен мәдениет индустриясы табыс алып келетін, америкалық әскери қауіпсіздік режимі басқаратын және америкалық бұқаралық мәдениет пен платформаларға ендірілген «Силикон алқабы» мен Голливуд ықпал ететін интеграцияланған одақтас мемлекеттердің жаһандық жүйесін қалыптастырады, қорғайды және дамытады. Қытай өзінің «жұмсақ» күш ресурстарын және киберсоғыс арсеналын кеңейтуде, сондай-ақ мәдени ықпал ету науқандарына қатысады. Бірақ Қытай әлі де АҚШ империясымен теңескен жоқ. ■

Хаттарды Таннер Миррлисқа <tanner.mirrlees@uoit.ca> жолдауға болады.

> Еркін нарық тәуелсіз постсоциалистік баспасөз үшін?

Менди Трёгер, Мюнхендегі Людвиг Максимилиан университеті, Германия

Берлиндегі демонстрация, 1989 жылдың қарашасы. Суретті түсірген: Peter Zimmermann/Bundesarchiv.

Рublizistik & Kunst батыс германиялық кәсіподақ журналы мұны «алтын дүрлікпесі» деп атаса, *die tageszeitung* газеті «капитализмнің алғашқы күндері» туралы еске салды. Екеуі де 1990 жылдың көктемінде бұрынғы Германия Демократиялық Республикасында (ГДР) баспасөз нарығының дамуына сілтеме жасаған. Батыс германиялық саяси және экономикалық топтар БАҚ терең демократиялық реформасына кедергі келтіре отырып, нарық құрылымдарын өз мүдделері үшін құрды.

Осыдан бес ай бұрын, 1989 жылдың қарашасында, жүздеген мың шығыс германиялықтар мемлекеттік репрессияға қарсы наразылық білдіре отырып, еркін және демократиялық БАҚ талап етіп, көшелерге шықты. Осы наразылықтар Берлин қабырғасын құлатты және бұқаралық ақпарат құралдарында да прогресшіл реформалар толқынын тудырды. Нәтижесінде, 1990 жылдың 3 қазанында ГДР Федеративті Республикаға қосылды және Германия бірікті. Бірігу туралы көп жазылғанымен, аралық кезең тарихтан қалыс қалды. Осы мақала неміс баспасөз нарығы 1990 жылдың мамырына қарай қалай тиімді біріктірілгенін көрсетеді.

> Реформа

1989 жылдың қарашасындағы реформаның алғашқы мақсаты – Социалистік бірлік партиясының (СБП) ақпараттық монополиясын бұзу. ГДР газет өнімінің 70% жуығы СБП иеленді. 1989 жылдың желтоқсанында ГДР Министрлер кеңесі оппозициялық топтарды қолдап, БАҚ-тың тең қолжетімділігіне кепілдік беретін қарарды ратификациялады. Осыдан кейін көп уақыт өтпей, 1990 жылдың 5 ақпанында, «Пікір, ақпарат және баспасөз еркіндігі туралы» Заң цензураға тыйым салып, баспасөз саяси және экономикалық монополиялаудан тәуелсіз, ашық пікірталас үшін ашық алаң деп жариялады. ГДР әрбір жеке және заңды тұлғасы баспасөз басуға, жариялауға және таратуға құқылы.

Осыдан кейін газет стартаптарының «дүмпуі» басталды: тек 1990 жылдың ақпанында он алты газеттің негізі қаланды; 1990 жылдың шілдесіне қарай олардың саны 100-ге жетті. Небәрі он жеті миллион халқы бар ел үшін осы алғашқы толқын құрылымдық реформалар мен демократиялық қатысуды жақтады. Ал беделді газеттер саяси тәуелсіздікке ұмтылды және ішкі реформалар жүргізді; баспасөзді шынында да еркін ететін пікірталастар жаңалықтар бөлімдерінде, газеттерде және

>>>

редакцияға жолданған хаттарда талқыланды.

Дәл осы уақытта бірнеше институт тек ГДР баспасөзін реформалау үшін құрылды. Мысалы, 1990 жылдың сәуіріне қарай партиялық емес бұқаралық Баспасөзді қадағалау кеңесі (MKR) және БАҚ саясаты министрлігі (MfM) құрылды. БАҚ министрі Готфрид Мюллер 1990 жылдың мамырындағы сөзінде олардың мақсаты – «Батыс үлгілері мен тұжырымдарын қабылдау немесе оларға еліктеу» емес, «тәуелсіз баспасөзге мәдени өтуді» қамтамасыз ету екендігін айтты. Мақсаты – тәуелсіз баспасөз үшін жаңа үлгілерді табу.

> Нарықты жаулау

Саяси реформаларды жүргізудің осы бастамаларымен бір уақытта батыс германиялық медиакорпорациялар шығыс германиялық нарықты игере бастады. 1989 жылдың желтоқсанында баспалар өз басылымдарын ГДР-да таратты. Кейде ғана жүзеге асырылатын экспорт көп ұзамай жүйелі арнаға салынды. Ақпан айының ортасына қарай Батыс Германияның Ішкі істер министрлігі (ВМІ) реттеу қажеттілігі туындағанын мойындады: салықтар төленбеді, бағалар белгіленбеді. Алайда, ВМІ «заңды сұр аймақтардағы баспагерлердің осы қызметін» «анық мақұлдады». Осылайша, ол негізінен батыс германиялық партизандық мүдделермен қаржыландырылып отырған 1990 жылдың наурызындағы ГДР алғашқы еркін сайлауына ықпал ету үшін ақпарат ағынын қамтамасыз етуге бағытталды. Бұл батыс германиялық нарық мүдделерімен қалыптасқан баспасөзге көшудің саяси негізін қалады.

1990 жылдың 5 наурызында Springer, Burda, Bauer und Gruner + Jahr (G + J) ірі баспалары жүйелі импортты бастады. Олар өздері проприетарлық жүйе орнатты. ГДР-ді төрт тарату аймағына бөліп, шығыс германиялық нарықты толтыра отырып, өз басылымдарын бірлесіп таратады. Федералдық заң бойынша заңсыз осы жағдай ГДР-дің барлық саяси және азаматтық органдарын абдыратты. Бұл үлгі сайлаудан екі апта бұрын басталғандықтан, ГДР үкіметі әрекет ете алмады. Реттеу талпыныстары не қабылданбады, не еленбеді.

Сайлаудан кейін көп ұзамай осы баспалар тонаушылық баға белгілеу арқылы бір-бірінен бәсекелестік артықшылыққа ие болуға тырысты. Бұл шығынды бизнестің мақсаты болашақ оқырмандарды жаулап алу еді және осындай бағаларды ұсынуына мүмкіндігі жоқ

батыс германиялық шағын баспалардың келуін шектеді және шығыс германиялық газеттерге қосымша қысым көрсетті: ескірген баспаханалар, қағаз жетіспеушілігі мен таратудың сенімсіз инфрақұрылымы бәсекелестікті қиындатты. Сонымен қатар, 1990 жылдың 1 сәуірінде ГДР баспасөзді субсидиялауды тоқтатты. Газеттердің көпшілігі бағаларын екі немесе үш есе арттырды және тез арада жарнамаға жүгінді, осы ахуал батыс германиялық тәжірибені қажет етті. Бұл – қажетті капитал салымдарына қосымша – шығыс германиялық газеттердің тәуелділігін ерте қалыптастырды.

> Екі ел, бір нарық

1990 жылдың сәуіріне қарай Шығыста бәсекелестік артықшылығына ие болуға ұмтыла отырып, барлық шығыс германиялық газеттер батыс германиялық баспагерлермен бірлескен кәсіпорын құру туралы келіссөздер жүргізді. Басты объектілер – өздерінің сәйкес өңірлерінде квазимонополия болған СБП-ның бұрынғы он төрт өңірлік газеті. Ресми түрде, бұл газеттер ниет туралы келісімге қол қойды. Дегенмен, шындығында батыс германиялық баспагерлер жарнама берушілерді сатып алудан бастап газеттерді басып шығаруға дейінгі іскерлік, оның ішінде акционерлік капиталға инвестицияны қарастыратын, қарым-қатынас орнатты. Алайда, тек 1991 жылдың сәуірінде ғана бірлескен кәсіпорындар Германия үкіметінің траст агенттігімен (Treuhandaanstalt, ТНА) заңды келісім-шарттарға айналды. ТНА өзгермейтін, бұрынғы мемлекеттік баспа монополияларын ірі батыс германиялық баспагерлерге берді және көп ұзамай олар нарықты одан әрі нығайтты.

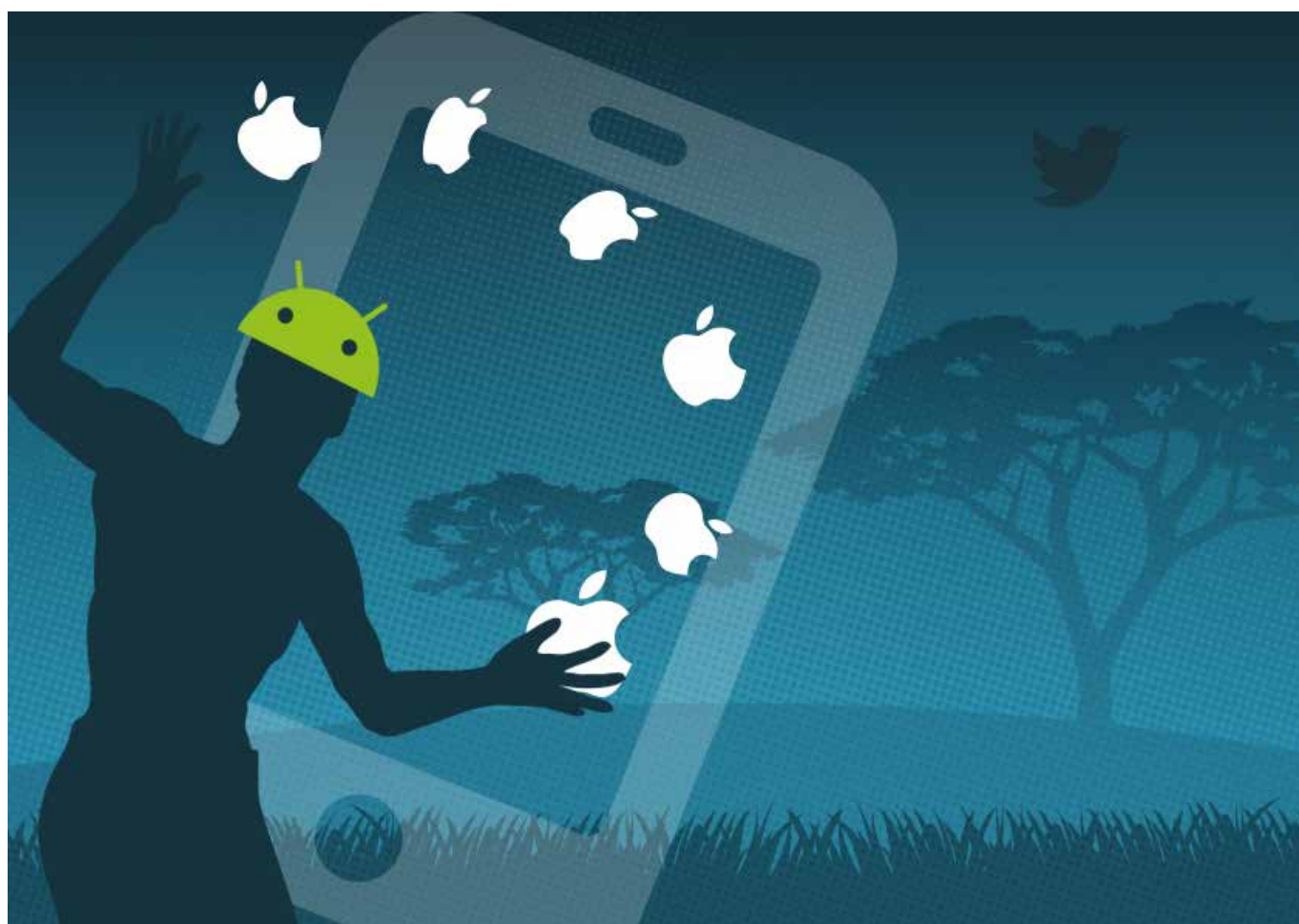
> Арманның ажалы

Нәтижесінде баспасөз шоғырлануы орын алды: 1990 жылы құрылған 120 газеттен, екі жылдан кейін, шамамен 50 баспадан 65 шақты газет қалды. 1992 жылдың қарашасына қарай олардың саны 35 баспадан шығатын 50 газетке дейін қысқарды. Тарихшы Конрад Дюсселдің пікірінше, осы жағдай федералды үкіметтің «кез келген экспериментке қарсы» шешімінің салдары болды. Бұл 1989 жылғы демократиялық арманның ажал құшқанын білдіреді. ГДР тәжірибесіне негізделген еркін баспасөзді қайта түсіну туралы тәжірибе, идеялар мен бастамалардың күлі көкке ұшты. Бұл өтпелі кезеңді жоғалған мүмкіндіктер терезесіне теңейді, ал Германияның бірігуі – Батыс саяси-экономикалық тәртіптің қарапайым кеңеюі ғана. Егемен шығыс германиялық баспасөз ешқашан дамыған емес. ■

Хаттарды Менди Трёгерге <Mandy.Troeger@ifkw.lmu.de> жолдауға болады.

> АКТ жужу: африкалық шабыт

Фрэнсис Нямнджо, Кейптаун университеті, Оңтүстік Африка

Арбұдың иллюстрациясы.

Мен әлем мен өмірдегінің барлығы кемеліне жетпеген: табиғат — толық емес, тылсым — кемелденбеген, адам, сондықтан оның әрекеті мен жетістігі де — кемеліне жетпеген, — идеясына сенетін және өмірін осы идея айналасында ұйымдастырып өмір сүретін Батыс және Орталық Африкада ер жеттім. Адам өзінің кемеліне жетпегенін өмір сүрудің қалыпты жолы ретінде қаншалықты ерте мойындаса және қабылдаса, өзі үшін жақсы деп санаймыз. Сонымен қатар, сыртқы

>>

келбетіне қарап болжауға болғанымен, адамдардың кемеліне жетпеуінен қалпы мен мазмұны тұрғысынан дара да емес, біртұтас та емес деп есептейміз. Заттар да солай. Болмыстың тұрақсыздығы мен күрделілігі және жалпы бір уақыттағы көптікте немесе фрагменттерде болу қабілеттілігі – шындықтың негізгі сипаттамалары және толымсыздық онтологиясы. Бұдан басқа, Батыс және Орталық Африка – өзара байланыс пен өзара тәуелділік адамдар, адам мен табиғат, адам мен тылсым дүние арасындағы қарым-қатынасты ұйымдастыру үшін доминантты және қалаулы үлгі ретінде мойындалатын, кең таралған және пайдаланылатын өңір.

> Кемеліне толмау туралы

Батыс пен Орталық Африкадағы адамдар кемеліне толмағанын мойындау арқылы басқа адамдармен қарым-қатынас арқылы өзін жетілдіру жолдарын іздеуге және осы қатынастарда, табиғат пен тылсым күштері және агенттерінің еркелігімен және қыңырлығымен өзара әрекетінде оларды кеңейте алатын сыйқырлы заттарды иемдену үшін шығармашылығы және қиялын қолдануға талпынады. Заманауи тілде технологиялар деп аталатын мұндай сыйқырлы заттар, әдетте, Батыс және Орталық Африкада жергілікті атаулармен танымал, мен оларды жужу деп аудардым. Осындай сенімдер мен практикаларға бой алдыратын космология мен онтология бұрын сыйқыр, дуа, пұтқа табыну, ырым және қарабайырлыққа теңестіріліп, қате сипатталған және кемсітілген және Африканың заманауи зерттеушілері мен бақылаушылары, тіпті кейбір африкалықтар тарапынан қазір де солай болып тұр. Таңқаларлығы, модернизация мен дамуды нөлдік көрсеткішке ұмтылу деп қабылдауды талап ететіндер цифрлық революция қолдайтын жаңа ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың (АКТ) көп қолданылуын да осындай космология мен онтологияны, сенімдер мен практика логикасын өтеу факторы ретінде қарастырмайды.

Дегенмен, жаулап алу мен борыш және жауапкершілік сезімін мойындаудан бас тарту арқылы үстемдік және артықшылық кеудемсоқтық болашақтың кемеліне толмаған шындығына іргетасы қаланған, ескерусіз қалған халық сенімдері мен практикаларына тиесілі екені айқын бола бастайды. Егер қарапайым адамдар табиғи қалпында кемеліне жетпеген болса, онда басқа адамдармен қарым-қатынас немесе қабылдау мен оларды толық қылудан алшақ технологиялар арқылы өзін жетілдіру талпыныстары құрамдас болуға және басқалардың – адамдар, табиғат пен тылсым – алдындағы борышын мойындауға бойұсынуына назар аудартады. Кемеліне толмау – тұрақты қалып, себебі өзінің осы қалпын дұрыстау үшін өрісінің кеңеюіне ұмтылу, адам әлі меңгермеген өрістердің барлық түрімен бетпестелгенде, оны өзін кемеліне жетпегенін сезінуге мәжбүрлейді. Сондай-ақ, өрістер, әдетте, жартылай және белгілі бір уақыт аралығында ғана жұмыс жасайды,

ал кейбірі қол жеткіздім деп есептелген кемелдену деңгейін жоққа шығарады. Жаулап алудың нәтижесіз кеудемсоқтығы мен үстемдіктің нөлдік көрсеткіші ойынына еркіндік беретін «кемелдену – сағым» фактісі – ашықтық, өзара байланыс, тұрақсыздық пен шаттық әлемін; күш пен әлсіздікке ешкімнің монополиясы жоқ әлемді, адамдар мен заттар бірін-бірі толықтыратын әлемді зерттеуге, тамашалауға және қамтамасыз етуге үндеу.

Өзара байланыс пен өзара тәуелділікке ден қою кемелденбеуді, үстемдіктің нөлдік көрсеткішіне ұмтылудан жүйелі бас тарта отырып, болмыс пен қалыптасудың қалыпты жағдайы деп қабылдауымызға түрткі болады.

> Цифрлық технологиялар – жужу

Чинуа Ачебенің көрінбейтін күш туралы «Arrow of God» [Құдай жебесі] кітабындағы мақалдардың бірі «жол ортасында билеп жатқан құсты көргенімізде, оның дабылшысы жақын маңдағы бұтада екенін білуіміз қажет», – дейді. Құдайға тән барлығына қанық, құдіретті және барлық нәрседе болу атрибуттарына үміткер атану мүмкіндігін иелену үшін адамдар өздерінің қарапайым «Менін», ерекше активаторлар – жужу көмегімен күшейтуге ұмтылуы тиіс. Сонымен, Батыс және Орталық Африкада қарапайым адам болғанымызбен, барлығына қанық, құдіретті және барлық нәрседе болу қабілетіміз жужу (дуа, арбау, қайнатпа, нәр және т.б. қамтитын, бірақ осылармен шектеліп қалмайтын) арқылы едәуір нығаюы мүмкіндігі туралы көзқарас кең таралған сенім. Осындай жужуды, негізінен, әртүрлі контексте әртүрлі атаулармен белгілі көріпкелдер мен рухани сарапшылар дайындайды.

Осылайша, АКТ немесе цифрлық технологияларды Батыс және Орталық Африкада жужу деп атап үйренген нәрселерге теңеймін. Мен цифрлық гуманитарлық ғылымдар саласының ғалымы ретінде сіздерді өңірдің кемеліне толмау мен адам болмысының күрделілігіне, бір уақытта барлық жерде болу қабілетіне сенімінде АКТ саласында қазіргі кезеңде инновациялық жетістіктерді жақсырақ түсінуге, пайдалануға болатыны хақында өткен шақтан үйренеріміздің барын байқауларыңызды шақырамын. Адамдар мен заттарға жоқ жерде болу және бар жерде болмау мүмкіндігін берген цифрлық технологиялар идеясы жоққа шығарылатын және дуалау мен сыйқыр деп аталатын сенімнен айырмашылығы шамалы. Осы сенім шексіз мүмкіндіктер әлемін – бір уақытта көп жерде болу және шындықты алдын ала болжауға қабілетті мәңгі күш әлемін ашады. Батыс және Орталық Африкадағы танымал әлем – отарлаушы державалар бас тартқан және бүгінгі күні модернизациялаушылар кемсітіп отырған икемділік, тұрақсыздық және кемеліне толмау әлемі, – уақыт пен кеңістікке ақиқат пен оның күрделілігінің нюанстары жолында тұруға жол берілмейтін әлем. Бұл әлемді соңғы

уақытта бір сәтте қолжетімділік пен қолжеткізушілік «сыйқыры» мен «ғажабы», сондай-ақ нарциссизмге, тентектікке және сыртқы келбетті ұтымды ұсынуға қабілетті интернет, мобилді телефон және смартфон сияқты жаңа АКТ пайда болуымен ғана жақсы түсіне бастадық. Дихотомиялық ойлаудың орнына, батыс және шығармашылық қиял арқылы өз өрісін кеңейтудің Батыс және Орталық Африкалық дәстүрі адамдар мен АКТ арасындағы қиылысты теориялау үшін нәтижелі бола алатын өзара байланыстар онтологиясын болжайды.

Жужуды тек табиғи қабілеттерімізге немесе мықты тұстарымызға сене отырып қол жеткізе алмайтын нәрсеге жету мүмкіндігін беретін және күнделікті болмысымыздан жоғары көтерілуге алып келетін өзін-өзі активациялау мен өз өрісін кеңейту технологиясы деп қарастырамын. Егер денеміз жақсы шыныққан болса, онда оның ерекше ерлік жасауға жол ашатын таңғажайып жужуға айналатыны рас. Дегенмен, техникалық жаттыққан, бағдарламаланған немесе ысылған дене қосымша әлеуетті талап ететін мәселелерге кезігуі ықтимал. Басқаша айтқанда, денеміз бізге алғашқы жужу бола алғанымен, соңында, әрекетіміздің нәтижелі болуы үшін қосымша жужуды талап етеді.

Жужу өзінің дұрыс жұмыс жасауы үшін өзара байланыстардың күрделі жүйесіне жиі сүйену фактісі – қосымша және кемсітетін күрделілік пен тәкаппарлыққа кез келген икемділікті тежейтін фактор. Өзінді компьютер (дербес компьютер немесе ноутбук), ұялы телефон (қарапайым немесе смарт) және басқа да мобилді құрылғылар (планшет, iPad) сияқты ғылыми-техникалық жужулармен жабдықтау немесе өрісінді кеңейту олардың аса қажет жағдайда істен шықпайтынына кепілдік бермейді.

Батыс және Орталық Африканың жужу ерлері мен әйелдері заманауи/ғылыми технологияны (смартфондар, планшеттер, iPad және т.б.) қолданудан қашпайтындығы, ал кейбіреулерінің оларды «африкалық электроника» деп атауды жөн көретіндігі сондықтан болар. Олар дәстүрлі және заманауи жужудың осы қоспасын өзін-өзі активациялау мен өрісін кеңейту, сондай-ақ ауылдарынан, қалаларынан тыс жерлерде, тіпті басқа құрлықта клиенттерімен кездесіп, қызмет көрсетуі үшін пайдаланады.

Жужуға, сыйқырға, дуаға және көріпкелдікке сенім қарабайыр және иррационалдық болып көрінуі мүмкін болғанымен, ол – кемелденбегенімізді ескерсек, күш-қуат алатын әлеует репертуарымыздың бір бөлігі. Осы тұрғыдан, жоғарыда айтылғандай, жужу өзін-өзі жетілдірудің бізге таныс (сурет, компьютер, интернет, ұялы телефон, смартфон, масс медиа, әлеуметтік желілер, кітап, электрқуаты, кір жуғыш машина,

жасанды интеллект, ядролық қару және т.б.) ғылыми, рационалдық және заманауи технологиялардан айырмашылығы шамалы. Францияда, Канадада немесе Бельгияда marabout сияқты сөзді Google арқылы қарапайым іздеу Сенегалдағы, Мали немесе Нигердегі marabout туралы веб-сайттар мен байланысу мәліметтерін ғана бермейді, сонымен қатар кеңсесін, агенттерін, телефон нөмірлері мен шетелдегі кестесін де ұсынады. Мысалы, Камерунда диаспоралық камерундықтарды артта қалған қатынастар азабы мен қиындықтарына жауап беруі үшін компьютерлер, смартфондар мен планшеттер бетінде көріпкелдерді көру таңқаларлық жайт емес.

> Жужу: қажетті зұлымдық па?

Біз – цифрлық технологиялар заманында бағдарламалық қамтамасыз ету әзірлеушілерінің таңқаларлық, өсіп жатқан және алаңдататын күшінің және алгоритмдердің артып жатқан қуатының куәсіміз. Хакерлердің смартфондарымызға тыңшылық бағдарламаларды қашықтықтан орнатуы қиял емес, яғни біздің барлық контентімізге, оның ішінде мұқамдалған хабарламаларға, қол сұғуына жол ашады және рұқсатсыз микрофонымыз бен камерамызды қашықтықтан басқаруларына мүмкіндік береді. Тыңшылық бағдарламаларды әзірлеушілер барлығының көзінше клиенттері мен протежелерін ессіз тентектіктің мас қылатын алаңғасарлығына еліктіретін Батыс және Орталық Африка бұталарындағы рухани медиумдардан айырмашылығы жоқ.

Өмір ақпараттанған және теңсіздік демеу болатын иерархияға толы болса, жужу арасында да теңсіздік бар. Адамның жужуы мықты болған сайын оның материалдық және материалдық емес зат болу, оларды көру, жасау, сезіну мен иіс шығару, сондай-ақ басқа адамдарға, заттарға, оқиғалар мен құбылыстарға ықпал етуі мен қадағалау мүмкіндіктері жоғары болады. Жужуды жалғыз немесе оның әлеуетін арттыру үшін басқаларымен бірге қолдануға болады. Жужуы жақсы болғанда (дрондардың жағдайын алайық), адамға жақсы немесе жаман, сүйіспеншілікке немесе жеккөрушілікке ықпал етуге тырысатын адамдармен тиімді болу үшін сол мекенде табиғи тұрғыдан қатысуының қажеті жоқ. Әлеуметтік медиа дәуірінде Wi-Fi-ға, кіру нүктесіне немесе Bluetooth-ға қол жетімді, жоғары байланыс және көтеріңкі көңіл күй үшін императиві жоғары – сәндегі ең әйгілі жужудың бірі – өте жақсы қамтамасыз етілген (қосымшалармен және байланыс нөмірлерімен) смартфонның мүмкіндіктерінен басқа базбір үйге жақсы нәрсе алып келетін ештеңе жоқ.

Қалай болғанда да, қарама-қайшылығы мен манипуляцияланатындығына қарамастан, жужудағы (техника мен технология) шығармашылық толқудың орын алуына ықпал ететін саяхаттау мен

кеудемсоқтықтың жауап алатын сезімінсіз өмір қарапайым, болжауға болатын стандартталған және күйбең болушы еді. Шығармашылық инновация идеясының өзі өлер еді, себебі адамдар мен қоғамдар импровизациялау мен өздерін қайта ойлап табу қабілетін жоғалтады. Бұл қоғам мен әлеуметтік қатынастардағы жужу-дың маңызын көрсетеді. Индивидтер мен ұжымдар жужуды жағдай мен басқа адамдарға ықпал ету, оларды сендіру мен қадағалау және жужу репертуарынсыз мүмкін болмайтын әдістер көмегімен қиындықтарды еңсеру мен күрделендіру үшін қолданады.

Жужудың кең таралуы күш іазшылықтың қолында ғана шоғырланып қоймай, шын мәнінде, әдетте, ескертусіз келіп-кететін нәрсе идеясымен байланысты болуы қажет. Адамның қаншалықты мықты болғанына қарамастан, ол, бір жағынан шындалған дене мүшелері және қосымша сезімдері, екінші жағынан жужу (техника мен технологиялар) арқылы өзін жетілдіргісі келеді. Бұл сыртқыны іштей және ішкіні сырттай қабылдау икемділігін дамыту мен қорғау қажеттілігін түсінуімізге көмектесуі тиіс. ■

Хаттарды Френсис Нямнджоға <francis.nyamnjoh@uct.ac.za> жолдауға болады.

> Филиппинде әлеуметтанудың қалыптасуы

Филомин С. Гутеррес, Филиппин университеті, Филиппин және ХӘҚ Девиация (3K29) және Әйелдер, Гендер, Қоғам (3K32) әлеуметтануы зерттеу комитеттерінің мүшесі.

Жаһандық диалогтың бұл бөлімінде Филиппин Әлеуметтанушылар Қауым-дастығы (ФӘҚ) мүшелерінің урбанизация және басқару, ЛГБТ қозғалысы, есірткіге қарсы күрестегі зорлық-зомбылық, кедейлер арасындағы қоғамдық әлеуметтану және Минданао аймағының маргиналдандыру сияқты түрлі мәселелер туралы көзқарастары ұсынылған. Осы елдегі үш аймақ немесе аралдың – Лузон, Висаяс және Минданао, өкілі бола отырып, олар өз зерттеу мүдделерін талқылайды және филиппиндік әлеуметтанушылардың бүгінгі киындықтары туралы ой бөліседі.

Луи Бенедикт Игнасио Филиппиндегі Метро Маниланың шоғырлану динамикасына, ұлттық астана аймағын құрып отырған қалалар санының көптігін меңзей отырып, урбанизация мәселелерін түсіндіруге тырысады. Ол қалалық кедейлік деңгейінің өсуі мен қаланың кедей аудандары санының ұлғаюына байланысты жабық қауымдастықтардың өсуі экономикалық қауіпсіздікті және оның артықшылыққа ие тұрғындарының табиғи қауіпсіздігін қамтамасыз етуден басталғанын айтады. Игнасио тек ресурстар мен көлікті басқарудың ортақ мәселелеріне ғана емес, сонымен қатар әлеуметтік сегменттелу және басқару мәселелерін түсіндіруге болатын урбанизация дағдарысы тұжырымын ұсынады.

Джон Эндрю Евангелиста Филиппиндегі ЛГБТ қозғалысына мүше топтардағы идеологиялық айырмашылықтарды өз көзқарасы тұрғысынан қалай түсінетіні туралы ой қозғайды. Оның пікірінше, түрлі идеологиялық қисын кемсітушілікке қарсы заңдарды насихаттаушылардан бастап, Pride парад кештеріне қызығушыларды қазіргі экономикалық жүйені өзгертуге үндейтін әртүрлі шағымды құрайды. ЛГБТ қозғалысының тарихын жасаудағы қарама-қайшылық пен қақтығыс кеңістігі қозғалыстың бөлімдеріндегі айырмашылықтар қарама-қарсы мүдделер емес, тарихи өнім болып табылатынын көрсетеді.

Гутеррес Филиппинде мыңдаған нашақорлардың өліміне себепкер есірткіге қарсы күрестегі зорлық-зомбылықты диссонансты баяндау арқылы ұсынады. Филиппиндік қоғамның есірткіге қарсы нақанды қолдауы адам құқығын бұзу туралы

шағымдарға және полицияның тарапынан зорлық-зомбылыққа ұшырағандарын айтқан қамауға алынған күдіктілердің наразылықтарына қайшы келеді, бірақ полиция өкілдерінің нақанның есірткі мәселесін шешуге бағытталғаны туралы өз пайымын көрсетеді. Осы мәселенің қай тұсына назар салынғанына байланысты тақырыпқа қатысты әртүрлі пікір орын алғандықтан, әлеуметтік зерттеушілердің қоғамдық көңіл-күйдің негізінде қылмысқа қатысты жазалау шараларын қолдайтын бағыт – қылмыстық популизм мен қылмыс туралы ғылыми және сарапшылық пікірге жүгінетін және қоғамдық көңіл-күйді қарапайым деп қарастыратын қылмыстық-құқықтық жүйенің элитизмі арасындағы пікірталас алаңы шекарасында қалып қоймауы тиіс.

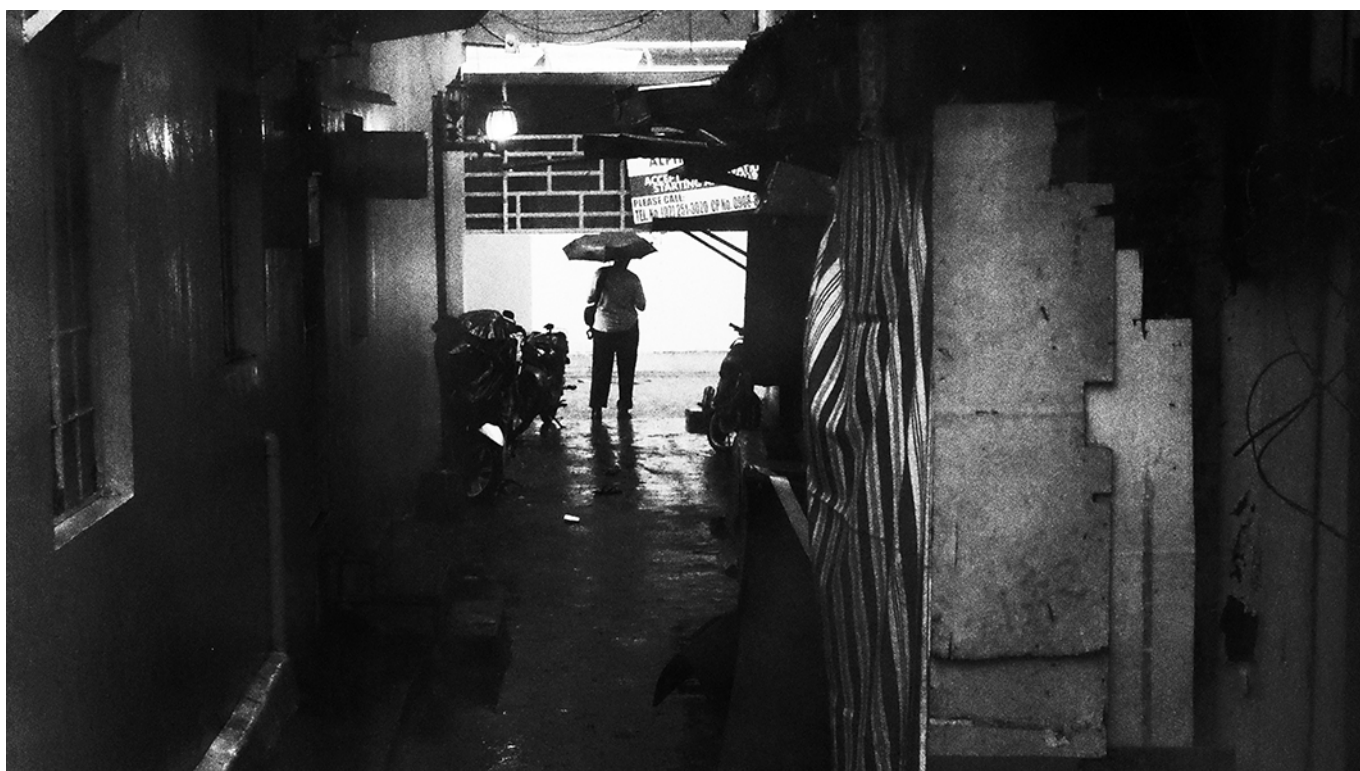
Фиби Зои Мария Санчес өзінің мақаласында Маркостың диктатурасы кезеңіндегі фашистік жағдайдың одан әрі үдеуіне, жаңаруына себеп болған демократиялық жаңашылдыққа жетуге бағытталған 1986 жылғы халықтық билік төңкерісінің сәтсіз аяқталуының жалғасы президент Родриго Дутертенің авторитарлық популистік режимін сынайды. Санчестің пікірінше, кедейлерге қолдау көрсететін ұйымдарды сипаттау және олардың азаматтық қоғамдағы қатысу деңгейін күшейту және мемлекеттік саясатқа ықпал ету үшін үнсіздік мәдениетін ашып көрсету қоғамдық әлеуметтануға пайдасын тигізеді.

Соңында, Марио Агуа Филиппиннің оңтүстігінде орналасқан Минданаоның солтүстікте іс жүзінде экономикалық, саяси, әскери және мәдени күш орталығы Метро Маниланың үстемдігіне қарсы маргиналдандыру туралы жазады. Ол әлеуметтану тәжірибесін қамту үшін орталық-периферия қатынасы мәселесін түсіндіруге тырысады. Мұсылман-христиан қақтығысы, кедейлік деңгейі және зорлық-зомбылықтан тұратын экстремизм сияқты Минданаодағы ахуал әлеуметтанулық талдауға негіз болатын тақырыптар, дегенмен Филиппин әлеуметтануы дискурсы орталықты қызықтыратын тақырыптармен шектелді. Осы теріс түсінікті жою үшін ФӘҚ Минданао аймағында жыл сайын конференциялар өткізіп, аймақта шешуші бетбұрыс жасады және Минданаодағы әлеуметтанушыларды жалпыұлттық диалогтың алғы шебіне қойды. ■

Хаттарды Филомин Гутерреске fcgutierrez@up.edu.ph жолдауға болады.

> Филиппиндегі қалалық зерттеулер: әлеуметтану - тірек

Луи Бенедикт Р. Игнасио, Санто Томас университеті, Филиппин, ХӘҚ білім әлеуметтануы (ЗК04) және аймақтық, қалалық даму (ЗК21) зерттеу комитеттерінің мүшесі.

Бейресми тұрғындар қалыпты көрініске айналған Метро Манила әлемдегі ең халық тығыз орналасқан мегаполистердің бірі. Суретті түсірген Рона Паоло К. Веларде.

Филиппиндегі урбанистика, әсіресе қалалық әлеуметтану, 80-ші жылдардан бастап, астанасы Манила мен оның айналасындағы қалалар экономикалық және саяси жағынан кеңейген кезде қарқынды дами бастады. Қауымдарды құрылымдау мен технологияны жетілдірмес бұрын, қазіргі кезде көп қабатты үйлер, жабық қауымдастықтар және бос көшелер орналасқан аудандарда осыған дейін жасыл алаңдар және су мен өзен жүйелерін қосатын үлкен аумақ болды. Бірақ бұл аудандардағы тұрғындар көбейген сайын, қауымдастықтардың қажеттіліктері де өсті, осының негізінде оларды өз ресурстарымен қамтамасыз ету мүмкіндігі төмендеді. Бұл өзгерістер тұрғындардың экономикалық, саяси және әлеуметтік өмірін басқарудың

анағұрлым күрделі екенін көрсетті. Олар, сонымен қатар, қала өмірін әртүрлі талқылауды тудырды. Қала өмірінің әртүрлі аспектілері, оның ішінде тұрғын үй және қоршаған орта, экономикалық жағдай, қылмыс пен басқару, тұрғындардың сегменттенуі қала туралы арнайы білімді талап етті.

Саяси тұрғыдан алғанда, осы мәселелерді шешу үшін мемлекет өзінің кейбір функцияларын жергілікті өзін-өзі басқару сияқты әртүрлі жергілікті басқару органдарына берді. Филиппинде орталықсыздандырудың бұл процесі 1991 жылғы Жергілікті өзін-өзі басқару кодексінде көрініс тапты. Кодекстің 24-бабына сәйкес, мемлекет өзінің функцияларын жергілікті өзін-өзі басқару органдарына

>>

Пасиг өзені Метро Манила аумағында ағып жатыр. Су сапасы тиісті стандарттар талабынан төмен деп есептеледі. Суретті түсірген Рона Паоло С. Веларде.

бөлді, сондықтан әрбір бөлім белгіленген ұлттық саясатқа, нұсқаулар мен стандарттарға сәйкес көрсетілетін қызметтер мен құралдардың ең аз бөлігін өз мойнына алды. Кодекстің 25-бабына сәйкес, жергілікті өзін-өзі басқару органдары лайықты байланыс, көлік құралдары, білім беру, полиция және өрттен қорғау, қоғамдастықтың дамуы сияқты тиісті қызметтерді көрсетуі керек.

Филиппинде метрополизация тұжырымдамасы – метрополия аймағы және метрополияны басқару орталығы – алғаш рет 70-ші жылдардың басында Метро Маниланың маңына жаңадан топтастырылған үш қала мен он үш муниципалитетке агломерациялық қызметтерді үйлестіру үшін жасалды. Филиппиндегі алғашқы астаналық басқару органы 1975 жылы Президенттің № 824 жарлығына сәйкес құрылды: Метро Манила бойынша комиссия 1975-1986 жж. қызмет етті. Оның функциялары жол қозғалысын және көлікті басқару, заңсыз аймаққа келіп орналасқандарды басқару, таза және жасыл қоршаған ортаны сақтау бойынша қызметтерді үйлестіру болды. 1995 жылғы № 7924 республикалық актінің негізінде, он жеті қала мен муниципалитеттің негізгі қызметтерді ұсыну бөлігінде жоспарлау, қадағалау, үйлестіру, реттеу және интеграциялау функциясын қамтитын Метро Маниланы дамыту жөніндегі басқарма (ММДБ) құрылды. ММДБ ұсынатын негізгі қызметтерге мыналар кірді: трафикті жеңілдету және тасымалдаудың тиімділігін арттыру; жұмысты басқару; ластануды мониторингілеу; тасқын су мен кәрізді басқару; қаланы жаңарту, аймақтарға бөлу және жерді қолданысқа беруді жоспарлау, денсаулық сақтау және санитария; құтқару жұмыстарын қамтитын қоғамдық қауіпсіздік.

XX ғасырда урбанизацияның үстемдігі орын алды, ал XXI ғасырда урбанизацияның орнына қалалық басқару мен басқарудың соңғы әмбебап тәсілі – метрополизация келді. Урбанизациямен қатар қалаларда кедейлік деңгейі өсті, сонымен қатар, табыс пен жұмысқа орналасу мүмкіндігінің шектеулі деңгейі орын алды, өйткені қала халқы табиғи

және ауылдан қалаға қоныс аудару жолымен өсті. Бұл қалалардағы кедей аудандардың көбеюіне себеп болды. Ауыз сумен жабдықтау, кәріздендіру, сондай-ақ қалдықтарды жою жүйесінің жоқтығы да қоршаған ортаның нашарлауына алып келген тез урбанизация нәтижесінде туындаған мәселе еді. Қалалардағы инфрақұрылым мен көлік нысандарының жеткіліксіздігі экономикалық өсуді шектейтін тығырыққа тіреді. Өз кезегінде, осы қалалық мәселенің бәрі 1970-ші жылдардың аяғынан бастап 1990-шы жылдардың басында Филиппинде демократияны қалпына келтіргеннен бері өз шыңына жеткен қалалардың әлеуметтік құрылымының бұзылуына жол берді және бүгінгі күнге дейін оның салдары байқалады.

Жүргізген зерттеуімде қалалық зерттеудің осы кең саласын, әсіресе Метро Маниланы зерттеуге тырыстым. Алдымен, мен Метро Маниланы дамыту басқармасы сияқты қалааралық, ұлттық агенттік жергілікті басқару құрылымының шенеуніктері мен ұлттық агенттіктің шенеуніктері арасындағы саяси динамика қалалық жол қозғалысын басқару мәселесін шешуде маңызды рөл ойнағанын көрсете отырып, мәселені қалай шешетініне назар аудардым. Зерттеуді жалғастыра келе, Метро Маниланың қалалық аймағында жабық қоғамдастықтың қалай пайда болғанына, әсіресе жабық қауымдастықтардың қызметі экономикалық қауіпсіздік нысанынан табиғи қауіпсіздіктің нысанына айнала бастағанына назар аудардым. Жақында ғана қаладағы қауіпсіздікті қамтамасыз ету динамикасына назар аудардым, өйткені жеке үй иелерінің қауымдастықтары басқаратын жеке меншік нысандар болып саналатын қорғауға алынған аудандар өзінің жергілікті тұрғындарының қауіпсіздігін жергілікті биліктің кең қауымдастықтарды қорғауына қарағанда, жоғары деңгейде қамтамасыз етеді. Неолиберализм және мемлекетті басқарудағы жаңа бағыт арқылы байқауға болатын осы құбылыс жергілікті билік органдарының заңдылықтарына нұқсан келтіріп және қызмет көрсету көздерін монополиялай отырып, жоғары таптан шыққан қалалық тұрғындардың көпшілігін осы тұрғын үйді қолдауға итермелейді.

Әлемдегі басқа мегаполистер сияқты Метро Манилада халық санының тұрақты өсіп келе жатқанын ескерсек – жыл сайынғы тұрақты өсу 1,7% құрайды, – осы қалалық аудандарды түсінуде қолданылатын перспективалардың әртүрлі болуы маңызды. Филиппиндегі қалалық зерттеулер денсаулық, қала құрылысы және дизайн, саясат пен басқару, әлеуметтік-экономикалық топтар арасындағы сәйкессіздік, тіпті қауіптер мен апаттар сияқты әртүрлі салаларға бөлінді. 12,8 миллион халқы бар және әлемдегі халқы ең тығыз орналасқан мегаполистердің бірі болып табылатын Метро Манила үшін әлеуметтану жеке адамдар мен қоршаған ортасы арасындағы қатынасты түсінуге көмектесе алады. Ғылыми негізделген зерттеулері және қаланы терең түсіну арқылы, әлеуметтану – түйткілдер мен оларды шешу жолдарын жалғастыратын тірек. ■

Хаттарды Луи Бенедикт Р.Игнасиоға <lrignacio@ust.edu.ph> жолдауға болады.

> Шиеленістерді тосын көзқараспен барлау

Джон Эндрю Дж. Евангелиста, Филиппин Дилиман университеті, Филиппин, ХӘҚ Әйелдер, гендер және қоғам мәселелерін зерттеу комитетінің (ЗК32) мүшесі

Тосыннан қарағанда Филиппин қандай?
Дерек: Wikimedia Creative Commons.

ететін тұлғалар бір-бірімен кездеседі және қарама-қайшы көрінетін мағыналарды, интерпретацияларды және тіпті идеологияларды талқылайды.

Маналансан өзінің «Global Divas» (2003) кітабында Нью-Йоркте тұратын филиппиндік гейдің өзінің пәтерінде кеңістікті қалай бөлгені туралы әңгімесін ұсынады. Бір жағында католиктік діни нышандары бар құрбандық ошағы тұрса, екінші жағында жалаңаш адамдардың суреттері орналасқан. Филиппиндегі испандық отаршылдықтың діни мұрасы ЛГБТ қауымға салыстырмалы түрде еркіндік беретін қалаға ауысты. Осы оқиға гейлер мен діннің арасындағы бейберекет кездесудің қалыптан тыс екенін ғана көрсетпеді. Сондай-ақ, әлеуметтік және тарихи жағдайлардың осындай келеңсіздікті орнатуға қаншалық-ты үлес қосатындығын анықтады.

> Ортасында қалып қойғанда

Жоғарыда айтылған пәтер сияқты, тосын құбылыстарды зерттеушілер көбінесе қарама-қайшылықтар мен шиеленістер орныналған кеңістіктерге тап болады. Көбінесе олар өздерін қарама-қайшы пікірлердің ортасында жүргендей сезінеді. Өзімнің Филиппиндегі ЛГБТ қозғалысының тарихы туралы жұмысымда белсенділер арасындағы түрлі идеологиялық шиеленістердің ортасында тұрғандығымды түсіндім. Қоғамдық қозғалыстар ешқашан бір реңкті болмайтындығы жасырын емес. Әртүрлі идеологияны ұстана отырып, белсенділер көбінесе шағымдарды саналуан тәсілдер арқылы түсінеді және құрастырады. ЛГБТ қозғалысын түсінген кезде, мен сияқты зерттеушілер шиеленістердің осындай түрлеріне тап болады.

Филиппиндік ЛГБТ қауымын зерттеуші және белсенді ретінде қатысу барысында қозғалыстың әртүрлі сегментіндегі шиеленістерді алғаш рет байқадым. Кейбіреулер заңдардың қажеттілігін алға тартса, енді біреулері гендерлік және жыныстық азаттықты социализмге өтумен байланыстырды.

>>

Қоғамды зерттеуге негіз ретінде тосын көзқарас теориясы пайда болған уақытта көзқарасымыз оппозицияны мадақтауға емес, түсінуге бағытталды. Патриархаттың ортодоксалдығын және гетеронормативтілікті түсіну үшін теорияда гендер мен жыныс арасындағы қатаң бинарлы байланысты жоққа шығаратын оқиғалар, сәттер, ұқсастықтар және мәдениеттер көрініс тапты. Теория қолданыстағы иерархияларды алмастыратын логиканы іздеді. Осы тұрғыдан алғанда, тосыннан баға беру – бірқалыпты болып көрінетін құбылыстың барлығына күдікпен қарау.

Антрополог Мартин Маналансан осы тұжырымдаманы ретсіздікпен негіздеп, қолданды. Міндет тек диверсиялық әрекеттер мен ойларды атап өту ғана емес. Оның орнына, міндет – ауытқу қалыпты түрде қиылысатын және соқтығысатын әртүрлі жолдарды көрсету. Тосын құбылысты бір-біріне қарама-қайшылықта көрінетін логикалық кеңістіктер деп түсінуге болады. Бұл әлеуметтік және тарихи жағдайларды ұғыну үшін өміршең негізді қамтамасыз етеді, оның аясында әрекет

Басқалары гомофобия мен әйелге деген жеккөрінішті дара сананың өнімі деп түсінді, бұл оларды білімнің гендерлік аспектілерін қорғауға итермеледі. Соңында, қозғалыс сегменті де мәселелердің қиылысында пайда болатындығын мойындады. Осылайша, олар бір себеп пен бір шешімге негізделетін дәйектерді пайдаланбауға тырысты.

Осы шиеленіскен қарым-қатынастарды тосын көзқарас арқылы түсінуге болады. Қозғалыс ішінде әртүрлі идеологиялардың болуы қозғалысты бейберекет етіп көрсетеді, өйткені әртүрлі идеологиялық логика түйіседі. Бұл, әсіресе, Метро Манилада өткен Pride парадта байқалды. Шерушілер белгілі бір идеология аясында қалыптасқан түрлі шағымдарды алға тартады. Кейбіреулері кемсітушілікке қарсы нақты заңдар қабылдауға шақырса, басқалары қазіргі экономикалық жүйені қайта құру қажеттілігін алға тартады. Корпорациялық контингент той тойлап, би билеп жүргенде, басқалары еңбек келісімшартын (қысқа мерзімді жұмыс тәжірибесі) тоқтатуға үндейді.

Мұндай шиеленістер мен келеңсіздіктерді қозғалыс пайда болған әлеуметтік және тарихи жағдайларды түсіну арқылы ұғынуға болады. ЛГБТ ұйымдары 1986 жылы Маркостың диктаторлық режимі құлағаннан кейін бірнеше жылдан соң құрылды, нәтижесінде жаппай және тұрақты наразылықтар орын алды. Енді диктаторлық режимді құлатудың түпкі мақсатына алаңдамай, белсенділер әртүрлі тәуекелдерге барды. 1987 жылы азаматтық құқықты қорғауға бағытталған Конституцияның қабылдануы көптеген мәселелермен, соның ішінде жыныстық және гендерлік әділеттілікпен айналысатын заңды ұйымдарды құруды тездетті.

Осы ұйымдастыру мүмкіндігімен қатар, филиппиндік солшылдардың құлдырауы басталды. Бір жағынан, сегмент бойынша феодализм қысымға толы күш болып қала берді. Екінші жағынан, кейбір топтар мұндай

түсініктен ауытқып отырды, өйткені олар жаңа саяси ойды мойындады және оларды прогресшіл күн тәртібі үшін күресуде пайдаланды. Мәселені таза таптық талдау арқылы қарастырудан бас тартқан ұйымдар да пайда болды. Солшыл филиппиндіктердің әртүрлі сегменттерінде орналасқан ЛГБТ белсенділері қозғалыс ішіндегі идеологиялық алуан түрлілікті жеделдетен әртүрлі саяси көзқарастарда әлеуметтенді.

> Тосын валюта

Бір-бірімен күрестегі осы қарама-қайшылықта тосын көзқарас теориясы идеологиямен жіктелген қозғалыс ішіндегі дау-дамайларды жеңілдетуге көмектеседі. Кейбір ЛГБТ ұйымдарында байқалатын үрдістің бірі – басқа ұйымдармен келісімге келуден бас тарту, әсіресе олардың ұстанымдары сәйкес келмесе. Бұл көзқарастар мен әрекет, негізінен идеологиялық айырмашылықтардың маңыздылығы, табиғилығы және міндеттелгендігі логикасынан туындайды. Маған, тіпті кейбіреулері қос көпірді тоғыстыруға талпыну да мүмкін еместігі жайлы айтты, себебі идеологияның терең енгендігі соншалық, олар белгілі бір топтар туралы оң көзқарастардың орын алуына жол бермейді.

Менің пікірімше, осы тұрғыда тосын көзқарас теориясы – өміршең пайым. Саяси уәждерді табиғи қарама-қайшылық ретінде қараудан гөрі, айырмашылықтарын тарихи өнім ретінде түсіндіремін. Бұл тосын көзқарас теориясының мәні әртүрлі идеологияны жүргізетін белсенділерге деген жанашырлықты дамыту қабілетінде жатыр. Әдеттен тыс түсінуге үндеу іс-қимыл барысында тактик болуға үйретеді. Біз қолдағы бар идеологиялық шиеленістерді түсінуден бас тартып, оларды нақты тарихи өнім ретінде қарауға көшуіміз керек. Сонда ғана қазір іске асатын идеологияны қолдана аламыз және қажеттілік туындаған кезде басқасын пайдалануға мүмкіндігіміз болады. ■

Хаттарды Джон Эндрю Дж. Евангелистаға
<jgevangalista@up.edu.ph> жолдауға болады.

> Филиппиндегі есірткімен күрес жайлы диссонанс әңгіме

Филомин Гутеррес, Филиппин университеті, Филиппин, ХӘҚ Девиация әлеуметтануы (ЗК29) және Әйелдер, гендер және қоғам (ЗК32) бойынша зерттеу комитеттерінің мүшесі

2016 жылғы шілдеде Родриго Дутерте Филиппин президенті қызметіне кіріскеннен есірткіге қарсы күрес филиппиндік қауымдастықтарды есінен тандырды. Осы науқан барысында Филиппин ұлттық полициясының қызметкерлері есірткі тұтыныпатындарды ерікті түрде заңға бағынуға және осы әдеттен бас тартуға уәде беруге үгіттеді. Дутертенің билігі орнаған алты ай уақыттың ішінде миллионнан астам «нашақор» өз еркімен берілді. Есірткіге қарсы науқан Оплан Тоханг (Oplan Tokhang) атауымен танымал, бұл термин *toktok* және *hangyo* сөздерінен құралған, себуано тілінде «соғу» және «жалыну» дегенді білдіреді. 2016 жылдан бастап, *tokhang* билік пен есірткіге қарсы күрескерлердің сот үкіміміз өлтіруі (EJK) эвфемизміне айналды.

Адам құқығын қорғаушы ұйымдар есірткіге қарсы соғыс құрбандары санының артуын сынға алды. Ресми ақпарат көздеріне сәйкес, 2019 жылдың шілде айында полиция операциялары барысында есірткі пайдаланатын 5 375 адам өлтірілген. Құқық қорғау ұйымдарының бағалауы бойынша, EJK-ні қосқанда қаза болғандар саны 25 000-нан асқан. Халықаралық қылмыстық сот ((ICC) 2018 жылдың ақпан айында адамзатқа қарсы қылмыс жасағаны үшін Дутертеге қатысты тергеуді бастады. 2019 жылдың соңында Social Weather Stations (SWS) қоғамдық пікірді анықтау мақсатында жүргізген сауалнамасының нәтижесі филиппиндіктердің 75% Оплан Тоханг науқаны аясында адам құқықтарының бұзылуы көп болды деп санайтынын көрсетті.

Есірткіге қарсы күрес адам құқықтары мәселесі жайлы хабардар әлеуметтік ғылымдар саласындағы филиппиндік зерттеушілердің үлкен қызығушылығын тудырды. Есірткі мәселесінің ауқымы мен күрделілігін бағалаумен қатар, науқан кезінде қаза болған адамдар санына қатысты қайшылыққа толы мәліметтер билік, адам құқықтарын қорғаушы топтар мен сарапшылар, соның ішінде әлеуметтік зерттеушілер арасындағы мораль және есірткімен күрестің заңсыз науқанына қарсы пікірталастарға сәйкес келді.

Тұтқындалған және қаза болғандар жесірлерінің азабы туралы әңгімелер Филиппиндегі жаңа қатыгез шындықтың бейнесін қалыптастырды. Осы жағдай әдетте тұтқындалғандар, БАҚ және қоғамның басым бөлігі

қолданатын *talamak* (созылмалы) ұғымымен белгіленетін қазіргі әділет жүйесіндегі саяси және қылмыстық биліктің есірткінің «қалыпты таратылуына» қатысты есірткіні пайдалануды асыра стигмалау парадоксымен қатар жүреді.

Мен өз зерттеулерімде есірткіге байланысты қылмысқа қатысы бар деп айыпталған күдіктілердің диссонанс әңгімелерінің, әсіресе метамфетамин стимуляторы (жергілікті ортада *shabu* атауымен танымал) туралы әңгімелердің мәнін ашуға бар күшіммен тырыстым. Түрмеде отырған 27 ер адамнан сұқбат алдым, олардың көбі – есірткіге қатысы бар деп айыпталған Оплан Тохангтың бірінші жылы тұтқындалған жас, орта жас және ересек жастағы жұмысшы табының өкілдері. Өздерінің әділетсіз тұтқындалғандарын, полиция қызметкерлері жалған айғақтар таққанын және кінәні мойындату үшін қатыгездік көрсетіп, азаптағанын баяндап берді. Үйлеріне басып кірген полицияға қарсы тұрар қауқары болмаған олар өз жағдайын *walang kalaban-laban* (қорғансыз) деп сипаттайды. Жеке басындағы ауыр ахуалға қарамастан, олардың көпшілігі Дутертенің есірткіге қарсы науқанын қолдайды, өйткені ұзақ уақыт еленбей келген есірткіге қатысты жағдайдың өршуіне қарсы шешуші күрес болды деп есептейді.

«Есірткіні пайдаланған қылмыскерлердің» басым көпшілігі 2016 жылы Дутерте президенттігін қолдаған «популистік қоғамның» бөлігі екені сөзсіз. Нашақорлармен қауіпті аудандар санының артуы салдарынан моральдық дүрбелең қылмыстық популизмнің жаңғыруына ықпал етті, эмпириялық дәлелдер немесе сарапшылардың пікіріне емес, қоғамдық пікірге негізделген қылмысқа қарсы жазалау шараларын қолданатын осы ұғымды Джон Пратт әдіс ретінде ұсынған еді. Мұны 2019 жылдың соңында SWS жариялаған қоғамдық сауалнама нәтижесінен байқауға болады, филиппиндіктердің 72% Дутертеге, тағы 70% оның есірткіге қарсы күресіне қанағаттанатынын айтқан.

Гидеон Ласко жүргізген зерттеулерге сәйкес, Дутерте президенттікке келгенге дейін Филиппин порт қауымдастығының жастары *shabu*-ды бейресми сектордағы жұмыста (мысалы, сатушылар, жүкшілер, секс-бизнесітегілер) *rampragilas* (өнімділікті арттыру мақсатында) ретінде қолданған. Сол сияқты, зерттеуіме

“Филиппиндегі есірткі мәселесі «жақсы жігіттер» мен «жаман жігіттер», нашақорлар және нашақор еместер, «жақсы полицейлер» мен «жаман полицейлер» арасындағы шайқас деп түсінілмеуі керек”

қатысқандар шаршағанды басу үшін, сергек болу үшін және орналасу қиын немесе қанша уақытқа созылатыны беймәлім жұмыстарды атқаруда (мысалы, жүк көлігі мен джипни жүргізушілері, құрылысшылар) shabu пайдаланатындарын мойындады. Өздерін «нашақор» деуден бас тартты, себебі қалаған кезінде есірткі қабылдауды тоқтата алатынын және өздеріне зиян әдетке айналмайтынына сенімді.

Олардың есірткіні ұрлық, тонау немесе басқа қылмыстардан түскен қаражатқа емес, өз жалақысына сатып алатындығы shabu-дың ашық нарықтағы тұтыну тауары ретіндегі заңдылығын растайды. Олай болса, оны қолдануды талдау ауқымы бос уақыт немесе ретреатизм және тәуелділіктің субмәдени теориясынан тысқары болуы керек және оның кедейлік күйзелісі мен экономикалық тұрақсыздықты жеңудің негізгі құралы ретіндегі функцияларын қрастырған жөн.

Зерттеуге қатысушылар өздерінің есірткіні пайдаланғанын ақтауға тырысқанына қарамастан, менімен әңгіменің тоқтетуі shabu-дың «отбасын бұзушы», «қылмыс көзі», «түбінде зұлымдық» және «ұлттық ауыртпалық» екенін және оның жойылуы тиіс екенін мойындау болды. Олардың әңгімелерінің негізгі түйіні – жалған ақпарат алған полиция расымен де кінәлілерді нысанаға алудың орнына, оларды ұстап, қателесті: бұл жағдайда нағыз кінәлілер – өз құмарлығын тия алмай сұмдық қылмысқа баратын нашақорлар, оларды қанаушы, ақшаға құныққан саудагерлер және нашақор мен есірткі таратушыдан ақша бопсалаған жемқор полицейлер.

Полиция қызметкерлерімен Оплан Тохангқа қатысты алдын ала жүргізген сұқбатым адам құқықтары жөніндегі ұйымдар бұқаралық ақпарат құралдарында мәліметтерді бұрмалағандығын дәлелдеді. Олар өздерінің мандаттарын іске асыру және ел мен оның азаматтарын «аяқталмайтын болып көрінетін» есірткі қаупінен қорғау мұраттары мен сенімдері жөнінде айтты. Есірткінің кедейліктен пайда

болған кеңістікті толтыратынын және есірткі иелері нашақорлар мен кедей халықты экономикалық тұрғыдан пайдаланатынын мойындай отырып, есірткі саудасымен айналысатындарды қаруланған, кез келген уақытта күшпен жауап беруге дайын адамдар ретінде қарастырады. Ең бастысы, олар Оплан Тохангқа «есірткі мәселесінің шынайы бет-бейнесін» көрсеткен және «полиция шенділеріне нұқсан келтірген» науқан деп қарайды. Терең тарихқа жүгініп, Арли Хохшильдтің оңшыл америкалық республикашылар тәжірибесін жинақтау үшін қолданған тәсілін «нашақор қылмыскерлердің» әңгімелерін түсіндіруде пайдаланса, онда полиция туралы әңгімелерден филиппиндік шындықтың басқа кескін-келбеті жинақталуы мүмкін.

Филиппиндегі есірткіге қарсы күрес жөніндегі әлеуметтік ғылыми зерттеулер, тәуелділік деңгейін сандық анықтаудың әдіснамалық сараптамасын, есірткіні пайдалану типологиясын қайта қарастыруды немесе қылмыс туралы қоғамдық пікірді түсіндіре алатындығына немесе алмайтындығына қарамастан, дәлелдерге негізделген саясат қалыптастыруға өз үлесін қоса алады. Әлеуметтанудың міндеті – Филиппиндегі есірткі мәселесін «жақсы жігіттер» мен «жаман жігіттер», нашақорлар және нашақор еместер, «жақсы полицейлер» мен «жаман полицейлер» арасындағы шайқасқа дейін төмендететін бинарлық жүйеден сақ болу. Ең маңызды нәрсенің бірі – есірткіге қарсы күресті зерттейтін әлеуметтанушылар, Виктор Шаммас ғылыми немесе сараптамалық пікірді асыра бағалауды және эмоциялық, иррационал немесе тым қарапайым деп саналатын көпшіліктен бас тартуды көрсету үшін пайдаланатын термин – элитарлы тәртіпті басым пайдаланудан сақ болу керек. Мұндай өзіндік рефлексия әлеуметтанушыларды әлеуметтік белсенділер топтары мен болжанатын саяси және моральдық спектрдегі лагерлер арасындағы пікірталастарда дұрыс позицияны ұстануға шақырады. ■

Хаттарды Филомин Гутерреске <fcgutierrez@up.edu.ph> жолдауға болады.

> Филиппиндегі қоғамдық

әлеуметтануды жандандыру

Фиби Зои Мария У. Санчес, SMAG / CriDIS, Лувен католик университеті, Бельгия және Филиппин Себу университеті, Филиппин, ХӘҚ Саяси әлеуметтану бойынша зерттеу комитетінің мүшесі (ЗК18)

Діни, ғылыми және азаматтық қоғамдық ұйымдардың мүшелері 2018 жылы әскери жағдайды енгізуге қарсы көшедегі наразылық акцияларына қосылды.

Кәзіргі Дутерте билігі тұсында үйілген мүрдelerден аяқ алып жүре алмайсың (Раплер, 2018 жыл, желтоқсан). Нақтырақ айтсақ, осы билік филиппиндік полиция және әскери мемлекеттік бюрократиямен қатар, өз билігінің сенімді тірегін мықтайтын феодалдық саяси отбасылар мен мемлекеттік қызметтегі компрадорлардың желісін саяси реттеудің тың тәсіліне кірісті. Осы бетбұрысқа Дутертенің Филиппин Өкілдер палатасы мүшелерінің басым көпшілігін жинап, 2018 жылы Әділет басқармасы басшысын орнынан алғаны мысал бола алады.

Кейбір деректерге сәйкес, өзінің қылмыспен күрес саясатындағы стратегия ретінде «кісі өлтіруге» ашық түрде үндеу тастағанына қарамастан, оның көпшілікке танымал және прогресшіл даму бағдарламаларына ауысқанын ескере отырып, ғалымдар орын алған осы жағдайды «авторитарлық популизм» деп атады. Бірақ режим авторитаризмнің ашық және бүкпесіз түрінің саяси динамикасын сақталды. Соңғы кезде ол филиппин қауымдастықтарында полициялық,

әскери және әскериленген шектеулерді күшейтті, өйткені сайлауды бұрмалау, паракорлық және сыбайлас жемқорлық арқылы лас саясат орнығып, қоғамдық белсенділерді, діни қайраткерлерді, құқық қорғаушыларды, заңгерлерді, мұғалімдерді, университет профессорларын, шаруаларды, жастарды және басқа да адамдардың өлімін ақтау үшін а-ля Маккарти әдісімен қудалау күрт көбейді.

Маркос режимінің алғашқы диктатурасы кезінен бастап Филиппин әлеуметтануындағы маңызды тәжірибе — филиппиндік қоғамдастыққа әлеуметтанудың таныс болмауы мүмкіндігіне қажетті жауап ретінде қоғамдық әлеуметтануды қолдану. Бұл Филиппин қоғамының Маркостан Дутерте режиміне дейінгі перманентті диктатураның дағдарысымен бетпе-бет келуі туралы көзқарастан туындайды. Ол 1986 жылы Маркос диктатурасын құлатқан алғашқы EDSA халықтық революциясының сипаты жөніндегі және ол революция демократияға өтуге жол ашты ма деген сұрақтарға жауап береді. Өкінішке орай, 33 жыл өткеннен кейін фашистік тәртіп орнағандықтан, алғашқы EDSA халық

>>

билігі революциясы барысында шынайы демократия орнату құралдарынан айырылып қалғаны бүгінгі күні айдан анық сияқты. Бұл Филиппиндегі Себуано әлеуметтануын EDSA-дан кейінгі жылдар толық демократиялыққа өтуді нығайтқан жылдар боды ма әлде қазір орныққан диктатураның жаңа формасын алып келген жылдар болды ма деген сұрақтарды қайта қарастыруға себеп болған перманентті авторитаризмнің дағдарысы туралы ойларға алып келді.

Неліктен бұрынғы авторитарлық тәжірибе қайта орныға алады және бұрынғыдан да сорақы қайғылы ахуалға алып келеді? Маркос режиміндегі 3000-нан сәл асатын адамның өлімімен салыстырғанда, соңғы уақытта орташа есеппен күн сайынғы өлімнің көлемі 33 адамды құрайды, яғни Дутерге билігінің алғашқы үш жылында 30 000-нан астам өлтірілді (Раплер, 2018 жыл, желтоқсан). Филиппин Себу университетінде қолданылатын қоғамдық әлеуметтану мына бағыттарды байланыстырады: а) кәсіби әлеуметтану, ә) сыни әлеуметтану және б) қоғамдық саясат әлеуметтануы. Бұл Буравойдың (2004 ж.) еңбегі қоғамдық әлеуметтануымен үндеседі, оның еңбек әлеуметтануы төрт бөлімнен тұрады, атап айтсақ: а) кәсіби әлеуметтану; ә) сыни әлеуметтану; б) қоғамдық әлеуметтану (көпшілік) және в) саясат әлеуметтануы. Кәсіби әлеуметтану ғылыми зерттеудің тиісті бағдарламасын және қажетті әдістер мен тәсілдерді, мысалы, кейс-стади, социография, этнография, зерттеуге қатысушыларды бақылау, базалық жаппай интеграция және т.б. қолдануға арналған әлеуметтану кәсібінің тетіктерімен қамтамасыз етеді. Бұл әлеуметтанушылар мен студенттерге өз жазбаларын тексеруге және әлеуметтік және қоғамдық саясат, әлеуметтік институттар, мәдениеттер, топтар, ұйымдар мен бірге жұмыс жасайтын адамдардың өзара әрекеттесуі процестері жөніндегі талқылауға қатысуға мүмкіндік береді.

Сол сияқты ол әлеуметтанушыларға филиппиндіктердің көшеде қоғамдық әңгімеге араласу аясын кеңейтуге және қоғамдық мүдделерді білдіру үлгілерін хаттау және жариялау үшін тетіктерді ұсыну арқылы әлеуметтік құрылымдаудан тыс әлеуметтік мәселелерді қайта қарастыруды ұсынады. Бұл сыни әлеуметтану белгілі бір шектеулі ресурстарға қатысты шиеленістерге қатысатын топтар арасындағы күресті және билік үшін күресті түсінуге мүмкіндік беретін жергілікті немесе жергілікті саяси басқару тәжірибесіне негізделеді. Сыни әлеуметтану құрылымдарды талдайды – кім басқарады және кім басқарылады. Оның түпкі мақсаты – қоғамдық қозғалыстарды құру үшін ұйымдастырылған нақты қоғамдық демонстрацияларға жұмылдыруға болатын филиппиндік сыни бұқараны құру. Өз кезегінде осы қоғамдық қозғалыс саясат әлеуметтануы түріндегі мемлекеттік саясаттың мазмұны мен контекстін бағалайтын қажетті қозғаушы күшке айналады.

Жоғарыда аталған байланыстардың күрделі тоғысында қоғамдық әлеуметтанудың ғылыми сала ретінде жұмыс істеуіне мүмкіндік беретін әдістердің нақты жиыны қалыптасады. Қоғамдық әлеуметтану демократияландыру динамикасы маргинал секторларға ресурстарға қол жеткізу

және азаматтық қоғам мен мемлекет ішінде маңызды рөл атқаруға мүмкіндік берген кезде қажет. Ол алдымен студенттер мен профессорлар арасындағы талқылау мәселесі ретінде, әлеуметтанулық қиялдағы академиялық жаттығу қалпында болады. Содан кейін ол сынып бөлмесінің төрт қабырғасынан шығып, пікірталас, теориялық тұрғыда тексеру, кедейлер, бейшара халге түскендер, қысым және кемсіту көрген адамдар мен қауымдастықтар арасындағы ұйымдарға қолдау көрсетудің әлеуметтік жобалары арқылы қысым көрген қоғамдастықтар арасында үнсіздік мәдениетін жоюға мүмкіндік беретін әлеуметтік құрал және тетік ретінде қызмет етеді.

Әлеуметтанушының адамдар күшін және тобын жұмылдыру қабілеті – мемлекеттің тікелей және қатал түрде басқарушы таптың мүдделерін қорғау және сақтау құралы ретінде қызмет еткенін әшкерелейтін тәсіл. Әсіресе, қазіргі уақытта Филиппиндегі қоғамдық әлеуметтанушыларды демократияландыру процесінің жаршысы ретінде қабылдау қажет, өйткені Филиппин демократиялық тамырланған тапшылығына және заңның үстемдігінің жоғалуына тап болды.

Маркос дәуіріндегідей бұл жолы Филиппинге өзін-өзі ұйымдастыратын, ерікті, өзін-өзі құратын, мемлекеттен шынайы тәуелсіз және құқықтық тәртіппен немесе ортақ ережелер жиынтығымен байланыстырылған қоғамдық мүдделерді білдіретін азаматтық қоғам құрылымдары қажет. Демек, қоғамдық әлеуметтанудың соңғы нүктесін қоғамдық демонстрация әлеуметтануы деп атауға болады. Бұл қоғамдық демонстрация әлеуметтануы дәлелдерден, сендіру құралдарынан, транзакциялық және үйлестіру тетіктерінен, белгілі бір мәселелер және үгіттеу бойынша ұжымдық эрудициялық және ұтымды коммуникаторлар қалпындағы когнитивті және рационалды аппараттардан және/немесе адамдар тобы немесе дауыстар жиыны қалпындағы жұмылдыру және бәсекелестіктегі әлеуметтік аппараттардан тұрады. Қоғамдық демонстрация әлеуметтануы қоғамдық әлеуметтанудың зерттеу пәні қаншалықты нәтижелі және тиімді болатындығын көрсетеді. Ал, наразылық білдіруге шыққан көпшілік – мемлекеттік саясатты бағалау құралы, себебі ол үкіметтің мемлекеттік саясатының тиімділігі мен сәтсіздігін бағалау мен есепке алуды қамтамасыз етеді.

Қоғамдық әлеуметтанудың негізгі мақсаты – үкімет пен олар басқаратындардың арасындағы қатынасты талдау және тұжырымдау (Lascoumes and Le Galès, 2007; The American Sociologist, 2005). [Ласкоумс және Ле Галес, 2007; Америкалық әлеуметтанушы, 2005]. Жаһандық Оңтүстік тұрғысынан алғанда, іс жүзінде басқару табиғи логика және ұжымдық айырбас пен өзара қолдау қарым-қатынасы аясында жүзеге асады. Содан кейін осы ұстаным азаматтық қоғамды нақты қоғамдық бақылау және оны ашық жариялау шартымен құралдарды жасауға, салықты реттеуге, қалыптастыруға және мемлекеттік мекемелерді жаппай хабардар етуге енгізіледі. ■

Хаттарды Фиби Зои Мария У. Санческе <phoebe.sanchez@uclouvain.be> жолдауға болады.

> Минданаоның Филиппин әлеуметтануына қосылуы

Марио Джойо Агуджа, Минданао мемлекеттік университеті, Филиппин әлеуметтанушылар қоғамдастығының президенті және ХӘҚ Қарулы күштер мен шиеленістерді шешу (ЗК01), Қартаю әлеуметтануы (ЗК11), Қалалық және аймақтық даму әлеуметтануы (ЗК21), Өнер әлеуметтануы (ЗК37) және Апаттар әлеуметтануы (ЗК39) зерттеу комитеттерінің мүшесі.

2019 жылы Минданаодағы Филиппин Әлеуметтанушылар Қоғамдастығы конференциясына қатысушылар. Ұсынған: Филиппин Әлеуметтанушылар Қоғамдастығы.

Көбіне Оңтүстік Филиппин деп аталатын Минданао аралдары маргиналдануға қатысты нарративке толы ұлттық тарихтағы маргиналданудан ең көп зардап шекті. 1521 жылы испандықтар келгенге дейін Магуинданао мен Сулу сұлтандықтарының қол астында болған Минданао орталықтандырылған басқару жүйесін және елдегі басқа аймақтарға қарағанда, жоғары өркениетті дамытты. Сұлтандықтар испан отарлаушыларымен 300 жыл бойы қанқұйлы «Моро соғыстарында» күресіп, отарлыққа түспеген. Америкалықтар Испаниямен 1898

жылы Париж келісіміне келіп, заңды түрде отарлап алғаннан кейін, Минданао Филиппиннің бір бөлігіне айналды. АҚШ империялық билік ретінде Минданаоны экономикалық, саяси және мәдени маргиналдануға алып келген жойқын отарлау жұмысын қолға алды. Минданао халқына қарсы осындай тарихи әділетсіздік Моро сепаратистік топтарының беріспес күресімен байланысты және Филиппиннің оңтүстігіндегі жан түршігерлік ахуалдан хабардар етеді. Минданао халқына қатысты жасалған әділетсіздікті әлі күнге дейін өтпелі кезеңдегі сот төрелігі қарастырып келеді.

Отарлаушы және ішкі режим үшін іс жүзінде экономикалық, саяси, әскери және мәдени биліктің орталығы ретінде Солтүстікте Маниланы (кейіннен Метро Манила) салу елдегі орталық пен периферияның әділетсіз қарым-қатынасын мәңгілікке шегелеп берді. Оңтүстіктегі бейбітшілік пен тәуелсіз экономикалық және саяси өкілеттіктер бағытында басқаруды орталықсыздандыруға ұмтылыс жүзеге аса қоюы екіталай. Табиғи ресурстардың көптігіне қарамастан, Минданаода кедейлік деңгейі жоғары және мұсылман-христиан шиеленісінен күш алатын сепаратизммен әбден шырмалып жатыр. Филиппин Үкіметі (GPH) мен Моро Азаттығы үшін Ислам Майданы (MILF), арасындағы 2014 жылы жасалған Бангсаморо бойынша Кешенді Келісім (СAB) нәтижесінде қол жеткізген бейбітшілік күштеу экстремизмінің әлі күнге дейін қаупі бар әлемде, Минданаоның филиппиндік ұлттың маргиналданған перифериясы статусын әлеуметтанулық зерттеулердің маңызды субъектісі және объектісі ретінде күшейтті.

> Филиппин әлеуметтану қоғамдастығының центристік нарративі

Орталық-периферия қатынастарының ұлттық нарративі академиялық, ғылыми және кәсіби нарративтерді қоса алғанда, елдегі әртүрлі қызмет салаларын қозғайды. Осындай нарратив мысалы Филиппин әлеуметтанулық қоғамдастығы (ФӘҚ) болуы мүмкін. Филиппиндегі әлеуметтанудың дамуы бірінші кезекте, орталық-астаналық бастама еді. Құрамы мен басшылығында орталық әлеуметтанушылары басым болды. Оның *The Philippine Sociological Review* [Филиппиндік Әлеуметтануға шолу] басылымында негізінен орталық үшін өзекті тақырыптар бойынша орталық авторларының жұмыстары ұсынылды. Конференциялары да негізінен орталықта өтті. Алайда, соңғы уақытта осы үрдіс өзгеруде.

ФӘҚ-ты негізінен өз университеттерінде әлеуметтанулық бағдарламалары бар ел орталығының адамдары ұйымдастырды. Оны хартия мүшелерінің тізімі және олардың институттық тегі айқындап отыр. ФӘҚ-ты 1952 жылы ұйымдастырған кезде, жарғылық мүшелері Метро Манилада орналасқан мынадай мекемелермен байланысты болды: Де ла Саль университеті, Фил. Әйелдер университеті, Фил. Ауылдық христиан қауымы, Шығыс университеті, Қасиетті Рух колледжі, Біріккен теологиялық семинария және Филиппин университеті.

Міне сондықтан, ФӘҚ басшылығы орталықта тағайындалды. Ұйым қызмет еткен 69 жыл ішінде оның төрағасы 54 рет Метро Маниладан, жеті рет Лузоннан, сегіз рет Минданаодан болды. Висай аралдары әлі күнге дейін ұйым көшбасшылығын қолға алған жоқ. Филиппин университеті мен Атенео де Манила Университеті 43 жыл бойы ұйымның көшбасшылығы үшін бір-бірімен бәсекелесті, ал Минданао тек сегіз жыл немесе 10,29%

ұйым басшылығына қол жеткізді. Соңғы рет осы қызметті 1980 жылдары атқарды. Тек 2019 және 2020 жылдары ғана ұйым көшбасшылығын қамтамасыз етуге және елдегі әлеуметтанулық дискурсқа Минданаоның мықты перспективасын енгізу мүмкіндігіне ие болды.

> Мандатты өзгерту

2000 жылдардан бастап, ФӘҚ Минданаодағы көптеген бастамаларды іске асыруға көшті. Бұл уақыт талабынан туған процесс, сонымен қатар әйтеуір минданаолықтардың басшылықтың бір пұшпағына қол жеткізуімен де астасып жатыр. Қалыптасқан жағдай ФӘҚ-қа Минданаоға өз мүшелерін тартып ғана қойған жоқ, сондай-ақ оларды ұлттық нарратив бөлігі ретінде Минданаоның дискурстарымен таныстыруға мүмкіндік берді. Қауіпсіздік қиындықтарына қарамастан, 2014 жылғы ФӘҚ конференциясы Минданаоның оңтүстік қаласы – Генерал-Сантоста «Дағдарыс, тұрақтылық, қоғамдастық: апат дәуіріндегі әлеуметтану» тақырыбында сәтті өтті. Әлі де контент аз, дегенмен «өтпелі кезеңдегі құқықтықтың» көрінісі іспетті 2015 жылғы «Бейбітшілік пен шиеленіс әлеуметтануы: контекст пен сын-тегеуріндер» атты конференциясы тағы да Минданаоның солтүстік бөлігіндегі Илиган қаласында өтті. Осы тақырып Филиппин Үкіметі (GPH) мен Моро Азаттығы үшін Ислам Майданы (MILF), арасындағы 2014 жылы жасалған Бангсаморо бойынша Кешенді Келісіміне (СAB) сәйкес уәденің орындалуының, сонымен қатар Филиппин полициясының арнайы күштерінің 44 қызметкері қаза тапқан Мамасапанадағы текетірестің қорытындысын жасауға арналды. 2016 жылы Минданаодан шыққан алғашқы Филиппин президенті популист Родриго Дутерте билікке келген соң, ФӘҚ өзінің «Қиялдағы демократия: Филиппин қоғамындағы билік пен білімнің трансформациясы» тақырыбындағы конференциясын президент туған қала Даваода өткізді. 2017 және 2018 жылғы конференциялар Висай аралдарында тек 2019 жылы Минданаоға, Букидنون провинциясына оралу үшін «Белсенді азаматтық және идентификация» тақырыбында өткізілді.

Минданаода өткен конференциялар әлеуметтану бойынша дәреже беретін Минданао жоғары оқу орындарына қабылдаушы тарап және жаңа әлеуметтанушыларды даярлаудың ұлттық нарративінің бір бөлігі ретінде өзін көрсетуге мүмкіндік берді. 2014 жылы конференцияны ұйымдастырушы Минданао Мемлекеттік Университеті ((MSU) – Генерал-Сантос қаласы, ал одан кейін 2015 жылы-Илиган технологиялық институты (MSU) және 2016 жылы-Атенео-де-Давао университеті болды. Бұл Минданао Орталық университеті (CMU) және ФӘҚ конференциясын 2019 жылы өткізген Букидنون мемлекеттік университеті. Әлбетте, әлеуметтану ғылымымен айналысатын Минданао тұрғындары үшін өз зерттеулерінің нәтижелерін ұсынуға платформаны пайдалану, серіктестік рухын дамыту және

ФӘҚ-ты шынайы ұлттық әлеуметтануға айналдырудың бағыты болу мүмкіндігі еді.

Қазіргі уақытта филиппин әлеуметтанушылары арасында Минданао жайлы білім артып келеді – адамдары, орындар, мәдени байлығы мен дискурстары туралы. Минданао астаналық басымдықты бұзып, өзін

сыни әлеуметтанулық дискурсқа және көшбасшылыққа лайықты «басқа Филиппин» ретінде көрсете бастады. Соңғы жылдары Минданаода үлкен жұмыс жүргізе отырып, Филиппин әлеуметтанушылар қоғамдастығы Филиппин әлеуметтануының шынайы ұлттық әлеуметтануға айналуына үлкен үлес қосты. ■

Хаттарды Марио Дж. Агуджаға <mario.aguja@msugensan.edu.ph> жолдауға болады.

> Пандемиядағы жаһандық әлеуметтану

Джеффри Плейерс, Лувен католик университеті, Бельгия, ХӘҚ зерттеулер бойынша вице-президенті, ХӘҚ Әлеуметтік таптар және әлеуметтік қозғалыс жөніндегі зерттеу комитетінің бұрынғы президенті (ЗК47) және Дін әлеуметтануы (ЗК22), Жастар әлеуметтануы (ЗК34) мен Әлеуметтік қозғалыстар, ұжымдық әрекет пен әлеуметтік өзгерістер (ЗК48) жөніндегі зерттеу комитеттерінің мүшесі

COVID-19 пандемиясы – жаһандық әлеуметтануға үндеу тастап отырған әлемдік әлеуметтік, экологиялық және саяси дағдарыс. Дерек: Creative Commons.

Коронавирус ғылым-ды, популистік көшбасшылары оны делегитимация үшін пайдаланған елдердің өзінде, қоғамдық кеңістік орталығына қайтарды. Эпидемиологтар, дәрігерлер мен биологтар айқын фактілерді ұсынуда: пандемия күн сайын үдеп келеді және бұл «асқынған тұмаудан» әлдеқайда жаман. Әлеуметтік ғалымдар дамықты және бұлтартпайтын фактілерді келтірді: вирус кез келгенімізге жұғуы мүмкін болғанымен, онымен бетпе-бет келгенде тең емеспіз. Вирустың өлімге алып келетін салдары туралы әңгіме болғанда органдарымыздың оған реакциясы қандай маңызды болса, қоғамдық денсаулық сақтау саясаты мен әлеуметтік теңсіздік те сондай маңызды. Әлеуметтік ғалымдар COVID-19 пандемиясы тек санитарлық дағдарыс емес екенін дәлелдеді. Сонымен қатар, бұл – әлеуметтік, экологиялық және саяси дағдарыс.

Пандемия «деглобализация» үрдісін тудырды. Мемлекеттер шекараларын жапты. Саяхаттау күрт қысқарды. Ірі халықаралық іс-шаралар – ХӘҚ форумы сияқты – өткізілмейтін болды немесе кейінге қалдырылды. Ұлттық үкіметтер үшін басымдық – «өз халқын» медициналық жабдықтармен және қажетті азық-түлік қорына қол жеткізуді қамтамасыз ету. Әлеуметтік ғылымдар осы бағытты жиі ұстанды және ұлттық деңгейге назар аударды. Ғалымдар мен сарапшылар ұлттық статистикалық зерттеулер жүргізді, елдеріндегі әртүрлі таптар мен нәсілдерге вирустың дифференциациялық ықпалын талдады, үкіметтің дағдарысқа реакциясын мониторингіледі және ұлттық қоғамдық пікірталастарға өз үлестерін қосты.

Осы әдіснамалық ұлтшылдықтың оралуы – парадокс, себебі COVID-19 пандемиясы – терең жаһандық құбылыс. Ол жабық

шекараларда тоқтамайды және өзара тәуелділігіміздің қаншалықты мықты екенін көрсетеді. Пандемиямен күресте халықаралық ынтымақтастық шешуші мәнге ие. Бұл – әрине, медицина және жаратылыстану ғылымдары саласында вирусты жақсы түсінуге қол жеткізу, медициналық емдеуді жақсарту және екпе ойлап табу үшін. Халықаралық ынтымақтастық әлеуметтік ғылымдарда да маңызды мәнге ие. Басқа елдер мен әлемнің басқа өңірлерінде пандемиямен күресу тәжірибесін үйренуіміз қажет. Мұндай жаһандық перспектива «әдіснамалық жаһандықтан» кем түспеуі және макроталдаумен шектелмеуі тиіс. Пандемия кезінде пайдалы болу үшін бір уақытта жергілікті, ұлттық, өңірлік және жаһандық нақтылықта өмір сүруші әртүрлі аймақтардағы әлеуметтік ғалымдар арасындағы жаһандық пікірталастың орнауына ықпал еткеніміз абзал.

>>

Саяси қайраткерлер әлеуметтік ғылымдарды, әдетте, екінші орынға қойғанымен, коронавирус пандемиясымен күресте олардың үлесі жаратылыстану ғылымдарының үлесі сияқты маңызды және көп жағдайда оны толықтырады. Бұл материалдар негізінен пікірталастың төрт тобына арналған.

1. Пандемия – әлеуметтік дағдарыс

Әлеуметтік ғалымдар вирус әрбір адамға жұғуы мүмкін болғанмен, пандемия әрқайсысына әртүрлі ықпал ететінін және вирусты емдеу әдісі әлеуметтік факторлармен тығыз байланысты екенін анықтады. COVID-19 пандемиясы әлеуметтік теңсіздікті тереңдетеді және әлеуметтік құрылымдарды, әсіресе тап, нәсіл және жыныс тұрғысынан айқындайды. Сектораралық әдіс дағдарыстың қалай өтіп жатқанын және біздің оған қатынасымыз нәтижесінен тең емес және әділетсіз екенін түсіну үшін шешуші мәнге ие. Әлеуметтік қамсыздандырудың мықты жүйесі жоқ елдердегі немесе кедей, лас елдімекендердегі санитарлық дағдарыс гуманитарлық дағдарысқа тез трансформацияланады және осының салдарынан өлім орын алады, себебі ұлттық және халықаралық гуманитарлық ұйымдар әдеттегі режимде жұмыс істей алмайды.

2. COVID-19 басқару

Мақалалардың екінші топтамасы саясаткерлер мен саяси режимдер ішкі өршуімен қалай күресіп жатқанын талдайды. Ұлттық мемлекеттер пандемиямен күреске жауапты негізгі субъектілер ретінде танылды. Жаһандық дағдарыста халықаралық институттар, оның ішінде БҰҰ мен Еуропалық Одақ, жоғалды. Пандемия ұлттық саяси

жүйелердің күшті және әлсіз тұстарын анықтады. Ұлттық үкімет тиімділігінің жеткіліксіздігі немесе пандемияны мазақ қылған және оқшаулау бойынша шараларды қабылдауды кейінге қалдырған мемлекет көшбасшыларының бірнеше рет сөйлеген сөздері жүздеген жаңа өлімге алып келді. Пандемиямен бетпе-бет келген әрбір үкімет жеке некросаясатын қалыптастырды.

Олардың көпшілігі денсаулық сақтау саласы қызметкерлері арасында вирустың таралуына тосқауыл болатын базалық қорғанысты қамтамасыз ете алмады. Саясаттарының арқасында үкіметтер кейбір адамдарға басқаларға қарағанда, вирусты жеңуге аз мүмкіндік беруде, ал қарттар үйінде қайтыс болғандар көп елдердің мемлекеттік статистикасына тіркелмеген.

Пандемия мен оқшаулау азаматтар мен үкімет арасындағы қатынасты өзгертті. Азаматтар ұлттық үкіметтерге пандемияға қарсы қорғаныс, қамқорлық және ұсыныстар үшін жүгінеді. Басым көпшілігі мемлекет тарапынан әлеуметтік қадағалаудың күшеюін және адамдарды бақылау мен танудың жаңа технологияларын пандемияны қадағалау үшін төленуі қажет ақы ретінде қабылдады.

3. Қоғам жауабы

Мақалалардың үшінші тобы жеке адамдар мен азаматтық қоғамның дағдарысты қалай еңсеріп жатқандығын талдауға арналған. Әлеуметтанушылар адамдардың өміріне, субъективтілігіне және әлеуметтік қатынастарына оқшаулаудың терең салдарын зерттеуде. Ұрпақаралық қарым-қатынас жаңа формалар мен мағыналарға ие болды. Әлеуметтік қатынастарды қолдауда

цифрлық технологиялар маңызды рөл атқарады. Әлеуметтік қашықтық шаралары ынтымақтастыққа қауіп төндіреді және әдетте, ол жүзеге асатын қауымдастықтың шекарасын тарылтады. Аудандар мен қалаларда ынтымақтастықтың жаңа желілері пайда болғанымен, жабық ұлттық қауымдастықтарда немесе отбасыларда ынтымақтастықты шектеудің куәсі болып отырмыз.

4. Дағдарыстан жаңа әлем пайда болады ма?

Талдаудың төртінші топтамасы пандемияның ұзақ мерзімді салдарына арналған. Жаһандық дағдарыс бола отырып, COVID-19 пандемиясы мүмкіндіктер көкжиегін ашты және әлемді басқаша өзгертуге мүмкіндік бола алады. Әлеуметтік ғалымдардың көбі адамдар үшін қамқорлық пен әлеуметтік теңсіздікке сезімтал, сондай-ақ мықты қоғамдық денсаулық сақтау жүйелері бар әлемнің қажеттілігін атайды. Алайда, дағдарыс басқа әлеуметтік үлгілерге жол аша алады. Өзірге дағдарысты басқаруда артып келе жатқан бәсекелестік жаңа ынтымақтастықтан басым. Экономикалық көмектің жаппай пакеттері мемлекеттік денсаулық сақтау қызметін нығайтуға емес, ұлттық корпорацияларды құтқаруға бағытталды. Пандемия, биосаясат жаңа технологияларға негізделген кезде, жаңа авторитарлық дәуірге жол ашуы әбден мүмкін.

Адамзаттың COVID-19 пандемиясын жеңуі медицина мен ғылымға, әсіресе, екпені табуға байланысты. Ол сондай-ақ қоғамның, саяси қайраткерлердің және азаматтардың осы дағдарысты қалай жеңетініне және отырғызылатын әлем дәні мен одан шығатынға байланысты болады. ■

Хаттарды Джеффри Плейерске
<Geoffrey.Pleyers@uclouvain.be> жолдауға болады.

> COVID-19:

ағымдағы пандемияның алғашқы сабақтары

Клаус Дёрре, Йена университеті, Германия

Пандемия, әсіресе шағын кәсіпорындарға, оның ішінде мейрамханалар мен бөлшек саудамен айналысатындарға қатты соққы берді. Ұсынған: Russ Loar/flickr.com. Кейбір құқықтар қорғалған.

53

Мен осыны жазып отырған 2020 жылдың сәуірінде экономика рецессияға ұшырап жатыр. Жақын айларда жағдай қалай өрбитінін ешкім де нақты айта алмайды, себебі пандемияның қай уақытқа дейін созылатыны белгісіз. Дегенмен, экономиканың құрдымға кететінін болжауға болатыны ойға қонымды. Мәселе құлдыраудың қаншалықты терең болуында.

> Экономикалық даму және жұмыс күшіне ықпалы

Ең жақсы дегенде, көп елдерде жабық жағдай бір айдан кейін аяқталады. Тіпті сол уақытта Германияға, мысалы, 2007-2009 жылдардағы дағдарыс кезіндегідей өсудің төмендеуімен санасуға тура

келеді. Іфо экономикалық зерттеулер институтының мәліметтеріне сәйкес, жұмысты үш айға тоқтату өсудің 20% дейін төмендеуіне алып келуі мүмкін және 5,5 млн жуық адам қысқа мерзімді жұмыспен айналысады (неміс тілінде Kurzarbeit деп аталады, себебі Германияда жұмысшылар рецессия кезінде жұмыстан босатылмайды, бірақ олардың жұмыс уақыты 0-ге дейін қысқартылуы мүмкін, ал үкімет олар жоғалтқан табыстың бір бөлігін өтейді). Бірақ шағын және микрокәсіпорындардың көбі тікелей қаржылық көмексіз ұзақ әрекет ете алмайды. Бұл – экономикасы шағын аймақтар үшін аса қиын. Германия сияқты экспорт бойынша әлем чемпионы үшін пандемия аяқталғаннан кейін қарқынды өсудің болу-болмауы белгісіз. Мәселенің шешілуі Қытай мен Германияның, оның еуропалық

көршілері сынды басқа елдердің қаншалықты тез қалпына келуіне байланысты. Германия федералдық үкіметінің әрекеттері қарама-қайшы: ЕО ішіндегі жылдам көмекке мүдделі болуы керектігіне қарамастан еурооблигацияны дағдарысқа қарсы басқару құралы ретінде бұғаттап отыр.

Аландататын нәрсе баршылық. Қазіргі дағдарыста жақсы ештеңе де жоқ. Мыңдаған адам өміріне қауіп төндіреді, миллиондағаны жұмысын жоғалтады, миллиардтағаны маңызды құқықтарынан уақытша айырылады. Пандемия ұзаққа созылса, мәдениет, қоғам және экономика үшін зиян салдары соғұрлым жойқын болмақ. Сондықтан, ірі және шағын компаниялар ешкімді қысқартпай, уақытша жұмыстан босатуды субсидиялауды қолдануы тиіс. Жалпы,

>>

жұмыспен қамтуды қамтамасыз ету маңызды мәнге ие болады. Германияда уақыт сынағынан өткен ұзақ мерзімді қысқартылған жұмыс түріндегі шаралар бар.

Өндірістік процестер адамдар арасындағы қарым-қатынасты қамтитын кооперацияға байланысты; жұмыстағы әлеуметтік байланыстар көп адамдар үшін маңызды. Тіпті жұмысшылар арасындағы қатынас жақсы болса, ауыр дене, монотонды жұмыс та жеңіл өтеді. Бұл, енді жоғалды. «Қашықтықты сақта!» негізінен радикалды деәлеуметтенуді немесе декоммунитарлануды білдіреді.

Екінші жағынан, қазіргі уақытта ауруханаларда, супермаркеттерде, қарттар үйлерінде, ауыл шаруашылығында және т.б. жерлерде жүйелі маңызды саналатын жұмыс орындарында бетпе-бет қатынасты мүлдем болдырмау мүмкін емес. Мысалы, ережелерді сақтауға және сатушыларды органикалық әйнектер арқылы қорғауға болады, бірақ үйден тыс жұмыс істейтіндердің әрқайсысының денсаулығы үшін қауіп әлдеқайда басым. Тұтынушылар мен халық алғысына автобус жүргізушілері, кассирлер, күтім көрсету қызметкерлері мен медбикелердің бөленуінің себебі – осы. Мұның жалғаса беретініне және болашақта осы салаларда еңбекақының жоғарылауына, жұмысшылар санының өсуіне және еңбек жағдайының жақсаруына ықпал ететініне үміттенуге болады. Қалай болғанда да, дағдарысты жақсы еңсеретін мемлекеттер – мықты денсаулық сақтау жүйесі бар және дағдарысқа төзімді жалпыға игілікті мемлекет. Сондай-ақ, Еуропа құрлығының қандай елдеріне – оңтүстік және оңтүстік-шығыс елдері – дағдарыстың теріс салдары қаншалықты әсер ететінін түсінуге мүмкіндік береді. Испания мен Италиядағы коронавирусты жұқтырғандар өлімінің жоғары деңгейі де еуропалық қатаң үнемдеу саясатын таңдаған денсаулық сақтау саласындағы қысқартулармен байланысты.

> Демократияның әлсіреуі?

Бүгінгі күні АҚШ – жаһандық пандемияның орталығы. Әсіре оңшылдар, әрине, жағдайды пайдалануға тырысып жатыр. Интернетте әртүрлі конспирологиялық теориялар тарауда. Оларға сенетіндер өз денсаулығына ғана емес, басқа адамдар денсаулығына да қауіп төндіреді. Алайда, адамдар билікте Трамп сияқты оңшыл популист немесе Болсонару сияқты оңшыл радикал болғанда, дағдарысты басқару толығымен сәтсіздікке ұшырайтынын көреді. Сондықтан, дағдарыста оңшыл популистер мен радикалдар ойсыра жеңіледі деп есептейміз.

Оның орнына, демократиялық процестерге қатысты басқа мәселе туындайды: ауа-райының өзгеруі дағдарысқа қарсы ауқымды басқаруды талап ететін бірқатар сыртқы түйткілдерге алып келуі мүмкін. Сондықтан да төтенше жағдай қалыпты жағдайға айналмауы үшін сақ болуымыз қажет. Демократия қоғамдық талқылауға, пікірталасқа, демонстрациялар мен ереуілдерге мұқтаж. Осы негізгі құқықтар, дағдарыстарға қарамастан, тұрақты қорғалуы тиіс.

> Қажетті өзгерістер

Коронадан кейінгі әлем – еңбек әлемі – өзгеше болмақ. Қазір соңғы онжылдықтарда бұлтартпастай саналған экономикалық саясат догмалары жойылды: қарыздың шегі – *passé*! Тендестірілген мемлекеттік бюджеттің «қара нөлі» – кешегі жағдай: мемлекет борышы – сән. Парадигманың бұл ауысуы пандемиядан кейін де жалғасады. Ол кеш орын алғанымен, коронадағдарысы оны тездетті. Сондай-ақ, адамдарда он жылда екінші рет капиталистік нарықтық экономиканы нарықтық емес экономика әдістерімен құтқаруға тура келгендігін қалай түсіндіруге болатыны жөнінде сұрақ туындайды. Болашақта «қара аққу» сияқты оқиғаларды болдырмау мүмкін емес. Бұдан басқа, бізге шынымен де не қажет екенін таңдау оңай болады. Тіпті Бундеслига футболынсыз

керемет өмір сүре аламын. Дегенмен, наубайханалар, фермерлер, фельдшерлер, жүк көліктерінің жүргізушілері мен көршісіз өмір сүре алмадық. Бұл барлығымыз жақсы жұмыс істейтін әлеуметтік инфрақұрылымға мұқтаж екенімізді және жақсы қаржыландырылатын қоғамдық активқа айналуы тиіс екенін көрсетті. Егер кәсіби футболшы Джейдон Санчоның ай сайынғы табысын аға медбикенің табысымен салыстырсақ, қоғамда бір нәрсенің дұрыс емес екендігі бірден түсінікті болады. Әлеуметтік қызметтер әлеуметтік тұрғысынан жетілдірілуі қажет – қаржылық та, тану пирамидасы аясында да.

Ауа-райы өзгеруіне байланысты мәселелерге тоқталсақ, дағдарыс апаттың ықпалымен күрделене түсуде. 2009 жылғы сияқты климат үшін зиян қалдықтардың шығарылуы мен ресурстарды тұтыну азаяды. Дағдарыс салдарынан Германия, тіпті, климаттық мақсаттарына жете алады. Алайда, бұның біз мұқтаж болып отырған тұрақты даму саласындағы революцияға мүлдем қатысы жоқ. Енді мемлекеттің дағдарыс кезінде өзін-өзі бекітетінін анық көріп отырмыз. Ол барлығының игілігі үшін міндетті ережелер арқылы басқалардың есебінен жүзеге асырылатын бостандықтарды шектей алады! Дегенмен, жоғарыда айтылғандай, мемлекет әрекеті демократиялық шешім қабылдауға бағынуы өте маңызды. Еркіндіктің міндетті әлеуметтік өлшемі бар және бұл кәсіпкерлік еркіндігіне де қатысты. Болашақта осы еркіндіктер тұрақты даму мақсаттарымен тығыз байланыста болуы қажет. Бастысы, жол талғамайтын көлікті жүргізуден бастартудан жақсы нәрсе – оны құрастырмау! Әскери техниканы экспорттаудан гөрі, бірінші кезекте, оны жасап шығармау әлдеқайда жақсы. Мысалдар дағдарыстан кейін экономикалық тәртібіміз туралы іргелі пікірталастардың қажеттігін анық көрсетеді және олар тек экономистер мен кәсіби саясаткерлер арасында ғана жүргізілмеуі керек. ■

Хаттарды Клаус Дөрреге <Klaus.doerre@uni-jena.de> жолдауға болады.

> Пост-Корона

әлеміндегі әлеуметтану

Сари Ханафи, Бейрут америкалық университеті, Ливан және Халықаралық әлеуметтанушылар қауымдастығының президенті (2018-22)

Коронавирустың кесірінен әлеммен бірге әлеуметтану теориясы да, талдау да өзгеруде. Дерек: Creative Commons.

пікірінше, солшылдар (оның ішінде әлеуметтік ғалымдардың көбі) әлемді ең алыстан басталып, ішке қарай жылжитын қатынастар ұғымдары шеңберінде қабылдайды. Мысалы, әлеуметтік теңсіздік, империализм мен отаршылдық арқылы іштен бақылауға болатын, қанаудың ірі жаһандық құбылысы ретінде түсінілді. Осылайша, әлеуметтік ғалымдардың көбі зардап шеккен (абстрактілі) әлеуметтік таптардың азабын лайықты шешу үшін империализм мен отаршылдық құрылымдарымен күресуге шақырады.

Осыған қарамастан кейбір идентификацияданған саяси қозғалыстар (мысалы, кейбір исламдық қозғалыстар, аса оңшылдар мен консервативті қозғалыстар) қарама-қайшы: олар қатынастарды жақын нүктеден басталып, ең қашық жерге дейін жылжиды деп қарастырады. Қоғамдық жұмысқа, отбасылық және көршілік қарым-қатынастарға сенеді. Мысалы, Трамп қолдаушылары оның ауылдық ақ нәсілді америкалықтардың ұмыт қалған қауымдастықтары кездесетін әлеуметтік теңсіздікті жеңе алу қабілеті бар екеніне сенімді. Ал Ливандағы діни ұйымдар – қазіргі карантин кезінде жұмысынан айырылған отбасылармен жұмыс істейтін ең белсенді үкіметтік емес ұйымдар. Идентификацияның басқа саяси қозғалыстарының (этникалық,

С COVID-19 пандемиясының сюрреалистік ахуалы адамдар, елдер, азаматтар мен үкіметтер арасындағы сенімге қатысты шекараны алшақтатты; бұл өзіміз, әлеуметтік қатынасымыз бен жалпы өміріміз туралы күрделі сұрақтарды көтеруге бізді итермелейді. Осы дағдарыс тек қоғамдық және экологиялық денсаулықпен немесе экономикамен шектелмейді; бақылап отырғанымыз – кейінгі модерн дағдарысы мен оның кең, ауқымды капиталистік жүйесіне қатысты ақиқат сәті. Дағдарысты еңсергеннен соң «қалыпты бизнеске» қайта орала алмаймыз және әлеуметтік ғылымдар жаңа шындықты талдап қана қоймай, оларды шешуге белсенді қатысуға ұмтылуы тиіс..

Пост-Корона әлеміндегі әлеуметтану қандай болмақ?

Әлеуметтанудың үш міндетіне назар аударғым келеді: қауымдастықтан адамзатқа қарай өрбитін көп деңгейлі фокустарды қалыптастыру; Антропоцен мен Капиталцен индеттерімен күресте белсенділік таныту; сонымен қатар, мойындау мен адамгершілік міндеттемелерді күн тәртібіне қою.

> Көп деңгейлі фокустар, қауымдастықтан адамзатқа дейін

Біріншіден, коронавирус аясындағы жағдай жаһандық ауыл бейнесін метафорадан шындыққа айналдыра отырып, әлемнің шын мәнінде қаншалықты өзара байланысты екенін айқын көрсетті. Бірақ, әлі де, мықты жаһандық ынтымақтастық пен аса гуманистік жаһандандуды қалыптастыруымыз керек. Мұны сәтті жүзеге асыру үшін көп салалы концептуалдау қажет. Жиль Делёздің

>>

жыныстық, сексуалдылық және т.б. айналасына біріктірілген) күресі контекстке байланысты едәуір өзгеріп отыруы мүмкін, бірақ, әдетте, адам құқықтарының әмбебап доктринасымен қаруланған қауымдастықтардың күресіне сүйенеді. Дегенмен, плюрализмнің мәдени күн тәртібін насихаттайтын Ричард Рорти үшін әлеуметтік таптық әділеттілікке бағытталған «мәдени солшылдардың» күресі кейде минимум (АҚШ жағдайында).

Пост-Корона әлеуметтануын әлеумет-танудың өз фокусынан (сырттан ішке немесе іштен сыртқа қарай) көп деңгейлі фокустарды қолданатын әдістерді әзірлеуді дәстүрлі басқаруына дейін қайта ұғынуға қабілетті деп білемін: отбасының, қауымдастықтың маңыздылығы мен махаббат, қонақжайлылық және қамқорлық этикасын қайта қарастыру, содан кейін ұлттық мемлекет пен жалпы адамзаттық деңгейге дейін көтеру.

> Антропоценмен/Капиталценмен күресуе

COVID-19 – жаһанданудың ғана емес, сонымен қатар Антропоценнің де індеті. Адам тұтынушылық ұстанымы Жер планетасы қалпына келтіре алмайтын ресурстардың сарқылуына ұшыратты және бұл вирус осындай тұтынудың бір ғана (өте маңызды) көрінісі. Вирус адамдарға жабайы жануардың етін (цивит, панголин, жарқанат сияқты) тұтынуынан жұққанын білеміз. Расында олар дәмді ме? Бурдые мұны біз, яғни орта және төменгі орта тап, тұтынатын қажетсіз және сәнді заттардың көптігін меңзейтін айырмашылық белгісі ретінде қарастыра еді. Мұнда ливандықтардың басым бөлігі үшін демалысқа шығу шетелге саяхаттау синониміне айналады.

Осы тойымсыз тұтынушылықты француз әлеуметтанушысы Ригас Арванитис бақытқа мифологиялық қол жеткізу деп атады, нәтижесінде ол денсаулықпен байланысты

мәселелердің, эпидемиялардың, өлім және апаттардың тиімді үдеткішіне айналады. Осындай көп салалы қатынастарды, жеке тұлғаны, қоғамды және табиғатты қайтадан өзара байланыстырмай, зерттеу мүмкін емес. Мысалы, халықтың адамдардың жермен және адамзатпен өзара қарым-қатынасы туралы сауатын арттырмай ауа-райы өзгерісі мен саяси экономикалық жүйе түйткілдерін шешу мүмкін емес. Джейсон Мур «Капиталцен» ұғымын Антропоценнің сезімталдығына сыни арандатушылық ретінде ұсынады. Оның пікірінше, капитализм табиғатты тұтастай ұйымдастырады: яғни бірізді тарихи конфигурацияларда капиталдың жинақталуын, билікке ұмтылысты және табиғатты бірлесіп өндіруді біріктіретін әлемдік экология.

Көп салалы әдіс экономикалық пен әлеуметтіктің бірігуін, сондай-ақ олардың саяси және мәденимен байланысын талап етеді. Карл Поланьидің әлеуметтік тамырлану тұжырымдамасын қайта жаңғыртуымыз қажет. Поланьи қоғамның экономикаға интеграциясының үш үлгісін ұсынды: айырбас, қайта бөлу және өзара әрекеттесу. Әлеуметтік ғылымдар осы үш ұғымды байсалды түрде қайта қарастыруы керек, себебі нарық (айырбас орны) алып-сатарлықтың барлық түріне қатаң қоғамдық бақылау орнатуды қамтитын адамгершілікке тәрбиелеуге мұқтаж. Әр сектордағы азшылық компанияларда байлықтың шоғырлануын болдырмаудың ауқымды іс-шаралары қабылданбай, капитал мен байлықтың жоғары деңгейіне жоғары салық салынбай және баяу өсетін экономика мен оның салдарына (арзан және төмен көміртекті қоғамдық көлікке қажеттілікті қамтитын, мемлекеттік қызметтерді міндеттеме емес, инвестиция ретінде қарастыратын және еңбек нарығының қауіпсіздігін арттыратын) өтпей қайта бөлу жүзеге асырылмайды. Өзара әрекеттесу мәселесін мақаланың келесі бөліміне қалдырамын.

Қоршаған орта үшін күрес саяси экономияны таңдауымыз бен қалаулы экономикалық жүйеміздің сипатынан ажырағысыз екенін білеміз – адамдар мен табиғат арасындағы осындай байланыстар қазіргідей тікелей немесе тығыз байланысты болған емес. Америка Құрама Штаттарының бұрынғы президенті Рональд Рейган: «Мұнда өсу шегі жоқ, себебі адамның ойлау, қиялдау мен таң қалу қабілетінде шек жоқ», – дегенде қарқынды өсімнің күтпеген дағдарысы болатынын анық білдірді. [Жаһандық Диалогтың алдыңғы санында](#) Джеймс Гэлбрейт пен Клаус Дёрре шындығында өсудің шектері бар деп болжап, өзінің жұмыс жасау тетіктерінде экономиканың биофизикалық негіздерін қамтитын жаңа баяу өсім экономикасын суреттеді.

> Мойындау мен адамгершілік міндеттемесі саясаты

Енді Поланьидің әлеуметтік тамырлануындағы өзара әрекет мәселесіне тоқталамын. Поланьи мұны ұзақ мерзімді қатынастардың бөлігі болатын тауарлар мен қызметтердің өзара айырбасы ретінде анықтады, мұнда келісім-шарт қатынастарына өзара әрекет, адамгершілік міндеттемесі және қамқорлық қосылады. Өзара әрекет плюрализм және мультикультурализм парадигмасына сәйкес жұмыс істейтін басқалардың сәйкестенуін қабылдайтын топтар және/немесе желілер арасында мойындау саясатын талап етеді. Өзара әрекет әлеуметтік қатынастардағы адамгершілік міндеттемесінің мықтылығы мен әлсіздігіне байланысты. Мықты әлеуметтік қатынастарды Марк Грановеттердің ынтымақтастық желілерінен көруге болады, ол мықты желілік қатынастар кейде сыйлыққа негізделген деп тұжырымдайды. Бұл адамдардың беруші ретінде бағалануына ұмтылысы біздің қатынастарымыз тек мүддемізге емес, сондай-ақ рахатқа, адамгершілік парызы мен кенеттен болатынға негізделетінін білдіретін

антиутопиялық гипотезаны ұсынған Ален Кайенің пікірімен байланысты және кең тарайды.

Пост-Корона әлеуметтануы, толық жүзеге асырылмаса да, әрекетімізді бағыттайтын утопиямен қаруланған жағдайда ғана мағыналы болады. Утопиясыз этикалық өмір мүмкін емес, діни уағыз бен әлеуметтанушы утопиясының арасындағы айырмашылық — соңғысы басқалардың

антиутопиялық көзқарастарын міндетті түрде айыптамайды, тіпті оған сенетін адамдармен жұмыс істеуге талпынуы әбден мүмкін. Яғни осындай әлеуметтану Мосстағы сыйлық қатынастары мен әлеуметтік ғылымдарды адамгершілік философиясымен байланыстыратын адамгершілік міндеттемелерін бағалауы және одан әрі дамытуы қажет.

Жаһандық дағдарыс қанауды, меншіктен айыруды және нео-либералды капитализмді күшейтудің жаңа стратегияларын ұсынуы мүмкін, сонымен қатар ашкөздік пен өзімшілдік аясын кеңейтті, дегенмен, әлеуметтік әділеттілік пен адамзатты түсіну мен қалпына келтірудің жаңа бағыттарын зерттеуімізге және ұсынуымызға мүмкіндік берді. ■

Хаттарды Сари Ханафиға <sh41@aub.edu.lb> жолдауға болады.

> Бангладештегі гендерлік қала кеңістігі

Лутфун Нахар Лата, Өлеуметтік ғылымдар мектебі, Квинсленд университеті, Австралия және ХӨҚ Қалалық және аймақтық даму зерттеу комитетінің (3K21) мүшесі

Саттола кедей ауданының әйелдері өз ауданында көкөніс сатуда. Ұсынған: Лутфун Нахар Лата

Әлемдегі ең жылдам дамып келе жатқан мегаполистер қала кедейлерінің тіршілігін қажетті қаражатпен қамтамасыз ете алмайды. Осылайша, оңтүстік қалалары экономикасының елеулі бөлігіне тұрғын үй жағдайлары, сонымен қатар өмір сүру құралдарын алу әдістерін қамтитын, көбінесе танылмаған «ресми» тәртіп болып табылатын қызмет түрлеріне қатысты бейресмилік жатады. Кедей адамдар көбінесе табысының құқықтық мәртебесі түсініксіз бейресми секторына тәуелді. Бейресми экономика қалалық жұмыс орындарының 60-80% және көптеген қалаларда жаңа жұмыс орындарының 90% қамтамасыз етеді. Оңтүстіктегі мегаполис Даккада да сондай жағдай. Тігін секторында және басқа да ақысы төмен жұмыстармен айналысатындарды қоспағанда, Даккадағы кедей аудан тұрғындарының басым бөлігі ресми экономикалық мүмкіндіктерге қол жеткізе алмайды. Жүргізілген зерттеулер Даккадағы мемлекеттік жоспарлау мен даму стратегиялары көбіне ресми экономика мен

элиталық тұрғын үй қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін инфрақұрылым мен жылжымайтын мүлікті дамытуға бағытталғанын, ал қала кедейлерінің тұрғын үй мен жұмыспен қамту қажеттіліктерін қанағаттандыруға аз дәрежеде көңіл бөлетінін көрсетеді. Міне осылай бейресми сектор халықтың кедей топтары үшін өмір сүрудің ең маңызды көзіне айналды. Дегенмен, бейресми саудагерлер өмір сүруге тиын-тебен табу үшін Даккадағы қоғамдық кеңістікті пайдалануда көп қиындыққа тап болып отыр.

Табыс алу мүмкіндігіне бейресмиліктің тудырып отырған сансыз кедергісінің қатарына бизнес жүргізу үшін қоғамдық кеңістікке, оның ішінде халықтың кедей топтарының тұрғын үйлері мен қоныстарына жақын жерлерге қол жеткізе алмау кедергісі де енеді. Әлемдік бірқатар ізденістерде сауда жүргізуге арналған қоғамдық кеңістіктердің маңыздылығы зерттелді және Жаһандық Оңтүстіктегі қала кедейлері үшін өмір сүруге қаражат

>>>

табуда қоғамдық кеңістіктерге қол жеткізу өте маңызды екендігі анықталды. Алайда, Жаһандық Оңтүстік қалаларының басым бөлігінде қалалық жоспарлау және басқару тәжірибесі саны артып отырған қала кедейлеріне орын қалдырар емес. Бұдан басқа, негізінен ауылдық және қалалық көші-қон есебінен халықтың үздіксіз өсуіне және жылжымайтын мүлікті дамыту үшін жер теліміне сұранысқа байланысты жер жетпеуде. Нәтижесінде қоғамдық кеңістікке қол жеткізу болашақта мегаполистерде өмір сүру көздерін зерттеуде өзекті мәселелердің бірі болмақ.

Қалалық кеңістік әлеуметтік тұрғыда құрастырылған: әр түрлі акторлардың түрлі мүддесі, қажеттілігі және қалауы, сондай-ақ кеңістікте үстем болатын мүмкіндігі бар. Даккада өнімді сату үшін қоғамдық орынды иемдену ресми түрде заңсыз болғандықтан, қала кедейлерін өмір сүру құралдарынан айырып және олардың қалаға деген құқығын бұза отырып, қоғамдық кеңістіктен үнемі аластатып отырады. Тағы бір тұрақты мәселе – гендерлік кеңістікті пайдалану. Кеңістік пен гендер туралы дискурс 1970-ші жылдардан бастап, әйелдердің қалалық қоғамдық кеңістікке жиі қол жеткізуіне және оны пайдалануына байланысты көпшіліктегі ер мен жеке әйелдің ескі конструкциясы бұзылған кезде айтарлықтай өзгерді. Дегенмен, табыс табу үшін қоғамдық кеңістікке қол жеткізу әйелдер үшін әлі де қиын. Әйелдер үшін қоғамдық кеңістікке қол жеткізу әлеуметтік нормаларға, құндылықтарға, діни тәжірибесіне және әлеуметтік, сондай-ақ мәдени негізделген гендерлік мамандықтарға байланысты. Даккадағы бейресми экономикаға кедей әйелдердің аз қатысуы кедей аудандардағы үй қожалықтары үшін маңызы зор, өйткені бір адамның табысы, әдетте отбасын қолдау үшін жеткіліксіз. Алайда, кедей әйелдердің қоғамдық кеңістікке қолжетімділігі жиі шектеулі, өйткені басым гендерлік идеология әлі де әйелдердің орны үйде деп есептейді.

Оңтүстік Азия қалаларына арналған зерттеулердің біразы кедей әйелдердің үйде жұмыс істейтінін анықтаса да, әйелдердің өмір сүруге ақша табу үшін қоғамдық кеңістіктерді пайдалануына арналған бірнеше зерттеу бар. Өмір сүру үшін қажетті қалалық қоғамдық кеңістікті иеленудің гендерлік аспектілерін зерттеу үшін Даккадағы Саттол лашықтарында этнографиялық зерттеу жүргіздім. 2015 жылғы қарашадан бастап 2016 жылғы ақпанға дейін төрт ай бойы далалық жұмыстарымен айналысып, 94 бейресми жұмыскермен (18 әйел және 76 ер адам) сауалнама жүргіздім. Мен жасаған қорытынды әйелдер табыс табу үшін қоғамдық кеңістікке қол жеткізуде әлеуметтік стигма, діни кедергілер мен патриархаттың үш еселенген ауыртпалығын қалай еңсеріп жүргенін көрсетеді.

Зерттеуім Саттолдағы әйелдердің көпшілігі табыс әкелетін қызметпен айналыспағанын көрсетті; себебі әйелдердің іс-әрекетін, киім таңдауын және еңбек қызметін шектейтін мұсылман дәстүрі – пурданың

діни ережелері құптамайды. Кіріс әкелетін жұмыспен ашық ауада айналысу да тақыр кедейлік белгісі деп саналады. Нәтижесінде ауыл әйелдерінің тек 3% ғана ауылдық ерлердің 24% салыстырғанда, ақылы жұмыспен қамтылған, ал ауыл шаруашылығынан тыс ақылы сектордағы әйелдердің үлесі – 18%. Бұл әйелдердің ақы төленетін еңбегі балаларға күтім жасаудағы және басқа да үй міндеттерін орындаудағы олардың репродукциялық рөлі сияқты жоғары бағаланбайтындығымен түсіндіріледі. Осы гендерлік шекараны бұзған және табыс табу үшін өз үйлерінен сыртқа шыққан әйелдер, тіпті егде жастағы әйелдер, жыныстық және балағат сөздер сияқты басқа да қудалау мен қатыгездікке тап болады. Әлеуметтік ережелерді бұзғаны үшін олардың мінезі туралы ерлер жақсы айтпайды. Бейресми саудамен айналысатын қатысушылардың көпшілігі күнделікті тауарлар мен көкөністерді өз үйлерінің жанында отырып сатса да, осы жағдайларды бастан өткізді. Мысалы, зерттеуіме қатысушының бірі: «Мен бизнеспен айналысатын әйел болғандықтан, көп адамдар жамандайды. Бірақ мен бұл дүкенді балаларымды оқыту үшін ашуым керек болды». Басқа қатысушы: «Мен шәй сатқанда, кейбір еркектер жыныма тиеді. Олар кейде мені мазалап, денеме қолдарын тигізеді». Кейбір әйелдер басқа адамдардың пікірін елемеді, себебі тым кедей және шарасыз болғандықтан оларға назар аударуға мұршасы да болмады. Пісірілген жұмыртқа сатушысы айтқандай: «Адамдардың жаратылысы әр түрлі және мен оған басымды ауыртпаймын». Кедей әйелдер көшедегі бизнеспен жиі айналысты, себебі олардың қолында өмір сүру үшін қаражат табудың басқа баламасы жоқ. Мысалы, Мойнаның күйеуі ауырып, жұмыс істей алмады, ал ұлы нашақор және олармен бірге тұрмайды, сондықтан оған бизнес жүргізуге тура келді. Бангладеш Медициналық Зерттеулер Кеңесінің (BMRC) шенеуніктері оларды BMRC жапсарлас тротуардан қуған кезде, ол Даккадағы Саттол кедей ауданының басты көшесінде сауда жасай бастады.

Менің зерттеуім көптеген әйелдер ерлердің тарапынан адам сенгісіз жыныстық кемсітуге тап болғанын көрсетті. Егер әйелдер тауар немесе азық-түлік сату үшін белгілі бір кеңістікте орнықса, ерлер кейде оларға «жезөкшелер» сияқты қарайды. Нәтижесінде, өз қонысынан басқа жерде бизнес жүргізген әйел-қатысушылардың көпшілігі ағасын, көршілерін, күйеулерін немесе балаларын бірге ертіп жүреді. Мысалы, Тахера гүл бизнесін бастаған кезде, басқа ерлердің балағаты мен жыныстық қудалауына ұшырамас үшін оның Ноахалидағы көршісі қасында жүрді. Әйелдердің жұмыспен қамтылуы мен табыс табуы олардың мүмкіндіктерін кеңейтеді деп жиі айтылады. Алайда, бұл – қауіпсіздігі қасындағы серігі тек ер азамат болуымен байланысты Даккадағы ең кедей әйелдер үшін ертегі.

Бангладеш үкіметі 2017 жылғы Гендерлік алшақтық туралы Жаһандық баяндамада 144 елдің арасында 47-ші орынға ие болғанына мақтанады. Бірақ үкімет негізінен

ауылдағы кедей әйелдердің өмірі мен қаражат жағдайын жақсартуға назар аударды және шағын қалалардан ауылдағы әйелдерге табыс әкелетін кәсіптік даярлауды қамтамасыз ету үшін қадамдар жасады. Бүгінгі күні үкімет пен ҰЕҰ (үкіметтік емес ұйымдар) әйелдердің ерлерге қатысты өздерінің бағынышты жағдайын анықтау нәтижесінде туындайтын әйелдердің «стратегиялық гендерлік мүддесіне» ерекше назар аударады. Үкімет пен ҰЕҰ әйелдердің еңбекке араласуына жәрдемдесу мақсатында оларға «тәжірибелік гендерлік мүдделерді» іске асыруға шағын қарыздар бере отырып, қолдау жасайды. «Тәжірибелік гендерлік мүдделер» әйелдердің эмансипациясы сияқты ұзақ мерзімді стратегиялық мақсат

емес, олардың қоғамдағы әлеуметтік қабылдаған рөліне сәйкес нақты контексте тікелей қабылданатын қажеттілікке жауап ретінде пайда болады. Сонымен қатар қала әйелдерінің еңбек жағдайын жақсарту керек және жұмысқа араласуына ықпал ете алатын бала бақша сияқты басқа объектілерді ұсыну қажет. Одан да маңызды нәрсе, үкімет әйелдердің табиғи қауіпсіздігін қамтамасыз ету үшін қадам жасауы және бірінші кезекте қауіпсіз қала салу жөнінде бастамаларды көтеруі тиіс. Егер үкімет пен ҰЕҰ әйелдердің қоғамдық орындарда табиғи қауіпсіздігін қамтамасыз ете алмаса, олардың бүкіл күш-жігері – үкіметтің әйелдер құқықтары мен мүмкіндіктерін кеңейту үшін енгізген барлық ережелері мен қағидалары – маңызды нәтижелер бермейді. ■

Хаттарды Лутфун Нахар Латаға <l.lata@uq.edu.au> жолдауға болады.

> Еңбектің интернационалдануы мен капиталдың еркін айналымы

Ракел Варела, Лиссабон Жаңа университеті, Португалия

Ник Бастианның суреті / flickr.com.
Кейбір құқықтары қорғалған.

2 016 жылдың жазында автомобиль бөлшектерін жаһандық жеткізуші, америкалық трансұлттық компания Dura Automotive – Chrysler, Audi және BMW компанияларына арналған бөлшектерді жеткізуге міндеттеме алды. Тапсырыстар көлемі өсті, жұмысшылар демалыс күндері тапсырыстарды орындау үшін қосымша жұмыстан бас тартса, компанияның басына үлкен айыппұл төлеу қаупі төнді. Неміс жұмысшылары Dura тек неміс металлистерінің кәсіподағы – IG Metall-мен ұжымдық шарт жасасқанда ғана осы шартты орындауға дайын болды; компания фабриканы Португалияға көшіру мен жұмыс орындарының санын 1000-нан 700-ге қысқарту қаупіне ұшырады. Жағдайдың алдын алу мақсатында компания менеджерлері радикалды іс-шараға көшуді жөн көрді – олар Dura Carregado-да қызмет етуші 260 португал жұмысшысының 2016 жылдың шілде айында Германияға көшуді өтінді. Бастапқыда бастама жергілікті жұмысшылардың наразылығымен тоқтатылған: неміс жұмысшыларын фабриканың жабылуымен қорқытты. Алайда, 2016 жылдың қазан айында бірнеше келіссөздердің нәтижесінде шамамен 300 португалдық жұмысшы екі ай бойы сенбі және жексенбі күндері тапсырыспен жұмыс жасауға Германияға келді.

Көптеген жергілікті жұмысшылар наразылық білдірді. Осы екі арада IG Metall істі сотқа жеткізді. Сот бұрын-соңды болмаған үкім шығарды: фабрика апта бойы неміс,

ал демалыс күндері португалдық болғандықтан бастама заңды деп саналды. Кейіннен жүргізілген сұқбаттардың бірінде португал жұмысшысы фабрикаға келген кезінде ортаның «шиелініскен» жағдайда болғандығын және жергілікті жұмысшылар тарапынан фабриканың кейбір машиналарына қасақана зақым жасалғандығы туралы айтты.

> Еңбек көші-қоны – еуропалық еңбек құрылымын қайта құрудың негізі

Еңбектің өзі тауарға айналған коммодификацияланған қоғамда жұмысшылар жұмыс күшін сату үшін бір сектордың ішінде ғана емес, ұлттық және халықаралық еңбек нарығында да бәсекелестікте болады. Еңбек көші-қоны жалақы мөлшері мен жұмыс істеу құқығы қатынасын анықтайтын объективті фактормен байланысты. Халықаралық жұмысшылар табының мүддесін қорғайтын мықты саяси партиялардың болмауы осы мәселені екі ұлтшылдық саясаттың кепілдігіне айналдырды: нәсілшіл/ тыйым салушы (әсіре оңшылдар) бағыт пен жұмыс күшінің еркін қозғалысын жеңілдететін (либералды, консервативті және социал-демократиялық партиялар) бағыт, кейбір кезде әлеуметтік құқықты ескеретін бағыттардың да (социал-демократиялық партиялар) болуымен ерекшеленеді. Бүгінде еуропалық қоғамдарда бұл мәселеге нақты ықпал ететін радикалды интернационалистік саясат

>>

әлі қалыптасқан жоқ. Еуропалық мемлекеттердің көші-қон саясатының басты назары негізінен гуманитарлық немесе мультимәдени мақсаттарға емес, жұмыс күшін үйлестіруге бағытталды. Аз жалақы алушылар мен соларды пайдасына ақша табатындар арасындағы тиімді ынтымақтастық байланыстың жоқтығы нәсілшілдік пен ксенофобияның артына жетелейтін әлеуметтік себептің сақталуына итермелейді.

Жаһандану бүкіл әлемде жалақы мөлшерін төмендету арқылы жұмысшылар арасында бәсекелестікті туғызды, дегенмен, бұл үрдіс оған қарама-қарсы жағдайды – интернационализмнің пайда болуына да жол ашты. Егер Dura Carregado жұмысшылары Германиядағы ереуілге тос-қауыл көрсете алатын болса, онда бүкіл Еуропа докерлері аз шығынмен португалдық докерлер үшін ереуілге шығып, оларға осы күреске жеңіске жетуге көмектесе алады.

> Шекараға қарамай ереуілді қолдау

Қазіргі кезде 140 000 мүшесі бар Халықаралық докерлер одағы (IDF) 20 жыл бұрын Англияның Ливерпуль қаласында құрылған. 1995 жылдың 29 қыркүйегінде Ливерпуль қаласында тұрақты келісім-шартпен жұмыс жасайтын 500 докер 50 әлеуметтік тұрақсыз жұмысшылардың пикетіне қосылып, оларға қолдау көрсетті. Нәтижесінде Mersey Docks and Harbour Company (MDHC) пикетке қатысқан докерлердің барлығын жұмыстан шығарып, 1995 және 1998 жылдар аралығында жаһандық деңгейдегі даудың бастауына негіз болды.

Ливерпульдегі жанжал Еуропадағы неолиберализмге қарсы жұмысшылардың алғашқы интернационалистік қозғалысы деп санауға болады. Аталмыш дау сол кезде сирек құбылыстардың қатарында болатын. Бұл сондай-ақ екі топ арасындағы белсенді ынтымақтастықты жұмылдырған ұжымдық әрекеттер арқылы әлеуметтік тұрақсыз және икемді жұмысшыларды әлеуметтік тұрақты жұмысшылармен біріктіре алған дау болды. Сол стратегия мен принцип 2013 жылы Ливерпульді қолдау қозғалысына белсенді қатысқан португал докері Антониу Мариано басқаратын тізім Лиссабондағы кәсіподақ басшылығына сайлауда жеңіске жетті. Халықаралық докерлер одағы әуелден-ақ басқа конфедерацияларда, халықаралық немесе аймақтық белсенді ынтымақтастық ереуілдерінде, жергілікті және жаһандық жиналыстардың жалпы стратегияларында жиі кездесетін дипломатиялық қызыл сөз шеңберінен тыс халықаралық ынтымақтастықтың шынайы әрекетімен сипатталды.

2013 пен 2016 жылдар арасында кәсіподақ бірқатар пикеттер мен ереуілдер өткізіп, нәтижесінде португал қаржы дағдарысы кезінде үштіктің (Еурокомиссия, Еуропалық орталық банк және Халықаралық валюта қоры) өтініші бойынша порттармен келісімшарттарды

жүргізуді либерализациялаған заңға қарамастан, Лиссабон портында бұрын прекариаттық топқа жатқан жұмысшылардың жұмысқа қайта орналасуына кепілдік беруіне қол жеткізді.

2012 жылдың 1 тамызында Португалия Үкіметі жаңа Еңбек кодексін бекітті, онда ұжымдық еңбек келісімінің күші жойылып, мынадай өзгерістер енгізілді: жаңа еңбек қатынастары туралы ұсыныс; уақытша қызметкерлерді жалдауға шектеудің күшін жою; қызметкерлердің неғұрлым білікті санаттарын жою; жұмыс уақытын ұлғайту және жалақы ставкасын 1700 еуродан шамамен 550 еуроға дейін төмендету; және жұмыстан босату. Кәсіподақ басшылығы нақты стратегиямен жауап берді: олар тұрақты жұмысшыларға арналған ереуілдер қоры арқылы тұрақсыз жұмыспен қамтылған жұмыстан шығарылған қызметкерлерді субсидиялап, Халықаралық докерлер кеңесін (IDC) 2014 жылдың ақпан айында Еуропада ереуіл ұйымдастыруды көндіруге тырысты.

2014 жылдың 4 ақпанында IDC бастамасы бойынша Еуропаның түрлі порттарында Лиссабонда болып жатқан оқиғалар туралы барлық қызметкерлерді хабардар ету үшін жиналыстар өткізілді. Ынтымақтастық білдіру үшін жиналыс уақытында Португалияның барлық портында жұмыс уақытша тоқтатылды. Екі сағаттық ереуіл Лиссабон портындағы докерлердің жеңісімен, сондай-ақ 47 уақытша қызметкердің, соның ішінде кейбір жұмысшылар үшін бұрынғыдан жақсырақ әлеуметтік жағдайда бұрынғы жұмыс орындарына қайта оралатыны туралы уәдемен аяқталды. Бұл халықаралық ынтымақтастық ереуілі және 2018 жылдың маусымында бүкіл Еуропада өткен Ryanair ереуілі 2008 жылдағы дағдарыстан кейін жалпы еуропалық ынтымақтастықты көрсететін жалғыз халықаралық ереуілдер қатарына кірді. Басқа жағдайларда мемлекеттерде өткен ереуілдердің астарында ұлтшылдық идеология басым болды.

Менің ойымша, Dura-дағы жеңіліс пен лиссабондық докерлердің жетістігінің шешуші факторы – кәсіподақтардың және олардың саяси және кәсіподақ басшылығының дамуы. Бірақ бұл тұжырым нақтылауды қажет етеді. Басты сұрақ – қандай тарихи жағдайлар бір жерде интернационалистік бағыттың, ал басқа жерде ұлтшылдық бағыттың басым болуына алып келді? Бұл сұраққа жауап беру үшін әрбір нақты факторды жеке талдау қажет.

> Ынтымақтастық: бос сөз емес

Жаһандану әлемдік моделді қалыптастырды – тап осылай бір-бірімізге ешқашан тәуелді болған емеспіз. Он тоғызыншы ғасырда, егер зауытта ереуіл жарияланса және иесі оны тоқтатқысы келсе, ол жергілікті жалданушылардан тұратын өз полициясын жалдайтын. Бірақ он тоғызыншы ғасырда тек қуғын-сүргіндер ғана емес сонымен бірге күнделікті Өндіріс жергілікті сипатқа

ие болған еді: шикізат, жұмыс, қосалқы бөлшектер, қызмет көрсету – осының барлығы бір кәсіпорында немесе бір-біріне жақын жерде орналасты. Бұлай болу қазір мүмкін емес. Контейнермен тасымалдаушы Оңтүстік Кореяда испандық болаттан, фин қозғалтқыштарынан тұрғызылып, Германияда шешімге қол қойылып, АҚШ университеттерінде әзірленуі мүмкін.

Докерлер прекариат жастардың тұрақсыздығы олар үшін баяу әрекет ететін қысқа мерзімді жарылғыш екенін және олардың күшін дер кезінде түсіне алды. Күрделенген қоғамдар тізбекті модель бойынша жұмыс істейтіндіктен, бұл тізбекті белгілі бір уақытқа тоқтату барлық өндірісті қымбат шығынға ұшыратады. Осылайша, ел толық тоқтап қалуы мүмкін және бүкіл өндіріс қатты

тоқырауға ұшырауы мүмкін. Бұл әлеуетті билігі бар көлік қызметкерлері ғана емес, сондай-ақ дәрігерлер, мұғалімдер, әкімшілік шенеуніктер мен сотқа да қатысты.

Әлемдегі жұмысшылардың өзін-өзі басқару қажеттілігінің артуы «жалпы қоғамдық қозғалыстың» қажеттіліктері мен мүмкіндіктеріндегі айырмашылықтарды мойындауымен байланысты. Әлемдік нарықта капиталистік қорлану динамикасын талдау және шекараларды стратегиялық пайдалану бізді шынайы интернационалистік әдіснамаға әкелуі тиіс. Мұндай интернационалистік перспектива капиталға тәуелсіз еңбекті ұйымдастыру негізінде құрылуы тиіс. *Verba non sufficiunt ubi opus est factum.* Сөз жеткіліксіз, нақты әрекеттер қажет. ■

Хаттарды Ракел Варелаға <raquel_cardeira_varela@yahoo.co.uk> жолдауға болады.

> Португалия әсіре оңшылдармен бетпе-бет

Елисио Естанк, Коимбра университеті, Португалия, ХӘҚ әлеуметтік таптар мен әлеуметтік қозғалыстарды зерттеу комитетінің мүшесі (ЗК47)

Тройка тұсындағы Лиссабон демонстрациясы, 2012 жыл. Суретті түсірген Елисио Естанк

2 017 жылғы *On Extremism and Democracy in Europe* [Еуропадағы экстремизм және демократия туралы] кітабында Кас Мудде популистік әсіре оңшыл партиялардың басты мақсаты сыбайлас жемқорлық, иммиграция және қауіпсіздік сияқты «өз» мәселелерінің маңыздылығын арттыру деп тұжырымдайды. Оңшыл популизм халықтың белгілі бір мүдделерінің болуын жоққа шығарып, жемқор «элитаға» қарсы «халық» туралы мызғымас және эссенциалистік ұғымды таңып, саяси мәдениетке манихейлік және полярланған көзқарасты таратады. Ол сонымен бірге саяси элитаға қарсы «басқалар», «бейтаныстар», «қаралар», «сығандар» немесе «иммигранттар» құрайтын «қауіпті» тоқтатпағаны үшін кінәлап, электоратты жұмылдырады. Өнеркәсіптік жұмысшы күшінің қысқаруы жағдайында ерекше экономикалық мүдделерін қанағаттандыра алуға қабілетті емес жұмысшы табының өзінің қажетсіздігіне көз жеткізуі субъективті ренішті туғызу мүмкін. Клаус Дёрре (2019) атап өткендей, тап үшін осы ерекше тәжірибе «оңшыл популистік блокты қалыптастыратын материал» бола алады.

Осы уақытқа дейін фашистік партиялар мен қозғалыстар болмағандықтан, Португалиядағы ахуал Еуропада сирек құбылыс деп саналды, дегенмен ахуалдың өзгеруі мүмкін. Өзгерістердің табиғатын түсіндіре алатын үш маңызды әлеуметтанулық өлшемді көрсете аламын: ұзаққа созылған диктатура тарихы; 1974 жылғы сәуірдегі әсіре демократиялық революция; және әлеуметтік теңсіздіктер сақталған таптық құрылымның одан кейін қайтадан құрылуы.

> Тарихи алғышарт

1933 жылы ресми түрде құрылған, бірақ төркіні 1926 жылғы әскери төңкерістен басталған «Эстадо-Ново» режимінің интеграцияланған консерватизмі тұсындағы шабуылдың басты мақсаты 1910 жылы монархиялық режимнің құлдырауынан туындаған жаппай жұмысшы қозғалысы еді. 1920 жылдары дәстүрлі артықшылықтарына қастандық жасағаны үшін республикашылдарға, социалистер мен анархистерге кектенген католик шіркеуіне арқа сүйеп, Салазардың моралистік тұжырымдамасы елді ағарту, мәдени,

экономикалық және өнеркәсіптік мешеулікте ұстап, ең алдымен халықтық таптарды жазалап, қырық жылдан астам уақыт оппозицияны қудалады, қамады және азаптады. Алайда, репрессиялық аппарат пен цензураға қарамастан, жетпісінші жылдардың басында ереуілдер пайда болды, сонымен қатар негізінен Португалия Коммунистік партиясы және Шіркеумен байланысты кейбір прогресшіл секторлардың ықпалымен жасырын кәсіподақтар бірікті. Африкадағы отарлық соғыс пен 1960 жылдардағы шетелден соққан желден қозғалған Лиссабон, Коимбра мен Портодағы студенттердің наразылығы қарсылықты күшейтті (әсіресе, соғыстың алғашқы құрбандары жастар арасында), бұл ел ішінде демократияға деген үміт ұшқынының тұтануына мүмкіндік берді.

Соғысты жалғастырудан бас тартқан әрі демократиялық және дамыған ел үшін күрескен капитандар тобының 1974 жылғы 25 сәуірдегі әскери төңкерісі шешуші мәнге ие, бірақ халықты біріктірудің келесі кезеңі (ереуілдер және басып алу, идеологиялық пікірталас пен терең саяси жанжалдар) демократияның Ұлы «мектебіне» айналды. Дегенмен, осы демократиялық және азаматтық ағарту мектебі қарама-қайшылыққа, қиялға және ашық текетіреске толы еді, пікірталастардың өзегінде «социализм» орналасты, ал енді «фашизмді» қабылдамау негізгі біріктіруші факторға айналды. Антифашистік ынтымақтастық коммунистер мен социалистер арасындағы құрылымдық өшпенділікті өшіре алмады, ол 2015 жылға дейін жалғасып, ақырында *geringonça* (китұрқы әдіс) деп аталған одақтың пайда болуымен ғана аяқталды.

> Демократияның құлдырауы

Демократиялық дамудың 46 жылы мен ЕО-қа кіргеннен кейінгі 35 жыл ішінде (1986 жылы) ел айтарлықтай әлеуметтік және институттық прогреске қол жеткізді. Үкіметтің саяси құрамын әрдайым оңшыл центристер (PSD және CDS) солшыл центристердің (PS) партиялары арасында құбылып отыратын парламенттік көпшілік қолдап отырды, ал оңшыл қанатты негізінен CDS (христиан демократиясын жақтайтын Әлеуметтік-демократиялық орталық) құрайды. Оның электораттық нәтижесі 1976 жылы 16% жетті (өмірінің соңғы жылдары Социалистік партияға жақындай түскен, партияның негізін қалаушы, радикализмнен ада көшбасшы Фрейтас ду Амарал тұсында), бірақ ол өз салмағын жоғалтты, қазіргі көрсеткіш 4,25% құрайды.

Соңғы уақытқа дейін салазаризм мен ксенофобтық тәжірибеге негізделген анағұрлым әсіре дискурс тым шағын топтармен шектелген еді: 2000 жылы құрылған (шағын әсіре топтардың бірлестігі) PNR (Ұлттық Жаңғыру Партиясы), ешқашан 0,2% аспайтын және тіпті зорлық-зомбылық, ксенофобия және қаруды заңсыз сақтағаны үшін айыпталып, сотқа тартылған; және

2014 жылы құрылған, ксенофобтық күштеу қылмысы үшін бұрын сотталған PNR диссиденті Марио Мачадо басқаратын Жаңа Қоғамдық Тәртіп. 2019 жылдың тамызында алдын-ала «Португалиядағы ірі ұлтшыл шара» деп жарияланған митинг ондаған адамды, оның ішінде еуропалық неофашистік партиялардың өкілдерін жинады. Осы кездесу жүздеген белсенділердің жиын өтіп жатырған қонақ үйдің алдында қарсылық шеруін ұйымдастыруына себеп болды.

ЕО саяси бағдарламалары Португалияға оң ықпалы тигеніне қарамастан, уақыт өте келе неолиберал капитализм мен валюталық одаққа қарай жалпы бағытқа ойысып кеткенін білеміз. Бұл ел экономикасында күрделі мәселелерді туғызды. Жақында болған дағдарыс нәтижесінде әлеуметтік теңсіздік тереңдеді, сонымен бірге тұрақсыздық, кедейлік және жалақының жалпы тоқырауы күшейе түсті (2018 жылы орташа жалақы 2008 жылғы деңгейге тең). Орта таптың және жұмыс күшінің басым бөлігі үмітінің ақталмауы кезінде португал қоғамын саяси әрекеттер мен қауымдастықтардан біртіндеп бас тарту, қызметтен кету және үнсіз наразылық жайлады. Мұны парламенттік сайлауда қалыс қалғандар санының 1976 жылғы 8,3% – дан 2019 жылы 51,4% – ға дейін өсуінен көруге болады. Сенімсіздік, әлсіздік пен үрей, әлеуметтік биліктің және оппортунистік көшбасшылардың алдында иіліп, тізе бүгу оңшыл популизмнің гүлденуі үшін ең құнарлы топыраққа айналуына алып келді.

> Популистік қауіп

Осылайша, португал демократиялық өмірі популистік сипаттамадан сақтандырылмаған. Бұқаралық ақпарат құралдарында саясатты баяндау, сенсациясыз күн көре алмайтын арзанқол журналистика және теледидардағы адамдар танымалдығының артуы (мысалы, олардың кейбіреуі ойын-сауық және/немесе футболға арналған пікірталас бағдарламаларына тым жиі қатысуының арқасында) кейіпкерлердің кейбіріне саяси ұпай да берді. Жақсы мысал – он жылдан астам апталық телешоуды жүргізіп, елде кеңінен танымал болған президент Марсело Ребело де Соуза. Бүгінгі күні оңшыл популизмнің ең қарама-қайшылықты тұлғаларының бірі – Андре Вентура гегемонистік саяси спектрдің қайнаған дәл ортасынан шыққан (Еуропалық Парламенттегі либералдармен байланысты Социал-демократиялық партияның (СДП) бұрынғы мүшесі). Лиссабонның шеткі аймақтарынан муниципалитетке осы партиядан үміткер бола отырып, полицияның күшін пайдаланып, сыған қауымымен күресуге ұсыныс жасады, шын мәнінде қауымның өзі күшке сүйенеді, заңсыз әрекеттермен айналысып өмір сүреді және мемлекеттік ресурстар есебінен әлеуметтік саясаттан пайда табады деп мәлімдеп, тіпті сыған әйелдерін стерилдеуге уәде беру арқылы танымал болды. Кейіннен ол СДП-дан кетті және соңғы парламенттік сайлауға қатысқан «Chega» (2019 жылы

>>

заңдастырылған «Жетер») атты жаңа партияны құрды; партия 1,3% дауыс жинап, жалғыз өзі ғана депутат болып сайланды. Сондай-ақ, Вентураның партиясы Салазарды сағынатын зорлықшыл неофашистік күштер және топтармен байланысы бар ескі мамандар мен идеологтардың қолдауына үміттенеді

Ұлтшыл, ксенофоб және иммигранттарға қарсы дискурс радикалданды, ал мемлекетке қарсы бағытталған радикал және моралистік сөз демократиялық ережелер мен парламенттің қадір-

қасиетін сан рет аяқ асты етті. «Chega» сөзбен астарлап айтысып, айқасуды және саяси элитаға қарсы үнемі тұрақты құрбандық ұстанымын насихаттайды. БАҚ-та жиі көрінуіне қоса парламентте отыруының арқасында оған дауыс беруі мүмкіндердің деңгейі 6% екенін қоғамдық пікірдің соңғы зерттеулері көрсетіп отыр. (Expresso / SIC пул, 14 ақпан, 2020). Португалияның неофашистік партиялардың болуына қатысты ерекшелік ретінде қарастырылуын доғару керек екенін көрсететін шынымен алаңдатарлық белгілер бар. ■

Хаттарды Елисио Естанкке <elisio.estanque@gmail.com> жіберуге болады.